

1992–1996
HOLTPONTON

Most vagy soha?

Borbély Imre tanulmányának margójára
Romániai Magyar Szó, 1993. január 6.

Közhely, de kevesen veszik figyelembe: a politika a realitás művésze.

Nem vagyok a filozófia, a társadalomtudományok szakértője, de a marxista-leninista ideológia klasszikusainak szövegeit eléggé ismerem. Bár évtizedek óta antikommunistának vallom magam, megvetem az úgynevezett primitív antikommunizmust, amely egyenlőségjelet tesz a 19. század filozófusai, forradalmárai és a 20. század hetvenes, nyolcvanas éveinek pártaktivistái, szekus verőlegényei közé. Másként szólva, elismerem azt, hogy a kommunizmus elméleti megalapozói és első harcosai olyan idealisták voltak, akiket erkölcsileg felháborítottak az akkori világ, a korai kapitalizmus, a félféudalizmus vitathatatlan igazságtalanságai. Ezért megalkottak egy elveiben szépen szóló eszmét (egyenlőség, nemzetköziség stb.). Csupán egy „apró hibája” volt: utópiának bizonyult. Nem vette figyelembe a társadalmi, gazdasági és főleg tömeglélektani jelenségek egy részét, s mintegy erőszakot követett el magán a történelmen. Ezt az eszmét sikerült gyakorlatba ültetni – erőszakkal. Az eredmény közismert. Az eredeti humánus szándékok önmaguk ellentétébe csaptak. És ez nem csupán a kivitelezők emberi gyarlósága miatt történt így, hanem az elmélet messianisztikus-utópisztikus jellege miatt is. Az eredmény nagyjából ugyanaz lett volna akkor is, ha nem Sztálinhoz, Ceaușescuhoz hasonló szörnyek kerültek volna az élre, hanem becsületesebb, humanusabb, szerényebb idealisták (akikről mostanában nem illik beszélni), mint Dubcek vagy Nagy Imre. Ismétlem, a baj gyökere nem a régi kommunisták erkölcsi indítékaiban, motivációjában rejlik, hanem fanatizmusukban, illetve az elmélet alapvető csapdáiban, melyeket nem voltak képesek felismerni.

E hosszú bevezető után térjünk rá Borbély Imre tanulmányára. Mondani-
 valójának logikai felépítése, a szerző vitathatatlan műveltsége és már-már fa-

natikus hite saját elméletében kísértetiesen emlékeztet az említett idealista baloldali forradalmárok gondolkodásmódjára.

Figyelem! E párhuzam szándéka semmiképp sem Borbély Imre kompromittálása! Meggyőződésem, hogy a régi szélsőbalos forradalmárok erkölcsi indítéka nemes volt, egy igazságosabb társadalom megvalósítását tűztek ki célul maguk elé. De dogmatikusak és voluntaristák voltak, elméletük, illetve tevékenységük következményeit nem tudták felmérni. Elvontan gondolkoztak, *absztrakt* proletariátusban, *absztrakt* burzsoáziában, *absztrakt* osztályharcban. Borbély Imre viszont *absztrakt* nemzetben, *absztrakt* Romániában, *absztrakt* román sovínizmusban és *absztrakt* demokráciában gondolkodik. Lelki alkata az előzőkéhez hasonlít, ő is felháborodik (jogosan) a jogfosztottságon (ez esetben nemzetiségünk jogfosztottságán), ő is kialakított egy elméletet, amelyben őszintén hisz.

Elmélete és javasolt stratégiája első olvasatra meggyőző, minden égető kérdésre megoldást kínál. Egy eszményi vagy legalábbis egy-két fokkal civilizáltabb, európaibb, demokratikusabb, gazdaságilag fejlettebb Romániában talán alkalmazható is lenne. De attól félek, hogy ameddig ez az ország ezt a pár lépést a fejlődés útján megteszi, hosszú évek, évtizedek múlnak el. A *mai* Romániában viszont e stratégia elfogadása épp ellenkező hatást érne el, mint amit az maga elé, mint amit mi magunk elé célul kitűztünk: a magyarság helyzetének javítását.

Borbély Imre a mai román rendszert fasisztoid-kommunista féldiktatúrának tartja. Ebben egyetértünk. De alábecsüli a hatalom stabilitását, erejét, sőt formális legitimitását. Kétségbeejtő, de aki figyelmesen tanulmányozza a romániai politikai, társadalmi fejleményeket, kénytelen belátni, hogy lényeges változásokra itt néhány éven belül nem számíthatunk, illetve ha fordulat történne, ez csupán egy nyíltabb, keményebb diktatúra bevezetése lehetne. Beszélhetünk-e akkor a közeljövőben megvalósítható célként egy olyan romániai magyar önkormányzatról, amely „hivatott lenne a vétőjog kikövetelésére és gyakorlására olyan törvények esetében, amelyek diszkriminatív módon érintik népcsoportunkat”? A román vezetés két és fél évvel ez előtt érdemileg *tárgyalni* sem volt hajlandó sokkal szerényebb igényeinkről (magyar iskolarendszer, esetleg egyetem, kulturális autonómia). De a mai már nem is ugyanaz a hatalom. Ez egységesebb, erősebb és konokabb. (A félig-meddig rugalmasabb, reformistább frontosok az ellenzékbe szorultak.)

Tárgyalásokkal, parlamenti úton, politikai eszközökkel tehát nem sokat érhetünk el. Esetleg követeléssel, presszióval? Milyenek lennének az esélyeink, erőink, kik lennének támogatóink egy ilyen kiélezett helyzetben? A román ellenzék semmilyen formában nem állna mellénk. Az, hogy esetleg csu-

pán korlátoltsága, előítéletei, rövid távú célkitűzései miatt nem, és hogy távlatilag érdekében állna a nemzetiségi konfliktus megoldása valamiféle decentralizáció, autonómia formájában, hosszú elméleti vita tárgya lehetne. De nekünk most nem ideológiai, elméleti, erkölcsi és más hasonló kérdésekre kellene összpontosítanunk, hanem a kézzelfogható valóságra. *Tény*, hogy ennek a stratégiának az elfogadása *itt és most* közelítené az ellenzék a hatalomhoz és a romániai bonyolult, sokrétű politikai, társadalmi és más feszültségek helyett egy *vegyszer* román–magyar ellentét kerülne előtérbe.

A nemzetközi hátteret is másként ítélem meg, mint Borbély Imre. Való igaz, hogy a különböző fórumokon egyre nagyobb figyelmet szentelnek a nemzetiségek kérdéskörének. De többnyire csak elméletileg. Az elmélettől a gyakorlatig azonban kissé hosszú az út. A legszörnyűbb példa erre Jugoszlávia. Hosszú időt fecsért el a Nyugat, amíg egyáltalán elismerte Horvátországot és Szlovéniát. Azóta már nem polgárháború folyik ott, hanem Szerbia agressziója független államok ellen. És mégis, mit segít Európa? Naponta nyilatkozatokban ítéli el az agresszort, megpróbál élelmiszert, orvosságot küldeni. Eddig lényegében ennyit. Nyilvánvaló, leginkább valamiféle kompromisszumot látna szívesen (bármelyik fél rovására), hogy a nyílt beavatkozást elkerülhesse. Sem az erkölcsi nyomás, sem a gazdasági szankciók nem hozták meg a remélt eredményt.

Románia, szerencsére, távol áll a jugoszláviai helyzettől. De az ottani állapotok is bizonyítják, önáltatás azt képzelni, hogy az európai civilizált országok kiállása egy ügy mellett azonnali pozitív eredményt hozhat. Továbbmegyek. Némi tapasztalatra én is szert tettem nyugati politikusokkal, diplomatákkal folytatott beszélgetéseimben. Ismételten óvatosságra, mérsékletre, türelemre, kompromisszumra intettek. Vitatkozni lehetne arról, hogy erkölcsileg ez helyes-e részükről, hogy nem lenne-e kötelességük többet tenni értünk? De nem ez a lényeg. A lényeg a valóság. A szomorú valóság pedig az, hogy sokkal kevésbé számíthatunk támogatásukra, pontosabban támogatásuk hatékonyságára, mint azt radikális barátaink hiszik, vagy szeretnék másokkal elhitetni.

Az orosz kisebbségek tömeges megjelenése távlatilag valóban előnyünkre szolgál, de nem közvetlenül és nem a közeljövőben. Oroszország olyan belső válságban van, annyira legyengült, destabilizálódott, hogy arra számítani, saját kisebbségei megsegítése által mi is támogatást nyerhetünk, egyelőre a távoli jövő reménye.

Pár mondatban kitérnék Borbély Imre írásának egy olyan részletére is, amely számomra lényeges, és amely azt bizonyítja, hogy nem csupán elméleti-gyakorlati kérdésekben különbözik véleményünk, hanem etikai szempont-

ból is. Felsorol néhány *taktikainak* nevezett RMDSZ-döntést. Ezek célja az lett volna, hogy a román ellenzéket, „szövetségeseinket”, ne hozzuk hátrányos helyzetbe a választások előtt. Itt említi azt, hogy az RMDSZ nem vett részt az Erdélyi Magyarok Világkongresszusán. Köztudott, hogy ezen a kongresszuson nyílt revizionista, nacionalista, románellenes nyilatkozatok sorozata hangzott el. Úgy tudom és hiszem, hogy például Tőkés László nem csupán „taktikai” okokból utasította vissza részvételét.

Az RMDSZ a román nacionalisták elleni harcában nem szövetkezhet magyar sovínistákkal. Ez számomra – és meggyőződésem, hogy a romániai magyarok többsége számára is – nem taktikai, hanem elvi, erkölcsi kérdés. Nem tekintem megalkuvónak magam. Szükség esetén fegyverrel is védeném népeimet a fasisztoid nacionalistákkal szemben, de szóban sem lennék hajlandó más nemzetet becsmérelni. Még akkor sem, ha annak tekintélyes százalékát oda juttatták, hogy gyűlöljön bennünket.

Szólnék pár szót a romániai magyar önkormányzatról, melyet általános és titkos szavazással hoznánk létre. Elnézést, de ezt egyszerűen komolytalan demagógiának érzem. Elhiszem, hogy választási kampányra megfelelő jelszó, de ennél semmivel sem több. Ez olyasvalamit jelentene, hogy a 8%-os magyarságnak lényegében sikerülne demokratikus keretek között élnie egy olyan országban, amelyben félig fasiszta, félig kommunista, anarchikus, mosolygó arcú diktatúra uralkodik. Mindenesetre a történelemben előzmény nélküli kísérlet lenne. Politikatudományi szempontból forradalmi újítás. *Számomra utópia.* Bocsánat, ez megint a marxisták történelmet, valóságot semmibevevő, voluntarista szómágiáját juttatja eszembe. (Amikor az afrikai gyarmatok felszabadultak, egy részük szovjet befolyás alá került, és állítólag érdekes kísérletbe kezdtek velük. Megpróbálták a kőkorszakból egyenesen a fejlett szocializmusba átvezetni őket. Az eredményt ki lehetett számítani.)

De hagyjuk az elméletet. Nézzük, hogyan lehetne egy ilyen általános titkos szavazást *gyakorlatilag* lebonyolítani? (Amennyiben persze a román hatalom ezt egyáltalán eltűrné!)

1. Ki vesz részt a választásokon? Borbély Imre szerint, „aki fontosnak tartja a magyar közösség védelmét”. A mai apátiában elképzelhető, sőt valószínű, hogy még az RMDSZ-tagoknak is csak egy része menne el szavazni. Teszem azt a magyarság 10%-a. Mennyivel lesz akkor ez az „általános és titkos szavazás” legitimebb, jelentősebb, mint, mondjuk, a megyei RMDSZ-vezetőségek megválasztása? Feltehetően ugyanazok, ugyanannyian fognak elfáradni szavazni.

2. Ha, teszem azt, százezer vatrás bejelenti, hogy „számára fontos a magyar közösség védelme”, lesz-e szavazati joga és ha igen, milyen következmények-

kel? Vagy előzőleg be kell „bizonyítani”, hogy magyar vagy? Esetleg azt, hogy „színmagyar”? Vagy csak RMDSZ-tagok szavazzanak? A vegyes házasságból származók szavazhatnak? Netán nyelvvizsgával nyersz szavazati jogot?

3. Ki fedezi a költségeket? Tudtommal az RMDSZ annyira szegény, hogy a telefonszámlákat is nehezen fizeti ki.

4. De képzeljük el, hogy tisztázzuk, ki jogosult a részvételre, és kitör a nagy lelkesedés, a magyarság többsége szavaz, valahonnan pénzt is kerítünk. Demokratikus lesz-e a döntés vagy amolyan „1990. május 20.”? Úgy tudom, a demokráciához nem elég a lehetőség, hogy titkos szavazással, szabadon dönts sorsodról. A fő követelmény az, hogy sokrétű információk birtokában tudatosan és nem a hangulat, befolyásolás (manipulációk?) alapján válassz. Igaz, létezik magyar nyelvű szabad sajtónk, amelyben a különböző ideológiák, vélemények megjelennek, ütköznek. De milyen példányszámban jelenik meg, hová jut el? Hány romániai magyar tudja ma azt, hogy mit is jelent a kereszténydemokrácia, a liberalizmus, a szociáldemokrácia vagy éppenséggel az autonómia és így tovább?

Amikor helyi ügyekről, személyekről kell dönteni, választani, a kis közösségek, a megfelelő információk birtokában, jól felismert érdekeik szerint és általában bölcsen választanak. De amikor nemzeti érdekek, ideológiák, platformok ütköznek, amikor olyan kérdésekről van szó, amelyekbe (önhibájukon kívül), nincs közvetlen belátásuk, amelyekről nincsenek tapasztalataik, információik, képesek-e bölcsen dönteni? Nem arra a személyre, irányzatra szavaznak-e, aki többet ígér, aki demagógabb, populistább stílusban tudja „eladni” magát? Így vajon nem a nevezetes május 20-i választások ismétlődnének meg? Persze, magyar közegben. Azt képzelem Borbély Imre, hogy félszázados elszigetelés után a romániai magyarság politikai műveltsége, öntudata olyannyira felette áll az általános romániai tudatlanságnak, hogy jó szándékú terve azonnal megvalósítható lenne? Vajon hány erdélyi magyar tudja, mi is a politikai különbség, teszem azt, a három Borbély között (Imre, Ernő, László)?

Nem lett volna talán mégis sürgősebb, hogy a radikálisok néhány lépést tegyenek a romániai magyar sajtó megsegítésére? A minőség és főleg a példányszám növeléséért, a lapok népszerűsítéséért, a terjesztés javításáért? Úgy hírlik, erre adódtak ugyan anyagi lehetőségek, de azokat más célokra használták.

A nagy lépések, tervek, kijelentések vajon nem a lehetséges és sok hasznot hozó kis lépések elmulasztásáról próbálják elvonni a figyelmet? Azok, akik a marosvásárhelyi kongresszuson konkrét megbízatásokat kaptak és vállaltak, a tetszetős utópiák kergetésével nem saját felelősségüket akarják-e menteni a vád alól, hogy például másfél év alatt sem szervezték meg a politi-

kai titkárságot, a magyar sajtó támogatását, az RMDSZ-lap beindítását, esetleg egy román nyelvű újság alapítását és így tovább?

Befejezésül pár szó a radikális–mérsékelt, forradalmár–reformer, illetve hazafi–áruló ellentétről. Aki 1848-ban az osztrákokkal való kiegyezésről beszélt volna, az megalkuvó, gyáva, aki viszont 1867-ben újabb forradalomra szólította volna fel a magyarokat, az kalandor lett volna. A példákat lehetne sorolni napjainkig. Egyetlen eszmének, gondolatnak, követelésnek sincs a politikában önmagában, a történelmi összefüggésekből kiragadva erkölcsi értéke. Közhely, de kevesen veszik figyelembe: a politika a realitás művészete. A vágyak, ideálok kiindulópontok ugyan a stratégiai cél megjelölésére, de a cselekvés döntő tényezői egy adott pillanatban a politikai erőviszonyok, a társadalmi helyzet, a közhangulat, az anyagi lehetőségek és még sok más hasonló hétköznapi fogalom. Egyszóval – a valóság.

• *Közismert, hogy a mai RMDSZ-viszályokban rendszerint a személyes ellentéteket ideologizálják meg. Nos, személyeskedjem én is. A cikk megírása idején már több mint egy éve elhúzódó konfliktus-sorozatomból az RMDSZ elnökségével. Többen indítványozták elbocsátásomat a politikai tanácsadói státusból, mások közömbösek voltak. Egyetlen elnökségi tag védett meg, értékelte tevékenységem, bár tudta, nem vagyok politikai híve. Ez Borbély Imre volt. Őszinte hálával tartozom neki, de ez nem ok arra, hogy olyan elméleteket támogassak (vagy olyan elméletekről hallgassak udvariasan), amelyeket közösségünk jövője szempontjából veszélyesnek tartok. Tudom, hogy kényelmetlen, kínos feladatot vállaltam, de nem tehettem mást.*

A „nagy egységes összefogás” Gyergyószentmiklós tükrében

Eredeti cím: *A brassói „nagy egységes összefogás” illúzióvá foszlott Gyergyószentmiklóson, Limes, 1993/1., január-február*

A vidéki küldöttek felháborodottan kérdezték: ha a vezető urak már kiegyeztek, ha létezik egy politikai alku, minket miért hívták ide?

Az említett polémia előre levezette az indulatokat – a különvélemények, az elmentések tehát nem a kongresszuson robbantak „döglött aknaként”. Másrészt, a kongresszus előtti hetekben a különböző platformok, érdekcsoportok vezetői többször is összeültek tárgyalni. A kerekasztal mediátora Szilágyi N. Sándor volt, az erőszakmentes konfliktuskezelés, konszenzuseresés közismert és elismert szakértője.

A kongresszus kevés személyi kérdésben döntött. Tőkés visszalépése után Markó Béla elnökké választása csupán formalitás volt. Egyértelműnek tűnt, hogy a vezetés egy többé-kevésbé egyenrangú tagokból álló csapat kezébe kerül, és ezek a tagok világosan körülírt, konkrét feladatokat kapnak, munkatársaik kiválasztásáról is függetlenül döntenek. Megegyezés született arról is, hogy a vezetőket arányosan választják, illetve nevezik ki a különböző platformok, csoportok tagjai közül. Ez első látásra a marosvásárhelyi második kongresszus döntéséhez hasonló kompromisszumnak tűnt. Akkor az elnökség tagjai – közel arányosan – a két Géza (Domokos és Szócs) hívei lettek. Annak a döntésnek azonban katasztrofális következményei voltak. Az elnökség ahelyett, hogy közösen dolgozott volna, egymás elleni intrikákkal, veszekedéssel „szórakozott”. Az új vezetőség elkerülheti ezt a csapdát, mert a feladatokat, jogokat, hatásköröket elkülönítették és pontosan meghatározták. Tulajdonképpen mindegyik elnök és alelnök egy-egy külön hivatal vezetője. Ez tehát

Az RMDSZ harmadik kongresszusát erős, néha már-már durva, kampányszerű sajtóvita előzte meg. Brassóban viszont váratlanul békés hangnemben folytak a tanácskozások. Az előzményekhez képest. Ennek két magyarázata van. Egyrészt, az

az egyetlen megoldás, amely működőképessé teheti az RMDSZ-t, anélkül, hogy bármely irányzatot kizárná a vezetésből. Elméletileg! Gyakorlatilag azonban felmerül a kérdés: van-e elég megfelelő ember, illetve pénz egy ilyen mamut-apparátus kialakítására? Ismereteim szerint egyikkel sem rendelkezünk. Lehet, hogy tévedek. Remélem.

A kongresszus előtti egyeztető kerekasztalokon és a kongresszuson magán is a konszenzus, a kompromisszumkészség eufórikus hangulata uralkodott. A Szövetségi Képviselők Tanácsa (SZKT) gyergyószentmiklósi alakuló ülészakán viszont kiderült, hogy ez az eufória illúzió volt. Amíg a kongresszuson csak elvben, nagyvonalakban egyezkedtünk, mindenki egyetértett, de amikor Gyergyószentmiklóson konkrét és főleg személyre szóló döntéseket kellett hozni, kitört a vihar.

Ezért elsősorban az RMDSZ már funkcióban lévő vezetőit terheli a felelősség. A kongresszus és az SZKT-ülés között eltelt négy hét alatt, természetesen, egyezkedések folytak a különböző csoportokkal, főleg személyi kérdésekről. Kialakult egy névsor, amelyen többé-kevésbé arányosan szerepeltek a különböző irányzatok képviselői. De erről az egyeztetésről, kompromisszumról csak a bennfentesek értesültek. A küldöttek többsége naivan azt hitte, most fog eldőlni, a szokásos demokratikus szavazási eljárással, ki lesz ennek vagy annak a hivatalnak a főnöke. Markó Béla csak annyit árult el az ülészak elején, hogy ügyvezető elnöknek Takács Csabát fogja ajánlani. Azt viszont nem közölte a képviselőkkel, hogy Takács személyét (és csapatát) a jobb híján radikálisnak nevezettek csak azzal a feltétellel fogadták el, hogy az SZKT elnöke Borbély Ernő lesz.

Elsőként éppen ezt a tisztséget szavaztatták meg. És a küldöttek spontánul szavaztak, nem tudva, hogy itt politikai alkuról van szó, s az egyik pont tiszteletben nem tartása maga után vonja az egész megegyezés felborulását, illetve újratárgyalását. Borbély néhány szavazattal kevesebbet kapott, mint úgynevezett mérsékelt ellenjelöltje, Csiha Tamás. Még ekkor sem lett volna késő. Ha nyíltan bejelentik a már létező egyezséget és Csiha megválasztásának következményeit, talán sikerül elérni Borbély Ernő elnökségét. De nem ez történt. Miután Csiha elmondta, hogy nagyra becsüli Borbélyt, és bejelentette, hogy csupán vele együtt (mint alelnökkel) hajlandó dolgozni, szót kért Borbély Ernő. Ő is megdicsérte Csiha Tamást, hozzáértéséért, becsületességéért stb., majd a maga részéről bejelentette, hogy ha nem lehet *elnök, soha többé* nem vállal semmilyen politikai tisztséget az RMDSZ-ben. Kínos jelenet volt.

Másnap reggel egy mintegy negyvenöt aláírást tartalmazó, eléggé ügyetlenül és agresszívan megfogalmazott felhívást terjesztettek a teremben, amely

Csiha megválasztása ellen tiltakozott. Ehhez ugyanis kétharmados többség kellett volna. Ekkor már gyakorlatilag megbomlott az ülés rendje, szünet szünetet követett, amikor is a „fontos elvtársak” maguk közt tárgyaltak, egyezkedtek, lobbiztak. Ezzel párhuzamosan már többen kezdtek a plénum előtt is – célozgatva vagy nyíltan – arról beszélni, hogy az egyszerű többség nem dönthet, újabb egyeztetésre van szükség, hiszen ha minden pozícióról egyenként, számtani többséggel döntenénk, akkor egy teszem azt 51%-os többségi csoport (mondjuk, a mérsékeltek) az összes vezető pozíciót elnyerheti.

Az érvelés ésszerű volt, de túl későn mondták ki. A hangulat már túlságosan elmérgesedett. A vidéki küldöttek felháborodottan kérdezték: ha a vezető urak már kiegyeztek, ha létezik egy politikai alku, minket miért hívták ide? Statisztálni és szavaztatni, a demokrácia látszatát őrizgetni? Ha előzőleg értesítik őket a megegyezésről, és az ülészakon azt kérik tőlük, hogy ezt a „csomagtervet” szavazatukkal fogadják el vagy utasítsák vissza, akkor (meggyőződéseim) nem fullad kudarcba a tanácskozás.

Tehát Csiha Tamás előző napi megválasztását megerősítették, és ezután kellett volna megválasztani a három alelnököt és a három titkárt. Hogy ezt a hat személyt kijelöljék, a különböző csoportok képviselői kivonultak egy újabb egyeztető tárgyalásra. (Hisz Borbély Ernő végleges visszavonulásával az erre vonatkozó alku is megbukott.) Közben a Szabadelvű Kör kezdeményezésére bejelentették a mini-parlament frakcióinak megalakítását. Így jött létre a Szabadelvű-, a Fialalok- (MISZSZ), a Bethlen Gábor- és a Széchenyi-frakció (ez utóbbiba olvadt bele az Erdélyi Magyar Kezdeményezés). Az úgynevezett mérsékeltek nem voltak hajlandóak *frakciónak* nevezni magukat, ők megalakították a Függetlenek *csoportját* (körülbelül hatvanan a 135-ből).

A tárgyalások a frakciók vezetői között folytak. De már késő volt megegyezni az említett hat személy kérdésében. Ennek, a feszült hangulat mellett, az volt a fő akadálya, hogy a legnagyobb csoportosulás, a Függetlenek vezetője nem tudta szavatolni, hogy csoportja be is tartja a megegyezést, és a titkos szavazáson ennek megfelelően foglal állást. Ebben a fázisban vált világossá, hogy a többség nem hajlandó kompromisszumra. Ugyanakkor nem erőszakolhatja rá akarátát a kisebbségre, ugyanis az ülés csak a küldöttek kétharmadának jelenlétében döntőképes. Húszan amúgy is hiányoztak (külföldi út, betegség stb.), ha még húszan kivonulnak a teremből, vége a találkozóznak. Úgy döntöttek, hogy az SZKT három alelnökének és a három titkárnak a megválasztását egy hónappal elhalasztják.

Következett a szövetség ügyvezető elnökének megválasztása Takács Csaba személyében. Ez simán ment, csak két ellenszavazatot kapott. Takács felolvasta az általa javasolt alelnökök névsorát. Az alelnököket együttesen kel-

lett (volna) megszavazni. Ezt senki sem kifogásolta, mert azok, akik nem értettek egyet egyik vagy másik személlyel, jól tudták, itt nem lesz érvényes szavazás. Időközben körülbelül tízen hazautaztak. Tehát elég volt az, hogy tíz küldött „véletlenül” ne legyen a teremben. A kétharmados határozatképesség 89,3 képviselő jelenlétét követeli meg. A szavazáson 88-an vettek részt. Félórás huzavona után sikerült betuszkolni a terembe a 89-ediket is. Ezután két órán keresztül arról folyt a vita, hogy a 89,3 gyakorlatilag 89-et vagy 90-et jelent. Győzött a logikus 90. Következésképpen a szavazatokat meg sem számlálták. Újra kezdjük négy hét múlva.

Az ülés után a szélsőséges román sajtó, szokás szerint, ismét félreverte a harangot. A magyarok, természetesen Budapest utasítására, alkotmányellenesen saját parlamentet hoztak létre, most már bizonyos, hogy az ország szétdarabolására törnek, most már aztán igazán eljött az RMDSZ betiltásának ideje és így tovább. Nem akarták észrevenni, hogy a mi ülésünkkel egyidőben tartották a román liberális mozgalom egy részének egyesülő kongresszusát, és ott a miénkhez hasonló belső szervezeti felépítést fogadott el az új Liberális Párt. Számomra meglepőek voltak viszont a hazai magyar sajtó nyugodt hangvételű tudósításai, kommentárjai. Vagy nem akarták az olvasókat nyugtalanítani, vagy nem ismerték fel a helyzet tragikomikus voltát, a benne rejlő veszélyeket.

Mert ez a látszólagos pathhelyzet veszélyessé is válhat. Egy hónap múlva valószínűleg előlről kezdünk mindent. Úgy tűnik, Csiha Tamás SZKT-elnökségét is megóvják majd. Újra a kétharmados többséggel megszavazott elnököt fogják követelni. Ha addig sikerül előzetes megbeszéléseken kiegyezni, új alkut kötni, és ezt közölni és elfogadtatni is a 135 képviselővel, minden rendben. De ha négy hét múlva a képviselőket újra meglepetésként – és esetleg kellemetlen meglepetésként – éri majd az új megállapodás, akkor annak súlyos következményei lehetnek. A 135 képviselő közül 15–20 minden bizonnyal hiányozni fog (indokoltan). Tehát, ha körülbelül 115 jelenlévő közül 25 megsértődik és elvonul, az ülés ismét döntésképtelenné válik. Ez reális veszély. Ebben az esetben már nem lehet szó egy újabb négy hetes halasztásról, hanem rendkívüli kongresszust kell összehívni, és a legelőjéről kell mindent kezdeni.

A kérdés megoldása a következő hetekben 7–8 kulcsembert kezében van. Személyes véleményem szerint, függetlenül politikai hovatartozásuktól, egy közös hibát követnek el: hol elméleti-ideológiai szemszögből közelítik meg a kérdéseket, hol pedig túlságosan személyekhez kötve (pro vagy kontra). Teljesen mellőzik azt a tényt, hogy ellentéteink már nem csupán elméleti vagy személyes jellegűek, bár így indultak, hanem már vad és vak csoportos

gyűlésbe fulladtak. Szabályzatunk, amely a kétharmados kvórumot ki mondja, rákényszeríti a szervezetet a kiegyezésre, a konszenzusra a 10–15 tagú kis csoportokkal is. De a konszenzus és egyáltalán a tárgyalás a gyűlés és a kölcsönös kiátkozás hangulatában nem vezethet semmilyen eredményre. Csapdahelyzetben vagyunk. Olyan szabályzatot alkottunk, amely lehetővé teszi a törpe kisebbségnek is, hogy diktálhasson vagy zsarolhasson. Ugyanakkor pszichológiailag képtelenek vagyunk az érzelemmentes alkutárgyalásokra. Az egyeztetést nehezíti az a tudat is, hogy tudniillik kényszerhelyzetbe kerültünk, a megoldást nem lehet tovább halogatni. És, bár erről nem illik beszélni, azt is ki kell már egyszer mondani, hogy vezető politikusaink, eltekintve eszmei-személyi ellentéteiktől, azért is tudnak csak nehezen szót érteni, mert szellemi képességeik, műveltségi szintjük túlságosan különböző. Hasonló hatalmi pozíciókban dolgoznak elit humánértelmiségi-ek és egyébként jó szándékú, szervezői tehetséggel megáldott, lelkes, elkötelezett vidéki, félművelt vagy éppen műveletlen volt tisztviselők, üzemmérnökök, kispolgárok.

Ha tekintetbe vesszük a kölcsönös, csak többé-kevésbé igaz, de magánbeszélgetésekben naponta ismételt és terjesztett korrupciós vádakot is, még szomorúbbá válik a képlet. Egyébként is, rosszul üthet ki a korrupcióval szembeni magatartás. Nyilvánosan nem feszegetjük. Ez, úgy mond, kompromittálná az RMDSZ-t. Lehet, hogy ezeknek az ügyeknek a tisztázása (amelyek esetleg alaptalan, de mégis széles körben terjesztett rágalomok) rövidtávon presztízsvesztéssel járna. De a halogatás egy olyan ügyben, amelyről a tagságnak legalább a fele tud (esetleg torzított, túlzott formában), később sokkal nagyobb baj forrása lehet. Egy-két év múlva, amikor ezekre az ügyekre fény derül, mert ez elkerülhetetlenül bekövetkezik majd, nem csupán azokat fogják erkölcsileg elítélni, akik a magyar kisebbség „hősies védelme” során gyanúsán meggazdagodtak, hanem azokat is, akiknek becsületessége bizonyított, de hozzájárultak a gyanús üzletek eltussolásához. Ha ide jutunk, olyan bizalmi válság robbanhat ki az RMDSZ vezetősége és tagsága között, amelynek következményei kiszámíthatatlanok.

Mit kellene tehát tenni?

1. Tisztázni, vállalva bármilyen közvetlen következményt, a gyanús korrupciós ügyeket, illetve az ilyen rágalomokat.

2. Olyan légkört, helyzetet kialakítani (sajnos, nem tudom, hogyan), amelyben egymás véleményeivel, ideológiájával, elképzeléseivel keményen vitatkozunk ugyan, de nem azzal a már-már patológikus kölcsönös gyűléssel, amely a jelenlegi helyzetet meghatározza. Ide tartozik a kétharmados szabály említett veszélye is, ami lehetővé teszi egy kisebbségnek, hogy zsarolja

a többséget. Persze, a kisebbségnek lehet igaza (sőt, gyakran neki van igaza), de egy zsarolással elért győzelem fabatkát sem ér. A többség is zsarolható, bosszút állhat később, és akkor előfordulhat, hogy ezt a circ(u)los viciosust csak a szervezet szétrobbanása szüntetheti meg.

Belpolitikai körkép

Limes, 1993/1., január-február, kivonatolva *Vonzások és választások* címmel: *Beszélő*, április 3.

A legtöbb párt újkeletű, sokan kariervágyból, félig-meddig találmorra iratkoztak be egyik vagy másik pártba, és ha sikerült valamilyen parlamenti, polgármesteri vagy tanácsosi tisztségbe jutniuk, már nem tekintik magukra nézve kötelezőnek pártjuk ideológiáját, hiszen pozíciójukat, legalábbis az újabb választásokig, a párt nem befolyásolhatja.

ban a kérdést: egyáltalán hogyan élte túl ez a nép azt a szerencsétlen időszakot, hogy nem pusztult mindenki éhen, vagy miért nem robbant ki egy komolyabb lázadás, forradalom?

Miért is jut olyan gyakran eszembe ez az otromba történelemszemlélet? Mert fennáll egy furcsa párhuzam. Ezúttal nem parancsszóra írt primitív történelemkönyvről van szó, hanem a romániai közéletben (sajtó, pártpropaganda, közvélemény) általánosan elfogadott véleményekről. Az utóbbi három év története e séma szerint a következőképpen fest:

1. Erkölcsi, politikai, de főleg gazdasági szempontból 1989 vége a mélypont volt.

2. Az elkövetkező három kormány (Roman, Stolojan és most Văcăroiu kabinetje) világos koncepciójú reform helyett zűrzavart, anarchiát, korrupciót

Az utóbbi évek romániai politikai élete gyakran emlékeztet gyermekkorom történelemkönyveinek ellentmondáságára. Az 50-es évek közepén írt könyvek alaptétele ugyanis a sztálini értelmezésű osztályharc volt. A román nép története ennek megfelelően körülbelül így nézett ki: adott korokban a nép nehezen élt, az elnyomók (rabszolgatartók, később bojárok, még később burzsujok) kegyetlenül kizsákmányolták. A következő évszázadban (vagy évtizedben) az elnyomás erősödött, a nép (rabszolgák, jobbágyok, munkások) mind egyre szegényebb lett. És így tovább, vagy ezer éven át a kommunista párt győzelméig. A legnaivabb gyerek is feltette magá-

hozott, az eredmény a gazdasági teljesítmény és az életszínvonal csökkenése, a munkanélküliség növekedése. Romániában majdnem mindenki egyetért ezzel a megállapítással, persze az okokat és a bűnbakokat mindenki másutt keresi.

3. A legutóbbi évet, főleg a választások utáni öt hónapot, a növekvő politikai és társadalmi apátia jellemzi. Az ellenzéki pártok népszerűsége csökken, anélkül, hogy a kormány bírná a lakosság bizalmát. Az utcai megmozdulások elvesztik tömegjellegüket: az 1989 decemberi forradalom harmadik évfordulójára rendezett megemlékezésekre kevesebben mentek el, mint bármikor azelőtt (az áldozatok családtagjait is beleértve).

A szélsőséges, félfasiszta-félkommunista pártok ereje, befolyása nem nőtt, legalábbis nem látványosan. Pedig populista propagandájuknak meg kellett volna ragadnia legalább a munkanélkülieket és a munkanélküliségtől rettegő rétegeket. A magyar-, zsidó-, cigányfaló *România Mare* példányszáma közel félmillióról 60 ezerre csökkent. Funar kolozsvári polgármester hisztérikus magyarellenességének maximális eredményeként száz–százötven zajos vátrást sikerült felvonultatni a Mátyás-szobor kapcsán tüntető ötezer magyar ellen.

Tehát mind az ellenzéki pártok, mind a szélsőséges nacionalista pártok nehezen mozdítják meg a tömegeket. Egyetlen remény maradna, a szakszervezeti mozgalom. Bár e téren információim felületesebbek, mint politikai téren, úgy vélem, hogy a szakszervezetek ugyanolyan megosztottak és apolitikus jellegűek, mint két évvel ezelőtt, csak követeléseik lettek valamivel szerényebbek. Vezetőik gyakran találkoznak a kormány képviselőivel, fogadta őket néhányszor a miniszterelnök is, nem sok eredménnyel. Ágazati és általános sztrájkokkal fenyegetőznek, de az utóbbi hónapokban nem került sor egyetlen jelentősebb munkabeszüntetésre sem. Az 1993-as kollektív munkaszerződésekről folyó, vége felé közeledő tárgyalásokon, úgy tűnik, a kormány álláspontja győz. Képviselői nem fogadják el a minimálbér megketőztetésére irányuló szakszervezeti követelést. Jellemző az érdekvédelmi szervezetekkel szembeni közömbösségre, hogy a Munkanélküliek Szövetsége által januárban meghirdetett bukaresti tüntetésre mindössze ötven (!) ember gyűlt össze. A munkanélküliek száma meghaladja az egymilliót, hivatalos előrejelzések az év végére másfélmillióval számolnak. Bár erről nincs hiteles felmérés, a jelenség társadalmi súlyát, úgy tűnik, csökkenti az a tény, hogy a munkanélküliek egy része, és éppen a tevékenyebbek, meglehetősen kiegészítő jövedelemre tesznek szert. A joghézagokat és az ellenőrző szervezetek hozzá nem értését kihasználva sokan vállalnak feketemunkát, külföldi vagy alkalmi feladatokat a magánszektorban, bekapcsolódva a csempészet-

be, feketekereskedelembe, valutaüzérekedésbe, esetleg családjuk visszakapott földjén gazdálkodnak.

Térjünk vissza a három alaptételhez: 1. 1989 mélypont volt; 2. az eltelt három év súlyosbította a helyzetet, még csak reményt se nyújtott a gazdasági, erkölcsi, politikai válság meghaladására; 3. a lakosság nagy része elégedetlen, de apatikus, sem politikai, sem szakszervezeti eszközökkel nem kíván hozzájárulni semmiféle változáshoz. Sőt, mintha az emigráció-pszichózis is csökkenőben lenne.

Egy politikai elemzés feladata elvben nem csupán a tények, jelenségek, illetve összefüggések feltárása lenne, hanem valamiféle magyarázat keresése is. Ennek a mai abszurd romániai helyzetnek a magyarázata nem politikai, illetve gazdasági jelenségekben rejlik. Talán csak az oknyomozó tömeglélektan tudna válaszolni a kérdésekre. De ilyen irányba próbálkozni is üres spekuláció lenne, hiszen Romániában nem állnak rendelkezésre megbízható közvélemény-kutatási adatok.

- *Voltak. Csak én nem hittem bennük, és voltaképpen nehéz is volt hozzájuk férni.*

A Văcăroiu-kormány és a törvényhozás. Iliescu pártjának belső ellentétei

Ha a lakosság tulajdonképpeni véleményéről, reményeiről nincs is információnk, az új kormány tagjairól (és azok múltjáról!) sokat tudunk. Mint ismeretes, az ellenzék visszautasította részvételét az Iliescu elnök szorgalmazta úgynevezett nemzeti egységkormányban. Részben elvi megfontolásból, ugyanis egy ilyen kormány és az azt támogató parlament összemosta volna a választásokkal kialakult politikai-programbeli különbségeket. Az ellenzékiek nem akarták megosztani a kormányzati felelősséget azzal a FDSN-vel, amely populista-demagóg és előreláthatóan megvalósíthatatlan választási ígéretekkel (például egymillió új munkahely teremtése) jutott viszonylagos többséghez. De arra is számítottak, hogy a választási ígéretek és a kényszerpálya ellentéte, amelyre a valóság szorítja az új kormányt, hamarosan a kormánypárt bukásához, esetleg előrehozott választások kiírásához vezet. Ez eddig hiú reménynek bizonyult.

Így a hatalom teljes egészében az Iliescu elnök és az általa, illetve érte létrehozott FDSN kezébe került. Érthetetlen, de úgy tűnik, mintha az elmúlt hónapokban saját érdekeik ellen cselekedtek volna, saját bukásukat siettetnék, szándékosan provokálnák az ország jobb érzésű, esetleg demokratikusabb ré-

szét. Mintha kifejezetten destabilizálni akarnák a politikai helyzetet, ami pedig kedvező számukra.

A kormányt és a kormánypártot a parlament két házában nyíltan támogatja a szélsőséges PRM, PSM és a PUNR. Így együtt, mintegy 55%-os többséget alkotnak. Ez esetről esetre még változhat is a javukra, mert a Petre Roman-féle FSN képviselőinek egy része Iliescuékhoz húz. Másrészt a CDR-be tömörült ellenzéki pártok képviselői sem szavaznak mindig egységesen. A fordított jelenség elképzelhetetlen: a fasiszta PRM, vagy a kommunista-utód PSM képviselője soha nem fog liberális, demokratikus törvényeket megszavazni.

Ebben a helyzetben természetesnek tűnt Nicolae Văcăroiu miniszterelnöki kinevezése, akiről biztos volt, hogy elődeitől eltérően másodrendű, szürke csinovnyikként Iliescu elnök minden utasítását automatikusan követni fogja. Kevésbé tűnt viszont természetesnek néhány, a múltban kompromittált személy miniszteri kinevezése. Az egyik legkirívóbb példa az egészségügyi miniszteré, aki Ceaușescu korában tudományos elméletekkel támasztotta alá a „racionális táplálkozás” elvét – magyarán az alapvető élelmiszerek hiányát, a lakosság éheztetését. Több más, a régi rendszerben tisztséget viselt miniszterhelyettes, államtitkár, állami tervbizottsági vezető stb., egyszóval – Iliescu egyik kedvelt kifejezésével élve – „nagy tapasztalattal rendelkező szakértő” is előtérbe került. De bizonyítandó, hogy mennyire zavaros a képlet, az egyik államminiszter-jelölt (gyakorlatilag miniszterelnök-helyettes) az ellenzék által is kiváló szakembernek, Nyugat-barát reform-közgazdásznak, a privatizáció és a piacgazdaság feltétlen hívének tekintett Mișu Negrițoiu lett.

Ezt a kormányt az említett felállású parlament néhány oldalas szándéknyilatkozat alapján könnyedén beiktatta. Miközben a részletes kormányprogramot és az 1993-as (!) költségvetés tervezetét a kormány csak február végére ígérte. De erről majd később.

A választások óta eltelt időszakban a törvényhozó tevékenység lényegében szünetelt, törvénymódosítások, nem túlságosan nagy jelentőségű nemzetközi egyezmények és más hasonló kérdések töltötték ki a két ház napirendjét. Csak a két volt Ceaușescu-lakáj, Corneliu Vadim Tudor (PRM) és Adrian Păunescu (PSM) útszéli hangvételű, idegengyűlölő szellemben fogant dörge-delmei élénkítették időnként a hangulatot. Ilyenkor az ellenzék rendszerint kivonult.

Az egyetlen igazi tétre menő küzdelem a központi állami hatóságok (Audiovizuális Tanács, Legfelső Bírói Tanács, Számvevőszék stb.) kormánypárti megszállásáért, illetve az ellen folyik, az ellenzék szempontjából nem sok sikerrel. Bár a kormánypárt parlamenti jelenléte mindössze 28%-os, minden-

hova saját embereit igyekeznek bejuttatni, sokszor még a szövetségesei rovására is. Ez a tendencia nem csak a központi szervekre szorítkozik. Az előző kormányzatoktól örökölt, többnyire FSN-tag vagy szimpatizáns megyei prefektusok (kormány megbízottak) jó részét leváltották. Csak az maradhatott, aki, mint például Grigore Zanc kolozsvári prefektus, idejekorán átiratkozott az új pártba. Ezek az intézkedések nagy, de hiábavaló felháborodást, ellenállást váltottak ki elsősorban az ellenzéki többségű megyékben, de nem csak ott. A Temes megyei tanács választott elnöke még Iliescu elnököt is felkereste a régi prefektus megtartása érdekében, mindhiába, mert a kinevezés a kormány hatáskörébe tartozik. Az abszurdum határát súrolja a napokban beiktatott Mehedinți megyei prefektus esete. Őt ugyanis, visszaélései miatt, egy hónappal ezelőtt mentették fel egy falusi általános iskola igazgatói tisztségéből. A FDSN erőszakos térhódítása érezteti hatását a különböző megyei hatáskörű szervek, a tanfelügyelőségek, pénzügyigazgatóságok, de a kimondottan gazdasági jellegű egységek élén újabban végbement személycserékben is. Annyira nyilvánvaló ez a folyamat, hogy néhány ellenzéki kommentátor a pártállami gyakorlat újraterteléséről beszél. A viszonylagos parlamenti többségét csak a szélsőséges pártok segítségével fenntartó FDSN a jövőre tekintve nem túlságosan derűlátó, és így akarja hosszú időre biztosítani jelenlétét a hatalmi szférában.

Az Iliescu-féle hatalom távolról sem annyira egységes, mint amilyenek a választások után tűnt. Az utóbbi időben két jelentősebb irányzat jelentkezett a párton belül. Egyrészt Adrian Năstase volt külügyminiszter vonala, amely kész bizonyos engedményeket, kompromisszumokat tenni a reform és általában a demokrácia irányában, hogy erősítse Románia kapcsolatait a nyugati országokkal. Őket támogatja, állítólag, Iliescu elnök. A másik szárny prominens egyénisége Vasile Văcaru, a bukaresti sajtó-pártszervezet hajdani titkára. Ez a szárny közelebb áll a Securitate „kemény szárnyához”, a PRM és PSM politikájához, mint az előbbi. Érdeke Románia elszigetelése Európától. Külpolitikában és a gazdasági kapcsolatokban az arab országok, a harmadik világ, a volt Szovjetunió egyes országai, Szerbia lennének partnerei. Valószínű, hogy ez a kör a Moszkva–Bukarest–Belgrád-tengely gondolatának sugalmazója, a vallási alapú, ortodox összefogás eszméjének hirdetője. Jellemző, hogy a közelmúltban, a PRM meghívására, Romániában járt az iraki Baasz Arab Szocialista Párt küldöttsége. Az irakiak, vendéglátóikon kívül, a FDSN-vel, a PSM-vel és a Demokratikus Agrárpárttal tárgyaltak. (Ez utóbbi szintén Iliescu-párti, de a legutóbbi választásokon csak a szenátusban sikerült néhány képviselőt bejuttatnia.)

Egy hónappal ezelőtt üres spekuláció lett volna a FDSN kettészakadásáról

beszélni. Az utóbbi hetek viszont bebizonyították, hogy a két szárny valóban harcban áll egymással. Ezt ugyan ők maguk mindkét oldalról tagadják, de jó néhány tény emellett szól. Mintegy vízvázasztó volt a külföldi beruházók területvásárlási jogát engedélyező törvény módosító javaslatának képviselőházi fogadása. Az ellenzék természetesen mellette szavazott, a baloldali-szélsőséges tömörülés – a „nem adjuk el az országot” jelszó jegyében – ellene. A javaslatot a kormánypárt képviselői egy részének támogatásával sikerült elfogadtatni.

De nézzük, mi áll mindennek a háttérben. Az ellenzéki újságok általában úgy fogalmazzák, hogy ami nálunk történik, az a régi rendszer restaurációja. Ez tévedés, illetve leegyszerűsítés. Nem restauráció folyik, hanem a volt rendszer kiszolgálói hatalmának a megerősítése (lásd fennebb az államvezetés megszállását). Közülük sokan meggazdagodtak, vállalkoznak, kft-jük van stb., tehát már nem hívei a teljes állami ellenőrzésnek. A lassú privatizációt támogatják, amely biztosítja számukra és klientúrájuk számára, hogy ők legyenek az első kapitalisták. Lehetőleg monopolhelyzetben, vagy a lehető legkisebb konkurenciával. A teljes rendszerváltás persze nem érdekük, részben 1989 előtti politikai szerepük, részben 1989 utáni gazdasági jellegű, csak félig-meddig törvényes üzelveik miatt.

A volt Securitate különböző részlegeivel majd' mindannyian kapcsolatban voltak. Akik az arab világgal, főleg Khadafi és Szaddám Husszein terroristáival voltak és vannak kapcsolatban, közvetlenül érdekeltek (gazdaságilag is) a Nyugat-ellenességben. A többiek ellenkezőleg. A különböző érdekesoportokat viszont egyvalami összeköti. Kölcsönösen zsarolják egymást a '89 előtti és utáni „ügyekkel”, de főleg a forradalom titkaival (hatalomátvétel, a „terroristák” kérdése stb.). Ezért nehezen képzelhető el, hogy a FDSN egyik szárnya egyszerűen legyőzze a másikat a következő kongresszuson. Valamilyen kompromisszum születik, hiszen „törököt fogtam, de nem ereszt”. Esetleg egyének, netán kisebb csoportok lemorzsolódásával, jobbra vagy balra való átállásával számolhatunk.

Diverziók, pártok, remények

A vázolt ellentmondásos helyzetet magyarázza az utóbbi hetek jó néhány, nagy vihart, felháborodást kiváltó eseménye. A háttérben a „kénytelen-kelletlen” európai orientáció felerősödése áll. Február elején Văcăroiu miniszterelnök aláírja az Európai Közösség társulási szerződését. Románia parlamenti küldöttséget meneszt Strasbourgha, hogy sürgesse teljes jogú tagságát

az Európa Tanácsban. A delegáció tagja a PSM részéről Ceaușescu közismert udvari költője, Adrian Păunescu, aki pár nappal azelőtt is dicsérte lapjában a volt diktátort. Az Iliescu-féle Front lemond egy helyről a PRM javára. Így kerül a küldöttségbe Iuliu Furo (Furó Gyula), a magyar nemzetiségű román nacionalista.

Ugyanakkor bombaként robban a hír a sajtóban: az ismert polgárjogi harcost, Doina Corneát beidézte az ügyészség. Vádlottként, mert a Petre Roman-kormány bukását hozó 1991. szeptemberi bukaresti bányászjárás idején a tévében elítélte az erőszakot, és inkább általános sztrájkra buzdított. A vád: a államrend erőszakos megdöntésére irányuló kísérlet. Az idézőn szereplő „vádlott” kifejezést később gépelési hibának nyilvánítják, és már csak meghallgatásról beszélnek. A feljelentő három magánszemély, köztük egy akkor még aktív katonatiszt és egy kisvárosi FDSN-szervezet jelenlegi elnöke. Doina Cornea egyébként barátságos kolozsvári kihallgatásán kiderül, hogy az ügyésznek sem hangszalagon, sem videofelvételen „nincs birtokában” az inkriminált beszéd. Sem a televízió, amelynek akkori vezérigazgatója még aznap este nyilvánosan elhatárolta magát Cornea asszonytól, sem a titkosszolgálat nem segített neki megszerezni. Végül Cornea asszony egyik barátjának, a tanúként kihallgatott közismert monarchista aktivista, Simina Mezinescu adta át a felvételt tartalmazó kazettát az ügyészségnek. Az elnöki szóvivő az ügy kapcsán rosszul megválasztott időpontról beszélt, az igazságügyminiszter két nyilatkozatban is elítélte Doina Cornea kihallgatását, amely szerinte mind erkölcsi, mind nemzetközi politikai következményeit tekintve csak kárt okoz az országnak. Jogos a kérdés: annyi idő elmúltával miért pont mostanra időzítették ezt az ügyet, és miért fontosabb ezt rivaldafénybe helyezni, mint a több mint ezer halálos áldozatot követelő decemberi események tisztázását, a vétkesek felelősségre vonását? (Egyébként januárban az illetékes katonai ügyész nyilvánosan bejelentette, hogy a kolozsvári sortüzekért – 26 halott, 56 sebesült – senki sem tekinthető büntetőjogilag felelősnek, legfeljebb Ceaușescu.)

A FDSN és szövetségeseinek egyes parlamenti képviselői és újságai összetűzet zúdítanak Mugar Isărescúra, a Nemzeti Bank elnökére. Első pillantásra ez a már említett személycseré-sorozatba lenne illeszthető, de a támadók populista, minden közgazdasági, pénzügyi szükségszerűségnek fittyet hányó érveikkel tulajdonképpen az egész eddigi pénzügyi politikát kérdőjelezik meg. Főleg az infláció okozta magas kamatokat veszik célba, és a Nemzetközi Valutaalap, az ország szinte egyetlen számottevő külföldi hitelforrása megszorító követelményei és egyáltalán romániai jelenléte ellen hadakoznak a „nemzeti méltóság” nevében. Emlékezetes Ioan Gavranak, a PUNR alelnök-

kének és főideológusának egyik idevágó kijelentése: „Ha nincs elég pénz, akkor állítsunk elő többet, hiszen ezt tették középkori uralkodóink is”.

A diverziók sorából természetesen nem maradt ki a Román Televízió (RTV) sem. Ez az intézmény, amely távolabb áll a közszolgálattól, mint Makó Jeruzsálemtól, külön tanulmányt érdemelne. Egy belső rendelkezéssel, „véletlenül” éppen a Strasbourgba indulás napján, megtiltották a nemzetiségi műsorok szerkesztőinek, hogy társadalmi vagy aktuálpolitikai kérdésekkel foglalkozzanak. Csupán a folklór, a népi hagyomány engedélyeztetik. Néhány nap múlva az intézkedést visszavonták. A televízió talán egyetlen tartásos műsora a *Fájdalom emlékirata* című sorozat, amely a romániai politikai üldözések, az 1944. augusztus 23-a utáni börtönök, munkatáborok történetét térképezi fel. Szerkesztőjét, Lucia Hossu-Longint névtelen levélírók, titokzatos telefonálók zaklatják, halállal fenyegetik. Nyílt állásfoglalás volt viszont az a félhivatalos átirat, amelyben nemrég a FDSN néhány aktivistája, a tagság nevében, a sorozat betiltását követelte. Talán nem véletlenül éppen akkor, amikor a Román Televízió élére új vezérigazgató került: Paul Everac, aki e minőségében új műfajt, saját megnevezésével „heti vezércikket” honosított meg a képernyőn. Az első ilyen elmélkedést éppen az Európa Tanács ülése idején közvetítették. Hangvétele még a román tévében megszokottnál is keményebben Nyugat-ellenes és nacionalista jellegű, de a szerző fixa ideáit ismételtető, tizenöt–húszperces moráliák száraz, unalmas stílusúak. (Említésre méltó, hogy elvtársai, Adrian Păunescu és Vadim Tudor terjesztenek hasonló eszméket, ám mindketten fanatikus és karizmatikus egyéniségek.) Világos, hogy itt nem véletlen egybeesésekről, ügyetlenségekről van szó.

Most pedig lássuk, mi újság a politikai pártok háza táján: úgy tűnik, megszűnőben van a romániai liberális-mozgalom szétforgácsolódása. Röviden az előzményekről: a diktatórikusan vezető és rossz politikusnak bizonyult Radu Câmpeanu PNL-jéből főleg személyes ellentétek miatt sorra kiszakadt frakciók saját pártot alapítottak. Az első volt, még 1990-ben, a Nemzeti Liberális Párt Fiatal Szárnya, amely később csatlakozott a Demokratikus Konvencióhoz. Câmpeanu hiúságával vagy a hatalom iránti szolgálalkúságával, haszonlesésével magyarázható a PNL váratlan kilépése a Konvencióból a helyhatósági választások után, ami a PNL – CDR megalakulását eredményezte. Az anyapárt egyetlen parlamenti mandátumot sem szerzett. Egy újabb disszidens csoport belülről próbált változtatni a helyzeten. Egy részüket kizárták, egy részük magától távozott. Hosszas és nem éppen zavarmentes tárgyalássorozat, egyeztetés után ez a három csoportosulás most egyesült és létrehozta a Liberális Pártot. (Egy kommentátor szerint azért nem „nemzeti”, mert nyitva akarja hagyni a kiskaput az RMDSZ Szabadelvű Köre előtt is.)

Az Iliescu-féle Front fő támogatói – mint már említettem – a PSM, a PRM és a PUNR. A PRM-n belül is feszültségek jelentkeztek, ezek okai azonban nem a politikai, elvi ellentétek, hanem személyes nézeteltérések. Vadim Tudor pártelnök személyi kultusza, diktatórikus, lekezelő stílusa közeli munkatársait is felbőszíti. Egy-két prominens személyiség ott is hagyta a pártot, és most a bulvársajtóban leleplező cikkeket közöl hajdani szeretett elnökéről, akinek hetilapja, a *România Mare* mintegy tízszer kisebb példányszámban kel el, mint két évvel ezelőtt. Ez persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy csökkent a szélsőséges nacionalisták száma. A lap (és talán a párt) népszerűségének apadását inkább azzal magyaráznám, hogy egyszerűen unalmassá vált. Bár következetesen átkozza, pocskondiázza, rágalmazza a magyarokat, a zsidókat, a cigányokat, a román ellenzéket, illetve saját személyes ellenségeit (a pártján belülieket is), nincs aktuális jellege. A hetilapot végigolvasva nem lehet megállapítani, hogy múlt heti vagy másfél évvel ezelőtti számról van-e szó. Ugyanaz a nyelvezet, ugyanazok az érvek, ugyanazok az ellenségek. Másrészt Vadim Tudor kissé túllihegte magát, nem annyira lapjával, inkább szenátusi felszólalásaival, amelyeket a televízió is szorgalmasan közvetített, akár csak heti sajtóértekezleteit. Csaknem hetente jelezte, hogy itt és most veszélyben a Haza, pontos értesülései vannak arról, hogy Magyarország, az ötödik hadoszlop (az RMDSZ) segítségével, támadni fog. Ez – természetesen – egyszer sem történt meg, és ettől még a legkeményebb magyargyűlölők is kisé zavarba jöttek.

A PUNR is identitászavarral küszködik. A párt vezetésére sikerült rátennie a kezét a Funar–Gavra–Moțiu-féle kemény magnak. De a parlamenti csoport többsége mintha inkább a volt elnök, Radu Ceonțea felé hajlana. Sovinizmusukban mérsékeltebbek, gazdasági kérdésekre koncentrálnak. És furcsa mód pártelnökük, Gheorghe Funar kommunista ihletésű, etatista, egyszerűsítő gazdasági elképzeléseivel szemben, a privatizáció felé hajló liberális megoldásokat támogatják. Ha éppen nem szól közbe a pártfegyelem. Furcsa, meghökkentő, hogy az RMDSZ képviselői szerint a PUNR-sek nagy része szalonképesebb, dialógusra, sőt, horribile dictu, együttműködésre is készségesebb, mint az Iliescu-hű FDSN-sek bugris társasága. Ezzel magyarázható néhány következetlenségük. Igaz, hogy pártközleményeikben az RMDSZ minden megmozdulása (legutóbb a kongresszus, majd a gyergyószentmiklósi összejövetel) előtt félreverik a hazafias vészharangokat, ama bizonyos vízválasztó szavazáson (a külföldiek telekvásárlási jogáról) a honmentőkhöz csatlakoztak, de alig egy hét múlva már egy ultraliberális gazdasági programot tettek közzé. Persze valószínű, hogy időközben értesültek az új kormányprogram reformjellegeről, meg arról, hogy ezzel az elnök is egyet-

ért, és így siettek lojalitásukat bizonyítani, esetleg előnyt kovácsolni abból, hogy „lám, mi már előre megmondtuk, jó, hogy ránk hallgattak”.

Egyébként helyhatósági szinten is észlelhető ilyen identitászavar. Például Kolozsvár egyik liberális tanácsosa következetesen sovinszta és demokráciaellenes, míg a Kolozs megyei Torda PUNR-s polgármestere egy éve semleges, sőt udvarias partnere a magyaroknak. Az ilyen zavaros helyzetek magyarázata egyszerű. A legtöbb párt újkeletű, sokan karriervágyból, félig-meddig találomra iratkoztak be egyik vagy másik pártba, és ha sikerült valamilyen parlamenti, polgármesteri vagy tanácsosi tisztségbe jutniuk, már nem tekintik magukra nézve kötelezőnek pártjuk ideológiáját, hiszen pozíciójukat, legalábbis az újabb választásokig, a párt nem befolyásolhatja.

Február közepén egyre gyakrabban cikkezett a sajtó a küszöbön álló kormányátalakításról. A nyugati nyitás, amit csak hangsúlyosabbá tett Iliescu elnök látogatása a NATO-nál, valószínűvé tette, hogy a FDSN államelnöki ösztönzésre meg szeretne szabadulni függőségétől, kompromittáló parlamenti szövetségeseitől, és új erőviszonyokat akar. A ellenzéki pártok óvatosan, kételkedve nyilatkoztak, de nem utasították el az ötletet, csupán a feltételeiket hangoztatták. A PUNR is határozott Nyugat-barát hangvételre váltott. Még inkább valószínűsítette a találgatásokat, hogy Iliescu konzultációra hívta meg a parlamenti pártokat. Másrészt az elnök és a kormánypárt önbizalma láthatóan megnőtt, saját érdemének tudja be az Európa Tanácsi társulást, az Európa Parlament ígéretét, hogy befogadják Romániát, a NATO-találkozón elhangzott kijelentéseket, amelyek szerint az országnak jelentős szerepe lehet az európai biztonságpolitikában.

A találgatásoknak, még a konzultációk megkezdése előtt, a legutóbbi elnöki sajtóértekezlet vetett véget. Iliescu határozottan kijelentette, teljes mértékben megbízik a kormányban, semmiféle változtatásnak nem látja értelmét. Amint azt a pártokkal folytatott megbeszélések is igazolták, csupán a kormányprogram támogatását akarta biztosítani.

Erről a programról, bár még nem hozták teljes egészében nyilvánosságra, már tudunk annyit, hogy néhány szóban jellemezhesük. Már önmagában az a tény is sokat mond, hogy a kormány legreformistább tagja, a már említett Mișu Negrițoiu államminiszter neve fémjelzi. A várakozásokkal ellentétben tartalma meglepően realista, liberális, beleépítették az ellenzéki pártok programjainak fő elemeit. Szöges ellentétben áll az elnök és a FDSN populista választási ígéreteivel. Az ellenzék kénytelen lesz elfogadni, hiszen saját elképzeléseit látja viszont benne. Az elnöki egyetértés és támogatás ugyanakkor kényszerpályára szorítja a kormánypárt két szárnyát, mert nekik lételemük az Iliescu-hűség. A PUNR, mint láttuk, máris alkalmazkodott az új helyzethez, feltétlen kormány-

hűségét hangoztatja. Ilyen körülmények között a PSM és a PRM a maga 6–7%-ával elhanyagolható tényezővé válik. Tökéletes konstrukciónak tűnik. Elvben.

De mert Romániában vagyunk, a képlet nem ennyire egyértelmű. Jó néhány kérdés vár még válaszra. A hatalmi szféra máris teljes mértékű európai legitimizálásának illúziójában tetszeleg. Vajon nem táncol-e vissza, amikor rádöbben, hogy Romániával szemben más, emberjogi, kisebbségpolitikai elvárások is vannak, és a társult tagság nem egyetemes csodaszer? Hogyan viszonyulnak a közeljövőre semmi jót sem ígérő elképzelésekhez az érdekvédelmi szervezetek? A törvények megszavazása során mennyire maradnak következetesek a képviselők, és mindenekelőtt maga a törvényelőkészítő kormány? Biztosíték-e a megvalósításra a kormány jelenlegi összetétele? A központi és helyi adminisztráció vezető állásait sebtében elfoglaló új emberek, akiknek kiválasztásában nem a kompetencia volt elsőrendű szempont, hanem a párthűség, nos, ezek az emberek képesek lesznek-e végrehajtani a rájuk váró nem könnyű, és lehet, hogy elveikkel is ellenkező feladatokat? (Sok jónak mondható kezdeményezés fulladt ki az elmúlt három évben az államigazgatás alacsonyabb szintjein.) Elfogadja-e az ellenzék a neki szánt jóindulatú kibic szerepét? Következetes lesz-e az elnök, vállalja-e saját pártja hátrányára a szükséges személyi és strukturális változtatásokat? És így tovább, és így tovább...

Ui.: Romániában azért szép lassacskán változtatnak a dolgok. A Kárpátok Eurórégiót megalapító szerződés aláírását nem fogadta akkora általános nemzeti felzúdulás, mint másfél-két évvel ezelőtt azt a hasonló témájú tanulmányt, amelyet egy lengyel folyóirat közölt. A hivatalos reakció csaknem egy hétig váratott magára. Aztán az említett sajtóértekezleten Iliescu dixit. Szavából egymásnak logikailag némiképp ellentmondó két megállapítás kerekedett ki. Egyrészt irigység: már megint kihagytak bennünket valamiből, amiben részt venni pedig jogunk van (lásd még: Visegrádi Egyezmény). Másrészt gyanakvás: alaposan meg kell vizsgálnunk, mi bújik meg az aláírók szándéka mögött, mit is akart mondani Catherine Lalumière asszony, az Európa Tanács elnöke Debrecenben azzal, hogy Románia is kiléphetne elszigeteltségéből, előtte is nyitva állnak a hasonló regionális szerződések? Mert lehet, hogy megint aljas összeesküvést szőnek ellenfeleink az ország területi egysége ellen! És különben is, mi köze Magyarországnak a Kárpátokhoz!

Mi a román most? *

Ideológiai irányzatok a mai Romániában

Beszélő, 1993. június 5.

A mindennapokba belefáradt újságolvasó – aki egyébként nem volna se nacionalista, se szélsőséges – érdeklődéssel olvassa a tyúkok és nagymamák bestiális megerőszakolásáról szóló rövid tudósításokat, s annyi borzalom után elégedetten veszi *naponta* tudomásul, hogy ő, már csak nemzeti hovátartozása miatt is, okos, szép és mindenestre magasabbrendű, mint az ilyen-olyan egyéb nációk.

ban geo- és külpolitikai szempontból mellékes tényező.

A tavasz külpolitikai eseményeinek fénypontja Iliescu washingtoni látogatása. Ennek előjátéka is volt: Iliescu úr tiszteletét tette a bukaresti zsinagógában.

A szeptemberi választások után úgy tűnt, hogy a román politikai életben a hatalom egyetlen célja a tél átvészélése. De offenzívába lendült, s a belső stabilitás és külpolitika terén egyaránt sikereket ért el. A külpolitikai életben megfordult a széljárás – most épp Romániának kedvezőbb irányba. Mintha az 1990 során kreált igen kedvezőtlen külkép lassan halványulni kezdene. Vásárhelyszindróma, bányászlátogatás rég nem volt már. Az emberi és kisebbségi jogok terén ugyan tapasztalható „némi lemaradás” – de az utóbbi két esztendőben a világot nem annyira a demokrácia, mint inkább a stabilitás izgatja. Márpedig Romániában van stabilitás. Ez a stabilitás egy végső kétségbeesés megnyilvánulása, alapja az apátia – mindez azon-

* Saszet Ágnessel közösen.

Külpolitikai offenzíva...

Az amerikai út *önmagában* bajosan könyvelhető el átütő politikai sikernek. Iliescu nem hivatalos látogatásra ment, csupán egyike volt az ott-tartózkodó számos államfőnek. Találkozása Clintonnal nem lépte túl a diplomáciai protokoll határait. A látogatás *valami másra* nyújtott kiváló alkalmat. A bukaresti zsinagógában, később pedig Washingtonban, Iliescu végre fontos gesztust tehetett a külföldnek: elismerte, hogy Romániában igenis létezett holokauszt, elítélte a háborús bűnös Antonescu marsallt, állást foglalt a szélsőséges megnyilvánulások ellen úgy általában, valamivel konkrétan Ilie Neacșu, az *Europa* igazgatója ellen.

Iliescunak többször felrótták, hogy nyíltan élvezi a fasiszta, szélsőséges lapok, illetve pártok támogatását, és hogy nem hajlandó elhatárolni magát a fenti pártok uszító, gyakran fajvédő nyilatkozataitól. Iliescu valóban nemcsak élvezte a szélsőséges elemek rokonszenvét, hanem támogatta is e szervezeteket: az illendőség határain belül, diszkréten, a titkosszolgálat segítségével.

Az elhatárolódás is igen taktikusan történt. Romániában ugyanis léteznek vasgárdista megnyilvánulások, és léteznek nyíltan vasgárdista lapok is. Az *Europa* azonban nem tartozik ezek közé. Az *Europa* a Ceaușescu-korszak iránti nosztalgiát nyílt xenofób propagandával keverő lap. Iliescu viszont nem antiszemizmusaért rója meg Ilie Neacșut, hanem „túrhetetlen nyelvezetéért és azért, ahogy a vasgárdista mozgalomról beszél”. Jellegzetes balkáni csúsztatás.

... belpolitikai defenzíva

A külföldi sajtó füttyült Iliescu zsinagógai és amerikai kiruccanására – annál nagyobb volt a hazai sajtóvisszhang. *És ez a sajtóvisszhang* leplezte le vezető publicistáink valódi mentalitását és hatalmát. Figyelemre méltó az ország legnépszerűbb napilapja, a Cristoiu-féle *Evenimentul Zilei* és a legkeresettebb hetilapok egyike, az *Expres Magazin* reakciója. „Iliescu jelenléte a zsinagógában és a washingtoni Holocaust-múzeumban kockázatos, mivel hallgatólagosan a románság bűnösségének elismeréseként is értelmezhető” – írja például Cristoiu vezércikkében. Hasonló szellemben nyilatkozik Ileana Lucaciu az *Expres Magazinban* és többen a *România Liberă*ban is. Jellegzetes és hatásos csúsztatás egyenlőségjelet tenni egy diktatúra bűnei és az egész nemzet felelőssége között.

Nem árt tudni, hogy régebben mind Ileana Lucaciu, mind pedig Ion

Cristoiu a Corneliu Vadim Tudor és Eugen Barbu meghatározta klikkhez tartozott. 1989 decembere után szétváltak útjaik. Cristoiu ma a független, ellenzékinek számító sajtó legnépszerűbb elemzője, Ileana Lucaciu az *Expres Magazin* belső munkatársa. Paradox módon azonban Tudorék primitív módon uszító, gyakran tettelegességre bujtogató („Románok! Fegyverbe!... Románok! Fegyvert a vállhoz!” stb.) propagandája *hosszú távon* kevésbé kártékony. A Nagy-Románia Párt hívei egyrészt a lumpenproletárok – Ceaușescu városfejlesztési politikájának a haszonélvezői, akik az erőszakos iparosításnak köszönhetőek, hogy a városokban valamennyire emberibb körülmények közé kerültek –, a volt párt- és szekuaktivisták fanatikusabb rétegei, valamint ezek baráti köre és családtagjaik. A választási eredményeket figyelembe véve a lakosság 3%-a. A közeljövőben nőhet még a táboruk, de az 5–6 %-ot aligha fogja meghaladni.

Cristoiuék képviselik a nagyobb veszélyt. A lakosság szélesebb rétegeit célozzák meg hatékony, rafinált eszközökkel. Olyan ügyesen adagolnak szenzációt információval, botrányt társadalomtudományi felmérésekkel, hogy az olvasó óhatatlanul is a lap – és a lapon keresztül Cristoiu – vonzáskörébe kerül. És alig is veszi észre, hogy olykor szinte mindegy, hogy az Ilie Neacșu vezércikkét olvassa-e vagy a Cristoiuét. Neacșu kiindulópontja mindenkor a román nép felsőbbrendűsége. Cristoiu nem uszít, de sorai közt ugyanezt az alaptételt találjuk meg. A mindennapokba belefáradt újságolvasó – aki egyébként nem volna se nacionalista, se szélsőséges – érdeklődéssel olvassa a tyúkok és nagymamák bestiális megerőszakolásáról szóló rövid tudósításokat, s annyi borzalom után elégedetten veszi *naponta* tudomásul, hogy ő, már csak nemzeti hovátartozása miatt is, okos, szép és mindenesetre magasabbrendű, mint az ilyen-olyan egyéb nációk. A lap egyik módszere: akár köztörvényes, akár politikai bűnözőkről ír, feltünteteti nemzetiségüket – már amikor nem román az illető.

„Itt a küzdelem ideje”

Hogy mi áll az amerikai út háttérében, azt az *Adevărul*, a volt *Scînteia* (az RKP hivatalos lapja) utódja mondja ki legnyíltabban. C. T. Popescu (aki elkísérte Iliescut Amerikába) ekként összegzi az elnöki út tanulságait: „Románia most előnyös konjunktúrális helyzetben van, akár amerikai, akár nyugat-európai manővereit tekintve: mivel az Egyesült Államok és Nyugat-Európa között nő a feszültség, Magyarország amerikai megítélése egyre kedvezőtlenebb, Gore alelnök értékeli a Kisebbségi Tanács létrehozását, a State

Departament-nek egyre rosszabb a véleménye az ellenzék vezetőiről, bezzeg Ilescu elnök keleti kapcsolatai lehetővé tehetik, hogy Románia újból közvetítőként szerepeljen az arab–izraeli konfliktusban, arról nem is szólva, hogy Románia fontos stratégiai zónában van, két tűzfészek, a volt Szovjetunió és a volt Jugoszlávia között”. Végső következtetés: „Bel- és külpolitikánk harcba lendülhet. Itt a küzdelem ideje. A lanyha halogatások kora lejárt.”

Az amerikai út viszont válságba sodorhatja Ilescuék viszonyát a szélsőséges, fasisztoid pártokkal. A Nagy-Románia Párt nyílt levelet intézett az elnökhöz. A levél tartalma banális, hangneme durva, mocskolódó – néhány udvarias körmondattal ékesítve. Néhány idézet: „Az út több mint egymillió dollárt emésztett fel – többet, mint Ceaușescu bármely külhoni látogatása [...]. Ön nyíltan románellenes kominternes nevelésben részesült, amelytől máig sem tud szabadulni [...] a teljhatalom a visszaesés bűnébe sodorta Önt. [...] Elnök úr, Önt a zsidók juttatták hatalomra, a zsidók segítik abban, hogy megtartsa hatalmát – az ár, amelyet fizetnie kell, Románia tönkretétele [...]. Ez a mi drámánk: a Demokratikus Konvenció a magyarok kezében van, az ország elnöke a zsidók kezében [...]. Ön úgy vigyorog, mint valami úttörőparancsnok, és úgy billegeti magát, mint Fred Astaire. [...] És még valami: *mondja csak, ki mészárolta le hidegvérrel azokat az ártatlan gyermekeket 1989 decemberében, és ki őrzi hét lakat alatt a dossziéikat?*”

A paranoiás néptribun

Kulcsmondat ez, amely megérdemli, hogy közelebbről is megvizsgáljuk. A vád, hogy a világ december 22-e után egy Ilescuék rendezte *gyilkos shownak* volt a tanúja, ma már közhelyszámba megy. Eddig azonban főként a demokratikus ellenzék emlegette ezt a tényt, jóllehet egyetlen konkrét, közvetlen, tehát törvényszék elé terjeszthető tárgyi bizonyítéka sincs. Annál több bizonyíték birtokában lehet a Securitate-kapcsolatairól hírhedt Corneliu Vadim Tudor. A bizonyítékokat azonban egyelőre sem neki, sem pártjának nem áll érdekében nyilvánosság elé tárnai, hiszen ők is érintettek az ügyben, és megeshet, hogy saját legközelebbi elvtársaikat áztatnák el Ilescuval együtt.

Az elnökség válaszolt a levélre, öt napon belül. Pedig egyébként Ilescu a füle botját sem mozdítja, főleg akkor nem, ha tisztességes hangnemben megírt súlyosabb témákkal „zavarják” a demokratikus ellenzék személyiségei. Az elnöki válasza több magyarázat is akad. A legvalószínűbb, hogy Ilescu a washingtoni nyilatkozat ellenére is fenn akarja tartani (ha diszkrétebb formában is) a kormánypárt–Nagy-Románia Párt-koalíciót. Ugyanakkor az elnök-

ség meg is ijedhetett – okkal – Tudor esetleges hisztérikus megnyilvánulásától (amely egyes igencsak kompromittáló dossziék közlésével járt volna), és megpróbálta „leszerelni” a paranoiás néptribunt. Egyelőre sikeresen.

Önmagáért beszél a már olyan gyakran idézett – és a közvéleményt olyan hatásosan befolyásoló – Ion Cristoiu kommentárja is. Cristoiu szerint mesterseges csetepatéről van szó csupán, és Vadim éppen olyan hű tényérnyalója és kiszolgálója Iliescunak, mint Ceaușescunak volt annak idején. Persze Vadim Tudor és Eugen Barbu még a Ceaușescu-korszak alatt sem volt pusztán – és még kevésbé engedékeny – eszköz a hatalom kezében. Nem mintha nem szolgálták volna a rendszert – szolgálták azt teljes erőbedobással, aktívan, energikusan, lobbiztak, ha kellett – de megkérték az árát. Ez az ár a rendszer faszálódása volt.

Felsőbb utasításra

Cristoiu tudatosan ferdít Ilie Neacșu esetében is: Neacșu nem is igazi antiszemita, útszéli, gyalázkodó cikkeit „felsőbb utasításra” írta azért, hogy az elnök úrnak legyen mitől elhatárolnia magát, s az elhatárolódás tényével hadd tűnjék civilizált európeérnek – sulykolja az olvasók tudatába a legnépszerűbb napilap igazgató-főszerkesztője. Ilie Neacșu közben szemrebbenés nélkül folytatja antiszemita kampányát. Legutóbbi cikkében nemhogy visszavágna az elnöknek, de még mentegeti is, azzal, hogy az elnök, ugye, nem rendelkezik teljhatalommal, ezért aztán áldozat: a világméretű cionista összeesküvés mártírja, akit a zsidók és zsidóbérencek szántsándékkal aláznak meg, sőt még arra is rákényszerítik, hogy a húsvétot a zsinagógában töltsse. (Az *Europa* hű olvasói még ezt is beveszik, minekutána az előző számból arról értesülhettek, hogy a lúdtalpasok és homokosok 90%-a a zsidók közül kerül ki.)

Cristoiu kifinomult és következetes propagandája azt sugallja, hogy Romániában nincs antiszemitizmus, sovinszta-xenofób mozgalom, párt, a szélsőjobb sem jelent veszélyt – mindez csupán a neokommunisták kreálta mummy. Vadim Tudor, Neacșu és társaik csupán Iliescu bábjai, akik a *valódi és egyetlen* veszélyről – a baloldaliról, az úgynevezett neokommunizmusról próbálják elterelni a figyelmet.

A kíséret

Az elnök kíséretében ott volt Raul Șorban is. Fontos és veszélyes személyiség. Șorban állítólag zsidómentő volt Észak-Erdélyben. Egyesek szerint ezt üzleti érdekből és minden különösebb kockázat nélkül tette. A valóságot ma már nehéz rekonstruálni. Az viszont tény, hogy a zsidó hitközség bizalmát élvezte, és a washingtoni múzeumban a neve a zsidómentők közt szerepel.

Șorban eme múltbéli érdeme lett a Ceaușescu-korszak egyik legvehemens magyarellenes kampányának igen erős ütőkártyája. Summázva: „Mi románok jók voltunk, sosem voltunk antiszemiták, mentettük a zsidókat, nem úgy, mint ti, gonosz magyarok...” Lehet, hogy Raul Șorban valóban mentett zsidókat, az azonban biztos, hogy ő kezdeményezte számos magyar író, értelmiségi közlésjogának a megvonását (néha még post mortem is!), azzal a rágalommal, hogy horthysták – eklatáns példa erre Kós Károly.

Magyarellenes, román nacionalizmust tápláló kampány ez a filozemitizmus álcája alatt. Aljasságát a nyolcvanas évek közepén Tudor Bugnariu – volt illegális, román kommunista – leplezte le egy rendkívül merész és becsületes írásban. Mondanom sem kell, hogy Bugnariu írását soha nem közölték. *Akkor* a cenzúra állította le, *ma* pedig nem illik volt kommunisták írását megjelentetni, még akkor sem, ha jó ügyet képviselnek...

A másik oldal

Romániában, a politikusi réteg gyengesége miatt, az újságírók akarva-akaratlanul politikusokká válnak. A függetlenek nagy része (felületességéből, tudatlanságából vagy érdekből) többé-kevésbé a nacionalista irányt támogatja, mások ezt a veszélyt alábecsülik, és csupán jelszavak szintjén ítélik el a nacionalizmust. De léteznek olyan lapok, újságírók, gondolkodók, politikusok is, akik Románia válságának okait-gyökereit komolyan, elmélyülten elemzik. A 22 hetilap ismert kiadvány, eddig kivételként emlegették. Nincs egyedül.

Alina Mungiu, az *Expres* főszerkesztője szerint: „Romániában mind a jobb, mind pedig a bal használhatatlan fogalom. Egyesek azért nevezik magukat baloldalinak, mert a másik oldalon már foglaltak a helyek. Ez nálunk régi hagyomány. Az első világháború idején Marghiloman például azért lett németbarát, mert a semleges, illetve az antantbarát pozíciókat már előtte elfoglalta Brătianu és Nicu Filipescu. A román választók többsége konzervatív,

nacionalista, intoleráns, az emberi jogokért egy lyukas garast se adna. A magyarországi és a csehszlovákiai ellenzéki mozgalom a baloldali hagyományban gyökerezett, míg a román (és az orosz) értelmiség megelégedett a kultúra eszközeivel. Más szóval apolitikus volt. Romániában nincs esélye a kereszténydemokráciának, ez csak a katolicizmussal egyeztethető össze. Az ortodoxiához egyetlen politikai mozgalom kötődött, és ez a szélsőjobboldali Vasgárda volt. Ma a baloldali, a szocdem, a liberális jellegű politikának nincs tömegbázisa. Mégis mindent meg kell tenni a fasiszta pártok választóinak átcsalogatásáért”.

Érdemes odafigyelni e kulcsmondatra: a szerző nem az úgynevezett neokommunizmustól fél, hanem a fasizmustól!

„Több gondolkodónk szerint a román nép az ortodoxia miatt nem tudott történelemalkotó tényezővé válni, és az értelmiség ugyanezen okból nem tud politizálni – írja a *Dilema* című hetilapban Ștefan Augustin Doinaș, a Polgári Szövetség Pártja vezetőségi tagja –. A diktatúra korszakában az ellenállás csak etikai szinten létezett – nem öltött politikai formát. *A mi nemzetszeretünk íróink mindenkor jól fizetett nyersanyaga*. Még a nagy Eminescunál is abban nyilvánul meg a nemzetszeretet, hogy lenézi, semmibe veszi és gyűlöli azokat a népeket, akikkel történelmi vitáink voltak. Constantin Noica egy fiatalokból álló szellemi csoportot alakított, de ezt a csoportot nem buzdította arra, hogy szembeszegüljön a totalitarizmussal. A jeles gondolkodó a filozófia kedvéért hajlandó volt megalkudni a hatalommal, és csak fiatal hívei gátolták meg abban, hogy ne botoljék jóvátehetetlenül nagyot ezen az úton. A Ceaușescu által kreált »új típusú ember« – szomorú valóság. A mai román értelmiségnek nincs politikai érzéke, ezért nincs politikai stratégiája és taktikája az ellenzéknek.”

Ugyancsak a *Dilemában* Alexandru George kritikus kommentálja Eminescu egyik újra kiadott publicisztikai kötetét. Tudni való, hogy a románság zöme Eminescuban nemcsak a nagy nemzeti költőt, hanem az igazi, nagy honfit becsüli, *akinek szellemisége, gondolatai ma is érvényesek és időszerűek*. A román értelmiség liberálisabb rétege elkülöníti a nagy költőt a reakciós, konzervatív, xenofób publicistától. Alexandru George tovább megy, azt bizonyítja: Eminescu reakciósságát az teszi teljessé, hogy általában a haladás, az európai kapcsolatok, a beilleszkedés, az ipar és kereskedelem fejlődése ellen hadakozott. Egyik uszító hangvételű cikkében például „az átkozott liberálisokat” kárhoztatja azért, „hogy vasút épül Konstancáig, sőt – az örület teteje! – hidat akarnak építeni a Dunán”. I. Károly király terveit egy korszerű vasúthálózat kiépítésére „a román nép elleni bűnnek” tekinti, és felhív „a már felépített vasúti pályák szétrombolására”.

Kényelmetlen máskéntgondolkodók

Alexandru Pippidi, az ismert történész dokumentált tanulmányban száll szembe Antonescu marsall, Románia diktátorának rehabilitálási kampányával. Említésre méltó a kolozsvári Adrian Marino (a Parasztpárt vezetőségi tagja, irodalomkritikus) cikksorozatának vezérgondolata: a román válság rákfenéje az, hogy a múlt öröksége az intoleráns, jobboldali mentalitás, eme terhes örökségre ráakodik a második világháború eredményeképpen ránk erőszakolt baloldali intolerancia. A liberális közép, a toleráns gondolkodók mindmáig kisebbségben vannak. Ez a másként gondolkodó értelmiségi réteg azonban itthon kényelmetlen. Elsősorban a hatalomnak, de néha az ellenzéknek is, hiszen szabadgondolkodók a múltat idealizáló közhelyeket nem tekintik tabunak, sőt elsősorban ezek demitizálására törekcszenek. Az ellenzéknek, ha igazán európai szellemű, demokratikus erővé kellene válnia, ideológiailag ebbe az irányba kellene indulnia. Rövidtávon ez természetesen népszerűségének csökkenésével járna, amit, sajnos, nem vállal. Egyelőre.

A magyarországi olvasó, a közvélemény nem ismeri ezeket a gondolkodókat (még a romániai magyarság sem), akik a nacionalizmus gyökereivel küzdenek. Persze, szenzációsabb téma egy román ember populista ízű magyarbarát nyilatkozata, mint egy román értelmiségi öngyötrő elemzése, amelyből hiányzik a jelszó: „Éljen a román–magyar barátság! Éljen az RMDSZ!”.

Pedig ha lesz jövője Romániának, és ha a nemzetiségek közti feszültségek csökkenni fognak, az nem a klisében, jelszavakban gondolkodó hordószónokok érdeme lesz, hanem ezeké a cseppet sem harsány, de a mélyebb, fájdalmasabb igazságot feltáró gondolkodóké. Akiket éppen románságuk gyötrelmesen őszinte vállalása tesz európeerekké. Akik arra a kérdésre keresik a választ: „Hol tévedtünk el?”

Történelemhamisítás és „történelemhamisítás”

Eredeti cím: Vétkesek közt cinkos, aki néma, avagy: miért nem veszek részt az SZKT marosvásárhelyi ülésén, *Romániai Magyar Szó*, 1993. szeptember 24.

Lehet-e nemzeti hőst faragni abból, akinek „érdeme” annyi, hogy kevesebb zsidó lemészárolásához járult hozzá, mint diktátor kollégái?

Közismert jelenség az RMDSZ mélyülő válsága. Ennek okait röviden elemezni lehetetlen! De egy jelenségre mégis fel szeretném hívni a figyelmet. Az RMDSZ: szövetség. Befogad bármilyen felfogású embert, aki a magyarság érdekeiért cselekedni kíván. Elvben kizárja a szélsőségeket.

A gyakorlatban nem. A baloldali szélsőségesek szerintem jelentéktelenek – komcsi jelszavakkal ma már nem lehet sikert aratni. Természetesen szervezetünkben is sok az átvedlett kommunista, pártaktivista, de többségük csupán középszerű, elvtelen arrivista-karrierista. (Múltjuk miatt – mintegy kompenzálásként – sokszor magyarkodók.) Gyakran okoznak bajt, de nem elvi szintű balosságuk, hanem rutinos, bürokratikus beidegződéseik miatt.

A veszély ma a szélsőjobb felől érkezik (mint általában Kelet-Európában). Ez pedig egyre nyíltabban jelentkezik az RMDSZ-en belül is. (Ismétlem, nem X vagy Y politikai múltjáról beszélek, hanem mai tevékenysége ideológiai forrásairól. Teszem azt, a román belpolitikában számomra Vadim Tudor és a többiek egyértelműen fasiszták – függetlenül attól, hogy négy évvel ezelőtt az RKP nómenklatúristái voltak.) A legegységesebben Borbély Imre nyilatkozatából világlik ez ki, amit Horthy Miklós temetésén való részvételével kapcsolatban tett.

Borbély Imre szavaiból kiderült, hogy csodálójá a kormányszónak, korszakának és szellemiségének. Szerinte „megengedhetetlen az a történelemhamisítás”, amely torz képet fest Horthyról és korszakáról. Lássuk, milyen is volt a kormányzó és korszaka Borbély Imre szerint, illetve hogyan próbálták ezt befeketíteni a „történelemhamisítók”: „Horthy tisztességes magyar ember volt [...] összetartotta a magyar nemzetet [...] stabilizálta az országot, főleg a

tradicionális, morális értékekre épülő nemzetneveléssel [a vitézi rend megteremtésével], [...] a csendőrség kellő súlyának biztosításával [...] morális szempontból jelesre vizsgázott a zsidókérdéssel kapcsolatban”.

No de idézzünk a „történelemhamisítók” írásaiból is: „A Horthy-korszak – császár nélküli Habsburg-restauráció” (Németh László – Szárszó, 1943). Általában a népi írók jeleskedtek, főleg szociológiai jellegű írásaikban, a „történelemhamisítással”, amikor például feltárták a földreform elmaradása miatti „állítólagos” nyomort a falvakban. Szerencsére hatvan évvel Borbély Imre megállapítása előtt a Horthy-korszak hatalmi szervei már tudták, hogy „a történelemhamisítás megengedhetetlen”, és perbe fogták őket (Féja Gézát például a *Viharsarokért*, Kovács Imrét a *Néma forradalomért*).

Az urbánusokról nem is szólok, hisz Borbély és hívei szerint ők feltételezhetően liberális judeo-plutokraták. A baloldali, szocialista íróktól sem idézek (József Attila, Fejtő Ferenc). De felteszem a kérdést, hány olyan népi író ismer Borbély Imre, aki egy dicsérő szót is leírt volna Horthy személyéről, illetve korszakáról? (A paradoxon, hogy egypár jobboldali népi író a nyilas mozgalom szociális demagógiája hatása alá került – de a Horthy-korszaknak aligha lettek hívei.)

Ha viszont, mint „történelemhamisítókat” kizárjuk az urbánusokat, népieket, liberálisokat, szocialistákat, akik különböző mértékben, különböző formában, de mind a Horthy-rendszer ellenfelei voltak, mi is marad a két világháború közti magyar irodalomból, művészetből, gondolkodásból? Esetleg Herczeg Ferenc?

De lássuk, hogyan jellemzi ezt a korszakot egy nagy „történelemhamisító”, Bibó István: „Újból helyreállt a restaurált nagybirtok, és a megriadt középrétegek évszázados szolidaritása. A huszonöt esztendő ellenforradalom ezen épül fel [...], politikai harcai a körül folynak, hol legyen a súlypont, a nagybirtokon, a középosztályon vagy azon a torz alakulaton, amely erkölcsi gyökereiktől elszakadt nagyurakból és nagypolgárokból, deklasszált középosztályiakból, romlott kispolgárokból és alja proletárokból összetevődve, fasizmus neve alatt ismeretes. A társadalmi erőviszonyoknak a megmerevedése a Horthy-éra huszonöt évében tökéletesen változatlan maradt”. Szerencsére Bibó „történelemhamisító” írásai nem sokáig fertőzték a magyar nemzetet, hiszen Rákosi alatt is, Kádár alatt is betiltották őket (1956 után életfogytiglanira ítélték a szerzőt). Később újra kiadták műveit. Sokan tanultak belőlük, de nem elegen. Persze, ha ne adj’ Isten, Borbély Imre elvbarátai hatalomra kerülnének Magyarországon, gondoskodnának arról, hogy Bibó írásai ne mételyezzék a jó magyar ember tudatát. (Esetleg írásainak azokat a részeit engedélyeznék, amelyek ugyanilyen keményen elemzik és ítélik el a kommunizmust.)

Kabos László, a népszerű filmszínész, nem történész, nem irodalmár, csupán a kor tanúja. Pár héttel ezelőtt, tán emlékeztettség miatt vagy tudatos „történelemhamisítás” céljából, ezt nyilatkozta: „Nem Szálasi idején, a Horthy-éra alatt vittek Mauthhausenbe”. Persze, nem szavahihető, hisz zsidó származású.

De térjünk rá a politikusokra. Bajcsy-Zsilinszky Endre következetesen harcolt a német–magyar szövetség, tehát a Horthy-féle külpolitika ellen, bár jobboldali, nacionalista, sőt fiatalkorában fajvédő is volt. El is nyerte méltó büntetését – Szálasiék felakasztották. Horthy toleráns volt – parlamenti képviselőnek is eltúrta –, cikkeiből, beszédeiből azonban semmit sem tanult.

A korszak legnagyobb „történelemhamisítója” talán a konzervatív, jobboldali, revizionista tudós, Horthy Miklós miniszterelnöke, Teleki Pál gróf. 1941. április 3-án, egy napra rá, hogy Magyarország Németországgal közösen megtámadta Jugoszláviát (pár héttel a barátsági és meg nem támadási szerződés aláírása után!), azt írja a kormányzónak: „Főméltóságú Úr! Szószegők lettünk – gyávaságból [...] odadoztuk becsületünket. A gazemberek oldalára álltunk [...] Hullarablók lettünk. A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza: bűnös vagyok” – és pár perccel e búcsúlevél megírása után főbe lőtte magát, hogy e „történelemhamisító” soroknak nagyobb súlyt adjon. Hiába tette. Horthy Miklós, a Borbély Imre szerint oly „tisztes magyar ember” rendületlenül folytatta ugyanazt a politikát. Később, amikor rájött, hogy vesztes lóra tett, ingadozni kezdett, ügyetlen, sikertelen hintapolitikát folytatott. Műkedvelő, elkésett kiugrási kísérlettel próbálkozott.

Természetesen lehet árnyalni. Horthy közepes szellemiségű, kényszerpályán mozgó, idős konzervatív ember. Antiszemita, de a tömeges kiirtást túlzásnak, embertelennek véli. Megpróbálja menteni, ami menthető. De már késő. Lehet-e nemzeti hőst faragni abból, akinek „érteme” annyi, hogy kevesebb zsidó lemészárolásához járult hozzá, mint diktátor-kollégái? A teljes, árnyalt igazság feltárása a történészek feladata. (Franco nem volt hajlandó a második világháborúban részt venni. Ez vitathatatlan érdeme volt. De ennek ellenére fasiszta diktátor maradt. Demokratikus spanyol politikus sosem fog Francóból példaképet faragni.) Horthy, illetve korszakának pozitívumai, főként a lényegében hasonló rendszerektől való különbségekben állnak. Nem nyílt fasizmus volt, hanem féldemokratikus, tekintélyvel, kasztrendszeren alapuló konzervatív rendszer.

Párhuzam: Kádár is „emberibb” diktátor volt, mint, teszem azt, Ceaușescu. Mégsem tekintem követendő, pozitív történelmi hősnak. Sőt! Illyés Gyula „történelemhamisító” szép sorai jutnak eszembe: „Ahol zsarnokság van / ott zsarnokság van”. És ha már Illyést idéztem, megemlíteném, hogy az

ő személyében az erdélyi magyarság nemcsak a nagy költőt tiszteli, hanem azt az embert is, aki elsőnek tárta a nyilvánosság elé aggodalmát, kétségbeesését sorsunkért. Akkor, amikor ez (Kádárnak köszönhetően) tabutéma volt. De azért nem szabad Illyés Gyulát túlságosan tisztelni, nem feledkezhetünk meg „hőseiről” sem – egy életen át következetesen gyűlölte azokat az „értékeket” (nemzetnevelés à la Horthy, Vitézi Rend, csendőrség...), amelyeket Borbély Imre annyira tisztel, és egy életen át megvetette azt az embert, akinek nevéhez ezek az „értékek” kötődtek. Ki legyen hát a példakép? Illyés vagy...?

De itt most lényegében nem a történelmi múlt megítéléséről van szó, hanem politikáról. Sőt, aktuálpolitikáról. Borbély Imre így nyilatkozik: „A Horthy-temetés mérföldkő [...] jelenlétemmel hozzájárulok ahhoz, hogy az erdélyi magyarság fölébredjen”.

Horthy egy ügyben következetes volt. A revizionizmusban. Egyetlen megoldást látott az erdélyi magyarság sorsának javítására: Erdély visszacsatolását Magyarországhoz. Akár erőszakkal, akár háborúval is. Bármilyen szövetséges oldalán, Hitlerrel is, Mussolinival is együtt. Ezért Borbély Imre nyilatkozatát úgy értelmezem, hogy lemondott az RMDSZ programjáról – a belső önrendelkezésről (amely a határok változtatása nélküli autonómiát jelent), és többé-kevésbé nyíltan a revízió gondolatát sugallja.

Ui.: Felmerül a kérdés, miért nem veszek részt az SZKT ülésén, hogy ott nyíltan felvessem ezeket a problémákat. Válaszom egyszerű. Képtelen lennék tárgyilagosan, higgadtan hozzászólni. Személyesen is érintett vagyok. Elfogult. Anyai nagyanyámat, aki sem bankár, sem gyáros stb., sem baloldali (esetleg kommunista) nem volt – egy „bűne” volt csupán, zsidó származása –, Auschwitzben elégették. Nem Szálasi nyilasai vitték el, hanem a Borbély Imre által annyira tisztelt és becsült horthysta csendőrség.

Ha következetes akarok lenni, meg kell kérdeznem magamtól, maradhatok-e egy szövetségben olyan emberekkel együtt, akik így politizálnak, így gondolkoznak. A válasz egyértelműen nem. Egyelőre mégsem mondok le SZKT-tagságomról. Az RMDSZ kongresszusa választott meg. Ez kötelez. Egy bizonyos határig. Hisz a kongresszus szavazata meg a belső önrendelkezés elvét is, amely kizárja a revizionizmust. A Horthy-kultusz és -szimbolika propagálásával Borbély Imre rúgta fel ezt az elvet.

Egyelőre tehát „felfüggesztem” SZKT-tagságomat és várok. Abban a reményben, hogy személyesen kevésbé érintett társaim felébrednek, és megtisztítják ezt a remélhetőleg nem csak nevében demokratikus szövetséget a szélsőséges jobboldaliaktól. Hiszem, hogy erkölcsileg addig vagyok jogosult egy szervezet tagja lenni, ameddig politikájának lényegével egyetértek, illet-

ve lehetőséget, esélyt látok arra, hogy a tévutakra térést valamennyire is fékezhessem.

- *Az eredmény: mély hallgatás! Egyetlen reagálás sem! Semmi. Ha valamit bánok életemben, akkor talán azt, hogy nem voltam következetes. Ki kellett volna lépnem az RMDSZ-ből. Akkor, amikor világossá vált, hogy még csak vitatkozni sem kíván senki, abszolút senki e cikk állításaival.*

Változtatás – változás nélkül?*

Beszélő, 1994. február 12–24.

Iliescu fél elfogadni az új koalíciót, mivel attól tart, hogy ha a legkisebb engedményt is teszi a demokratikus ellenzéknek, párthívei közül sokan – főként a parlamenti képviselők – átpártolnak a szélsőséges pártokhoz.

A hangulat forrong (az elmúlt hét közepén ismét bányászmozgolódásról érkeztek hírek), de robbanásnak (még?) nincs jele. Sok minden történik. De lesz-e változás? Lesz-e új kormánykoalíció? A szélsőségesek vagy a demokratikus erők törnek-e előre?

Iliescu „párbeszédei”

Decemberben a parlament csekély többséggel leszavazta a kormány ellen benyújtott bizalmatlansági indítványt: az ellenzék ezt erkölcsi győzelemnek könyvelhette el. Ezek után Iliescu párbeszédre szólította fel a parlamenti pártokat. Úgy tűnt, új kormány, új kormánykoalíció van kilátásban. Az ellenzéki politikusoknak nem lehettek illúzióik, ám mivel annyiszor vádolták már őket obstrukcióval, destruktív, merev ellenzékiséggel, nem jelenthették ki előre, hogy semmit sem várnak az Iliescuval folytatandó beszélgetésektől. Az ellenzéki sajtókommentátorok kezdettől fogva szkeptikusabbak voltak: „az ellenzék ahelyett, hogy hagyná Iliescut csupán természetes partnereivel (a szélsőségesekkel) tárgyalni, újra bekapja a csalit.” „Nem egységes az ellenzék sem: Petre Romanék és a liberálisok részt vennének a koalícióban, a Parasztpárt óvatosabb.” „Iliescu azért is ragaszkodik Văcăroiu [a jelenlegi kormányfő] személyéhez, mert ő remekül betölti a villámhárító szerepét, az elégedetlenség nő, de a többség gyűléte elsősorban Văcăroiu ellen irányul, míg Iliescu és pártja népszerűsége alig csökken.”

* Saszet Ágnessel közösen.

Iliescu kezdeményezése mindenkinek gyanús volt: az ellenzékiek csapdát szimatoltak, a kormánypártiak féltették monopolhelyzetüket, a szélsőségesek attól tartottak, Iliescu netán mégis feláldozza őket a reformok érdekében. És ez utóbbinak voltak is előjelei. December 22-én, Ceaușescu bukásának negyedik évfordulóján, Iliescu tévébeszédet tartott: ez volt eddigi leg-reformpártibb beszéde. A szélsőségesek menten támadásba lendültek. Fenyegetőztek, zsaroltak: „A kormánypárt a Demokratikus Konvenciónak udvarol, hogy közösen kormányozzanak. Iliescu le akarja váltani Văcăroiu-t, ezt a szerény, tisztességes embert. Ha megteszi, csupán pár hétig tartja meg még székét, amelyben mi, 'szélsőségesek', négy éven át őriztük! Elnök Úr, a politikai hibákért olykor fejvesztés a büntetés!” – így a PRM vezére, C. V. Tudor. „A kormánypárt Románia legkomolytalanabb pártja – így Funar, a PUNR elnöke –. Nincs szükségünk egyszínű elnöki kormányokra, amelyek három éve küzdenek a román nép ellen.”

Nem késett azonban Năstase, a kormánypárt és a képviselőház elnökének replikája sem: „Funar felelőtlen nyilatkozatokat tesz, ilyen emberekkel nem tárgyalhatunk. Vagy leváltják, vagy az egész párt eltűnik a politikai életből.” Persze miközben Funar szidja Iliescuékat, Năstase pedig Funar leváltását követeli – pártjaik között tovább folyik az alku.

A Demokratikus Konvenció (CDR) pártjai – Emil Constantinescu vezetésével – nem kevés huzavona után, január 12-én találkoztak Iliescu elnökkel. Ám – mint várható volt –, a tárgyalófelek nem jutottak közös nevezőre. A CDR két javaslattal állt elő: előrehozott választásokat tartani, vagy új kormánykoalíciót alakítani. A CDR a Petre Roman által vezetett Demokrata Párttal együtt hajlandó lett volna koalícióra lépni az Iliescuhoz hű kormánypárttal, amennyiben az elnök és pártja hajlandó szakítani szélsőséges partnereikkel (PRM, PSM, PUNR). Ez lett volna az első alkalom, hogy az ellenzék vállalta volna a kormányzati felelősséget, ha a hatalmat is megosztja vele Iliescu pártja. Iliescu elnök – mint az előre látható volt – mindkét ajánlatot elutasította. Naivul (vagy cinikusan?) kijelentette: „az ellenzékben több a szélsőséges, mint partnereim közt.” Az egyik liberális vezető szerint Iliescu fél elfogadni az új koalíciót, mivel attól tart, hogy ha a legkisebb engedményt is teszi a demokratikus ellenzéknek, párthívei közül sokan – főként a parlamenti képviselők – átpártolnak a szélsőséges pártokhoz.

Iliescu egy ködös, általános politikai paktumban látja a megoldást, amelyet minden parlamenti képvisellel rendelkező párt aláírna, s amelyben az aláíró pártok köteleznék magukat a kormány támogatására. A Konvenció ezt elutasította. „Iliescu egy gentleman's agreement-et óhajtana minden párttal,

csakhogy ehhez nálunk hiányoznak a gentlemanek” – kommentálta Nicolae Manolescu, a Polgári Szövetség Pártjának elnöke. Na, igen: miközben Iliescu épp a CDR-küldöttséget fogadta, pártja az igazi partnerekkel, a szélsőségesekkel konzultált.

Előítéletek nyomában*

Respublika, 1994. július 8-14.

Ellentmondásos helyzet kezd kialakulni: a szélsőséges pártok szavazópolgárai kevésbé gyűlölködők, mint azt vezéreik szavai alapján hinni lehetne, viszont a demokratikus ellenzékiek sorában jobban megerősödött a nacionalista előítélet, mint azt valaha is el tudtuk volna képzelni.

kai fóbiát”. Ugyanakkor a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt elnöke, Corneliu Coposu úgy óhajtja megoldani a kisebbségi kérdést, hogy állami garanciát kér az önálló oktatás, a saját egyetem felállítására. Ennyiben a Parasztpárt véleménye megegyezik az RMDSZ álláspontjával, de előbbi nem ért egyet a belső önrendelkezés és az autonómia törvénybe iktatásával. A Szociáldemokrata Párt elnöke, Sergiu Cunescu úgy véli, hogy „semmilyen európai jellegű dokumentumban nem szerepel a kisebbségi törvény. Semmi nem fog megváltozni a kisebbségek követelése miatt: a világ nemzeti államokra épül”.

Reménykeltőbb a Petre Roman vezette Demokrata Párt nagyváradi nyilatkozata, amely terjedelmesen taglalja a nacionalizmus különböző formáit: az etnikai, a gazdasági, az idillikus és a retorikus nacionalizmust. „A nacionalizmus a hazafiaság beteges formája, amelynek minden megnyilvánulása ellen küzdenünk kell” – mondta. Persze, ez a nyilatkozat hitelesebb lenne, ha nem éppen azok szerkesztették volna, akik közvetlenül 1989 decembere után

Néhány hónappal ezelőtt Constantin Sorescu előadást tartott a bukaresti *Vatra Românească* székházában *Románia Tőkés és Zsirinovszkij között* címmel. A céghez és a címhez képest meglepően mérsékelt, mondhatnók reformista szöveg hangzott el. Többek között arról beszélt, hogy „Tőkés László pragmatikus radikalizmusa és Zsirinovszkij extravagáns radikalizmusa” ellen a románság csak úgy tud védekezni, ha erősíti a helyi autonómiákat, decentralizálja a gazdaságot, felgyorsítja a privatizálást és „visszautasít mindenfajta etni-

* Saszet Ágnessel közösen.

nyíltan támogatták a Vatrát; nemcsak szavakkal, hanem, például Marosvásárhelyen, tettekkel is. Reméljük, nem fogják rövidesen ismét megváltoztatni véleményüket, hiszen egy újabb véleménycserével úgysem nyernék vissza a nacionalisták bizalmát. Ráadásul elveszítenék azt a réteget is, amelyet az utóbbi időben maguk köré vonzottak; azt a réteget, amelyet megijesztett ugyan demokratizmusuk, de felismerte a hatalmi koalíció nacionalista politikájának az ország gazdasági elszigetelődéséhez vezető súlyos következményeit. A kolozsvári egyetem ellen támadásba lendültek a nacionalisták. Céljuk a közismert liberális szellemiségű rektor, Andrei Marga leváltása és az általa folytatott politika – az interetnikai provokációk elleni föllépés – irányváltása. Marga nyílt levéllel fordult a közvéleményhez, amelyben arra kéri az ország értelmiségét, hogy támogassa a kolozsvári egyetem ökumenikus szellemének megmentését a felelőtlen és korlátolt nacionalisták elleni küzdelemben. Érdemes Marga és a Vatra konfliktusából egy konkrét példát is megemlíteni. 1946-ban a kolozsvári Dermata gyár többnyire magyar munkásai a kommunisták irányításával megtámadták a román történelmi pártok híveit a mai Avram Iancu kollégiumban. A Vatra uszító szövegű emléktáblát akart állítani a diákokthoz bejáratánál, az incidenst mindössze etnikai konfliktusként mutatva be. Marga nem engedélyezte a tábla kifüggesztését. Döntéséhez ritka bátorság kellett, hiszen így nem csupán a vatrásoknak állt ellen, hanem többé-kevésbé a román ortodox egyháznak is, mert az emléktábla szövegének szerzője Bartolomeo Anania ortodox érsek volt.

Talán fölösleges megemlítenünk, hogy mennyi előítélet-mentes, européer román politikus, gondolkodó, közíró tevékenykedik, de egyetlen olyan párt, szervezet vagy román napilap sincs, amely következetesen kitartana a fenti helyzetben. Kivételek a *22* és a *Dilema* nevű sajtóorgánumok. Ezek azonban kis példányszámban megjelenő hetilapok, és eléggé szűk körű elithez szólnak. Ellentmondásos helyzet kezd kialakulni: a szélsőséges pártok szavazópolgárai kevésbé gyűlölködők, mint azt vezéreik szavai alapján hinni lehetne, viszont a demokratikus ellenzékiek sorában jobban megerősödött a nacionalista előítélet, mint azt valaha is el tudtuk volna képzelni. Négy év után mintha minden összemosódna: fasiszta tömegeink kevésbé vadak, mint vezéreik szeretnék, az ellenzék pedig kevésbé toleráns, mint ahogy reméltük, hogy lesz.

A „visszasomfordáló”

Romániai Magyar Szó, 1994. augusztus 5.

Most tehát, akarva-akaratlanul, a műveletlenebb román újságírók jutnak eszembe, akik egyenlőségjelet tesznek a bolsik és a nyugati szociáldemokraták közé. Vagy a konzervatív reakciós jobboldal és a fasizmus közé.

hogyan Nits Árpád vitaindító cikke épp az érveket, tényeket mellőzi, ám annál többet csúsztat.

Két meg nem nevezett célpontja van: Kántor Lajos, aki kilépett az SZKT-ből, és alulírott, aki „visszasomfordált” oda. Kántor nyilatkozatban indokolta kilépését, amiből Nits Árpád természetesen nem idéz, eszébe sem jut vitába szállni érveivel. Pedig volna miről vitakozni. Kántor számára elfogadhatatlan a kézfogásos politika Tőkés-féle visszautasítása. Kántor kilépése azonban – többek között – azért is megkérdőjelezhető, mert Tőkés beszéde nem egyértelmű – nem derült ki belőle világosan, hogy kikkel és milyen mértékben utasítja el a párbeszédet. Kérdés, hogy amennyiben valóban veszélyes, izolacionista politikát is sugallt, hányan értettek volna egyet vele az SZKT tagjai közül. Kántor döntése tehát vitatható, de vitathatatlan e lépés súlya és szándékainak tisztessége. Több évtizedes tevékenységével sokunk számára (és Nits Árpád nem tartozik ide) bizonyította, hogy nem akárki, nem az, aki szeszélyből „bedobja a törülközőt”. Ez nem „magánügy”, és nem „ilyen egyszerű a képlet”, mint Nits Árpád próbálja elhitetni. Épp fordítva. A helyzet nagyon bonyolult, az új kihívásokra megadni a megfelelő választ a legbőlcsebb politikus sem képes kapásból, magabiztosan. Illetve épp azokban lehet

Nits Árpád az *Szabadság* július 19-i számában *Zajos kilépések, csendes visszalépések* című írásában az SZKT július 10-i ülését, illetve ennek visszhangját kommentálja. A szerkesztőség pár soros bevezetőjében reményét fejezi ki, hogy a téma megvitatásában a majdani felek az érvekre és tényekre fognak összpontosítani, óvakodni fognak a csúsztatásoktól. Reméljük, hogy így lesz – annak ellenére,

épp az érveket, tényeket mellőzi, ám annál

legkevésbé megbízni, akik véleményüket vitathatatlanak, magától értetődőnek képzelik.

Rövid sematikus leírása ez az adott helyzetnek. A hatalom makacsul ragaszkodik antidemokratikus, nacionalista politikájához. A civilizált Európa mind elnézőbb. Még Václav Havel is meglátogatta Iliescut, ami pár évvel ezelőtt elképzelhetetlennek tűnt. Ez a legitimizációs gesztus keserűséggel tölthet el, de tudomásul nem venni politikai analfabetizmus. Az Európa Tanács és más szervezetek számos konkrét helyzetben megpróbálnak segíteni nekünk, de arról szó sincs, hogy rákényszerítsék Romániát nacionalista politikájával való szakításra. (Nits Árpád szerint a kézfogások eredménye az lenne, hogy „Európa még azt hinné, jó barátokkal vagyunk körülvéve, és nem sietne segítségünkre, ha történetesen újra fojtogatni kezdenek”. Épp fordítva. Európát elsősorban a stabilitás érdekli, akár az emberi jogok csorbulásának árán is. Azokat támogatják, akik mindent megtettek a dolgok békés, tárgyalásos rendezéséért, és azoktól óvakodnak, akik kemény fellépésükkel a stabilitást veszélyeztetik.)

Az ellenzéknek csekély esélye van arra, hogy az elkövetkező években hatalomra jusson. És ha esetleg mégis sikerülne, akkor mind gazdasági, mind kisebbségi téren újabb csalódásokra számíthatunk. Az ő nacionalizmusuk ugyan nem lenne ennyire primitíven uszító, de ahogy az évek múlnak, a mi tűrőképességünk is egyre csökken. Magyarországon az új kormány sürgeti a kétoldalú szerződést, kisebb vagy nagyobb kompromisszummal. Közismert, hogy az RMDSZ eddig túl nagy sikereket nem ért el. A kérdés az, hogy radikálisabb vagy fordítva, a megegyezésre inkább épülő politikával mit lehetett volna elérni? Úgy vélem, az RMDSZ kényszerpályán mozog a román politikai élet mocsarában. És ezen nem sokat lehet változtatni. Jó lenne bölcsebben, ügyesebben politizálni, lehet stratégiát is változtatni, de csodákra, átütő sikerekre aligha számíthatunk. Nincs esély sem az autonómia bármilyen formában való elfogadtatására, sem a tanügyi kérdés teljes megoldására (még ha esetleg a törvényt meg is változtatnák javunkra, ebben az ellenséges légkörben bármikor számíthatunk annak gyakorlati szabotálására, illetve későbbi módosítására), sem a kivándorlás csökkenésére. Nem, bármilyen stratégiát is választanánk, ez nem lesz „a végső harc”. Olyan világban élünk (és itt nem csak Romániára gondolok), amely a kommunizmus bukásának éveiben a legpesszimistábbak rémálmaiban sem jelenhetett meg. Minden sokkal bonyolultabb. Aki azt képzeli, és legtöbb írásával azt terjeszti, hogy a válaszok egyszerűek és természetesek, az a sztálinista mentalitás belső logikáját követi. (A párt, illetve a felsőbb vezetők minden lépése az egyedül üdvözítő lépés, bármilyen kétely eret-

nekségnek számít, a különvéleményeket, mint „magánügyet”, a legjobb esetben mellőzni kell, nem szabad firtatni.)

De térjünk rá Nits Árpád írásának arra a részére, amelyben kifogásolja, hogy „oly csendesek a visszاسomfordalások”. Itt már nem csupán leegyszerűsítésekről, politikai elfogultságról van szó, hanem csúsztatások sorozatáról. Kénytelen vagyok önmagamat idézni Borbély Imrét „feljelentő” írásomból. „Nem mondok le SZKT tagságomról. [...] Felfüggesztem tagságomat. [...] Nem veszek részt a marosvásárhelyi ülésen”. Nits Árpád felteszi a kérdést: „Mire volt jó ez a zajos kivonulás?” Ha elolvasta volna ominózus „feljelentésemet”, megértette volna. (Figyelem! Nem egyetértést, hanem a másik fél véleményének tisztességes tudomásulvételét kívánom!) Nits Árpád fantáziája képtelen felfogni okfejtésemet, pedig az egyszerű és banális. Helyesen vagy sem, bölcsen vagy ostobán, meggondoltan vagy hebehurgyán, elfogulatlanul vagy elfogultan – egyszerűen őszintén úgy éreztem és gondoltam, hogy a Horthy-kultusz politikailag és erkölcsileg elfogadhatatlan. És így vélem ma is, de e kurzus politikai veszélyét a magyarországi választások után csekélyebbnek ítélem. Nits Árpád szerint azért támadtam Borbély Imrét, mert „nem fasisztázta le Horthyt”. Ezen nincs mit vitatkozni, mert egyszerűen nem igaz. Azért támadtam, mert példaképet próbált faragni Horthy több mint vitatható személyéből. Erről kellene és lehetne vitatkozni. De Nits Árpád számára a lefasisztázás visszautasítása és a dicsőítés közt nincs különbség. Persze, ezen az alapon önmagamat is feljelenhettem volna, hisz én se fasisztáztam le soha Horthyt. Most tehát, akarva-akaratlanul, a műveletlenebb román újságírók jutnak eszembe, akik egyenlőségjelet tesznek a bolsik és a nyugati szociáldemokraták közé. Vagy a konzervatív reakciós jobboldal és a fasiszmus közé. Nem ártana pontosan fogalmazni. Főleg amikor politikai témákról írunk. Vagy egy kis történelmet tanulni. Kiderülne, hogy századunk történelme sem csak a Jók és a Rosszak harcából áll. Szokjunk le a banális logikáról. Az a tény, hogy a román nacionalisták lefasisztázzák Horthyt, nem jelenti azt, hogy Horthy nagy hazafi volt. Nem jelent semmit. Csupán tudatlanságukat bizonyítja. A szimplista Hazugság fordítottja nem az Igazság.

Jellemző, hogy Borbély Imre határozottan visszautasította véleményemet – torzítás és rágalmazás nélkül. Borbély Imre tudja, hogy nem személyes kérdéstről van szó, hanem 180 fokban eltérő világnézetünkről, és erről beszél – nem félrebeszél, mint fogadatlan prókátora. És ha Nits Árpád írásomat feljelentésnek véli és személyemet – feltételezem – feljelentőnek, akkor legalább nevezzen néven és idézzon írásomból, vagy adja híven vissza annak tartalmát. Szakítson végre a jó balkáni román zugújságírás modelljével, a meg nem nevezett ellenfél vélt véleményeire való sanda célozgatással.

Meg kell mondanom, felkavarnak az efféle írások, pedig ha nem lennék képes elviselni az ellenvéleményeket, akár támadásokat is, akkor óvakodtam volna az efféle kényes ügyekhez hozzászólni. Vártam és várom a kemény vitát. De elegendem van a bulvársajtó-szintű fölényeskedő, mindent tudó és mindent jobban tudó csúsztató pamfletekből, amelyek épp az érdemleges vitát teszik lehetetlenné. Ezt tartom káros jelenségnek. Nem Kántor kilépését vagy az én „visszasomfordálásomat”, hanem a különvéleményt hangoztatók diszkreditálását, leírását – ilyen módszerekkel. Felmerül a kérdés, vajon Nits Árpád valóban ennyire leegyszerűsítve látja-e a világot, vagy az átlagolvasót hiszi bunkónak, és ezért tudatosan, célszerűen egyszerűsít. Első látásra oly primitív és hatásvadász írástechnikája tulajdonképpen eredményes. Megmérgezi a hangulatot. A rebelliseket, azokat, akik saját véleményeikkel, meggyőződéseikkel is folytonos vitában állnak, egyetlen fegyverrel lehet lebunkózní – őszinteségük, jó szándékuk visszautasításával, a „vitára sem érdemes” kategóriába sorolásukkal. Számos értelmiségit ismerek, aki elfordult a közélettől, megcsömörlött ezektől a pszeudovitáktól, amelyekben pszeudovéleményeket támadták pszeudopamfletekben.

Száznyolcvan fokos fordulat?

Beszélő, 1994. december 1.

Tény például, hogy a szélsőségek előretörése, hivatalos politikai tényezővé tétele félelmetesen egybeesik a demokratikus ellenzék (és az RMDSZ) elbizonytalanodásával.

Korunk hőse: a megyei párttitkár

„Odajutottunk, hogy a reményt a volt megyei első titkárok képviselik. A kormánypárt már nem eléggé hiteles, az ellenzék nevetségessé tette magát. A fiatal nemzedék előbb-utóbb a nemzeti kommunista Flacăra-kör képviselője és a szent vasgárdista jelölt között lesz kénytelen választani”

– kommentálta a brăilai őszi időszakos helyhatósági választás fordulóját a *Dilema* című független lap. A szocialista munkapárti polgármesterjelölt valóban ijesztő fölénnyel (58%) nyert, miközben a kormánypárti jelölt 14%-kal, az ellenzéki Demokratikus Konvenció jelöltje pedig 11%-kal kullogott utána. Korunk új hőse tehát a volt megyei párttitkár, aki 1989 decemberében „belekeveredett az eseményekbe”, emiatt egy évet börtönben töltött, ami csak tovább növelte nimbuszát. A brăilai eset ráadásul nem kivétel, nem a véletlen műve: hasonló eredménnyel – volt első titkárok győzelmével – zárult az Onești-i, a slatinai és a scorteni polgármester-választás is. Egyesek szerint e választások eredményét a volt nómenklatúra tagjai és családtagjaik, barátaik döntötték el, hiszen a szavazásokon való részvétel nagyon alacsony volt. Csak hát a távolmaradás maga is állásfoglalás, különösen azután, hogy mind a kormánypárt, mind az ellenzék zajos kampányt folytatott mindenütt. Az ok inkább a jelenlegi pártokkal szembeni általános bizalmatlanságban keresendő, amit a helyi politikai életben legfőképp a kormánypárt idézett elő sajátos „korrupcióellenes hadjáratával” (számos ellenzéki polgármestert váltottak le az utóbbi időben – többnyire minden bizonyítás nélkül). A helyhatóságok mesterségesen létrehozott „stabilitása” mögött tehát hihetetlen mennyiségű feldolgozatlan konfliktus rejlik.

A „nemzeti viszály” pártjai

Hasonlóan sok szőnyeg alá söpört viszály, súrlódás húzódik a kormány sokat emlegetett stabilitása mögött is: a PDSR és a kormányra emelt szélsőség, a PUNR között egyre nő a feszültség. A köztudatban a kormánypárt, a PDSR, a volt nómenklatúra tagjainak posztkommunista baloldali, pszeudoszocdem pártja, az egységpárt, a PUNR pedig sovén, primitív, szélsőséges nacionalista párt.

Valójában ezeket a pártokat nem elvek, ideológiák tartják egybe, illetve választják el egymástól, hanem a „főnök” iránti hűség, amely gyakran törzsi, „családi” alapon működő személyes bizalomra, kölcsönös támogatásra, illetve zsarolásra épülő kapcsolatot takar. A PDSR-t Iliescu tartja össze. A PUNR-nak nincs igazi Iliescuja, Funart a többi vezető legfeljebb csak elviseli, vagy épp leváltásán töri a fejét, s nem győznek elhatárolódni a főnök kínos nyilatkozataitól. A párt a szakadás szélén áll (az egyik lap szerint a „Nemzeti Viszály Pártja” lenne számára a legmegfelelőbb elnevezés), egyik szenátorra pedig már meg is kezdte Erdélyben egy új mozgalom titkos fiókszerveinek létrehozását („Máramarosi Liga, Bihari Liga stb., melyek Román Liga néven fognak egyesülni”). Ez a sajátos erdélyi nacionalista mozgalom a feltételezések szerint nem a magyarokkal, hanem Bukaresttel, a kompromittált Funar-féle vezetéssel szemben jön létre, határozott elitista programmal. „A pártok regionalizálódása történelmi veszély. A Liga egyenesen az ország föderalizálását kívánja” – állítja a szenátus alelnöke.

A PDSR-n, a kormánypárton belüli csend is mesterséges: több klikk, „döntési centrum” között folyik a hatalmi harc. „1990-ben a kormány volt erős, a párt gyenge. Most a másik szélsőségbe estünk: a párt a kormány minden szintjét, intézményét ellenőrizni próbálja” – jellemezte egy november közepén tartott sajtókonferencián Năstase pártelnök a kialakult helyzetet.

A hetek botránya

A koalíció „szakítószilárdságának” próbája az ősz legnagyobb politikai botránya volt. Szeptember 23-án, közvetlenül Ion Iliescu amerikai látogatása előtt, hét román képviselő és szenátor, Adrian Moțiu, a Román Nemzeti Egységpárt szenátorának kezdeményezésére, tiltakozó levelet küldött Jesse Helms szenátornak, illetve az amerikai szenátusnak Alfred Moses bukaresti nagyköveti kinevezése miatt. A botrány azért robbant ki, mert a tiltakozó levél születésekor a román kormány már hivatalosan elfogadta a nagykövet sze-

mélyét (aki egyébként azóta is hivatalban van), a kezdeményező Egységpárt pedig akkor már jó pár hete a kormánykoalíció tagja volt.

A levél érvelése rövid: „Alfred Moses közeli kapcsolatban állt a Ceaușescu-házaspárral. A 70-es, 80-as években, a Kongresszus bizottságai-ban bagatellizálta a tragikus romániai helyzetet. Kinevezése veszélybe sodorja a két ország jó kapcsolatát, és felerősíti a szélsőségesességet”.

A kormány természetesen elítélte ezt a szokatlan kezdeményezést. A kormány egységpárti tagjai szintén. Năstase, a PDSR-vezér szerint, Funaréknak nem ez az első felelőtlen politikai gesztusa, amióta bekerültek a kormánykoalícióba. Vadim Tudor, a *România Mare* elnöke is elítélte a „hetek” levelét, mivel éppen amerikai látogatásakor kompromittálta Iliescu elnököt. Ez persze egyszerű üzenet Iliescunak: „ha kell, mi sokkal mérsékeltebbek is tudunk lenni, mint az Egységpárt, amelyet partnerként vállalasz”. Mindez persze alaptalan kombinációnak bizonyulhat, ha a másik meghökkenítő hipotézis igazolódik be, amire az amerikai kormánypolitikus, Richard Schifter utal egy interjúban: az incidens nem a román belpolitika botránya, hanem az amerikaié; azaz a Funar-párti szenátorok tollát Washingtonból irányították.

Erkölcsei bizonyítvány – Amerikából

Az ősz legtanulságosabb története azonban mégiscsak az, miként stabilizálódott Iliescu elnök helyzete. 1989 decembere után az amerikai és nyugati politikai elit nem tartotta szalonképesnek az Iliescu-rendszert. Az idő múltával azonban változott az álláspontja: Románia ugyan nem lett demokratikusabb, a stabilitást viszont garantálta. Elfogadta a Nemzetközi Valutaalap (IMF) gazdasági stabilizálási tanácsait, beléphetett az Európa Tanácsba, megkapta az amerikai kereskedelmi kedvezményt, maga Iliescu „jó benyomást keltett” Strasbourgbán, még magához Clintonhoz is bejutott – jóllehet a „kiskapun”, nem hivatalos meghívottként. Eddig rendjén is volna. Újabb jelek azonban arra vallanak, hogy egyes amerikai politikusok és lobbizók már-már átesnek a ló túlsó oldalára: mintha a „megátalkodott balkáni suhanc” valójában szép, jólnevelt és okos lenne, csupán a hazug ellenzékiek és a magyarok rágalmazták az ártatlan gyermeket állítólagos emberjogi és kisebbségügyi jogsértésekkel.

Részlet a Schifter-nyilatkozatból

„Iliescu kitűnő benyomást keltett, válaszai mély történelmi, gazdasági és geopolitikai ismeretekről tanúskodtak. A »hetek levele« az amerikai politikai rivalitásokból ihletődött. Ha figyelmesen elolvasod, nyilvánvalóvá válik, hogy egy amerikai írta és a PUNR-seket csupán felhasználta. Személyesen úgy vélem, hogy Antonescu negatív szerepet játszott a román történelemben, de ha egy polgármester úgy véli jónak, hogy szobrot állítson neki... hát minket más dolgok foglalkoztatnak. *Kérdés:* Itt Washingtonban léteznek fenntartások a román kormány kisebbségi politikájával szemben? *Válasz:* A kérdés az, hogy milyen normákat nem tartanak tiszteletben, ha ezt ön tisztázza, válaszolhatok a kérdésre. *Kérdés (megjegyzés):* Alfred Moses aggódott a szélsőséges pártok hatalmi pozíciója, illetve a kisebbségi ügy rendezetlensége miatt. *Válasz:* Kérdezze meg Alfred Mosest, mire is gondolt. Figyelmesen tanulmányoztuk a Ceaușescu utáni korszakban elkövetett jogtiprások vádját. Alaptalannak bizonyult. Bukarestben azt mondták nekem, hogy semmi sem változott – tudtam, hogy ez hazugság. Románia és a többi volt szocialista ország közt nincs különbség a szólásszabadság, sajtószabadság, társulási szabadság szempontjából. Amerika eddig tévesen ítélte meg a romániai helyzetet, de túlléptünk ezen a félreértésen.”

Szavahihető források szerint Richard Schifter, a Nemzetbiztonsági Tanács Közép- és Kelet-Európa Osztályának igazgatója már a Román Nemzeti Egységpárt kormányba kerülésekor közölte, hogy az amerikai kormányt már nem foglalkoztatja a szélsőséges pártok „koalícióképessé” nyilvánítása. Elégedettek a kormány gazdasági sikereivel és stabilizációs törekvéseivel: Iliescu és a kormánypárt meggyőzte őket arról, hogy sikeresebben tudnák fékezni és ellenőrizni a szélsőségeket, ha azok a hatalmon belül lennének. Ezt a „békát” még csak-csak lenyelte a román ellenzék, ám Schifter a Szabad Európa Rádióknak adott októberi interjúja túllépett a „túrészhatáron”: „a nyílt beismerés, hogy Washington immár hivatalosan is szalonképes tárgyalópartnernek tekinti az Iliescu elnök által vezetett Romániát, óriási felzúdulást keltett” – jelentette ki a román ellenzéki értelmiség tekintélyes lapjában, a 22-ben Andrei Cornea, a leghiggadtabb politikai elemző; csak Jalta és Ceaușescu támogatása volt ehhez fogható. „Száznyolcvan fokok fordulat történt – írja egy másik kommentátor ugyanott –. Miután Romániát befogadták az Európa Tanácsba, Iliescu elégedetten jelentette ki, hogy a Nyugat beismerte: tévedett, amikor a veszteseket (az ellenzéket) támogatta. Iliescu tudta, amit tudott. Bebizonyította, hogy ő az egyetlen partner. Az ellenzéknek – Schifter ‘történel-

mi' interjúja után – át kellene értékelnie stratégiáját (ha ugyan egyáltalán volt stratégiája). Ez a fordulat anélkül következett be, hogy Romániában bármi is változott volna. Sőt, a hatalom mind türelmetlenebb. [...] Ami valóban változott, az a nyugati hatalmak stratégiai érdeke.”

Latin sziget a szláv tengerben

Az eddig is közismert volt, hogy Schifter támogatja Romániát – nem csupán azért, mert Romániában született s máig kiválóan tud románul, hanem azért is, mivel ő az Amerikában működő, egyébként igen erős román lobbí egyik kulcsfigurája –, a SZER-interjú mégis nagy meglepetést keltett. Az amerikai politika átértékelődésének persze nemcsak a Schifter-interjú az egyedüli jele, s az is valószínű, hogy nem is csak a diszkrétén, a háttérből működő román lobbí egy-egy akciójának a következménye (a román lobbizók között egyébként jócskán vannak a Ceaușescu-korszakban a Securitate által megsarolt vagy megvásárolt politikusok, újságírók is). A *Washington Times* Stephan Halper írását közli azon az apropón, hogy az USA Stratégiai Légvédelmi Parancsnokságának helyettes vezetője látogatást tett Konstanca. „A Pentagon főszerepet játszik a Washington–Románia-kapcsolatokban. Konstanca, a modern kikötő, hasznos lehet Amerika és a NATO számára. A szakemberek már három éve tanulmányozzák egy konstancai katonai bázis megteremtésének lehetőségét. A Fehér Ház még nem döntött: mindenesetre Konstanca képviseli jelképesen a különbséget a békepartnerség és a teljes NATO-tagság közt. A Fehér Ház egyetlen alapkérdésben halogatja a döntést: támogassák-e a közép-európai demokráciákat, vagy fogadják el Moszkva nagyhatalmi hegemonia igényeit.” A fenti írást Liviu Turcu (volt szekus-tiszt, e téma szakértője) így kommentálja a *România Liberă*-ben: „Az 1989 utáni hatalom átvette a volt diktatúra dezinformációs fegyvertárát, a dezinformálás szakembereit. Jó példa erre Halper cikke, a *Washington Times*-ben: Halper a State Department alkalmazottja volt: véleményei, »véletlenül«, teljesen megegyeznek a hivatalos bukaresti propaganda álláspontjával. Washington azonban nem sokat tud arról, milyen is valójában ez a latin sziget a szláv tengerben. Halper szerint Romániának nincsenek regionális biztonsági szerződésai, ezért Amerikától reméli biztonságának garantálását: cserébe felajánlotta a konstancai kikötőt.”

A Nyugat „árulása”!

Lehet, hogy a román ellenzék reagálása hisztérikus, túlméretezett volt, esetleg túlértékelt az amerikai politika egyik befolyásos szárnyának üzenetét. Az is lehetséges, hogy téved az ellenzék, amikor a „Nyugat árulásáról” beszél, és úgy ítéli meg, hogy elvesztette legfőbb hivatkozási alapját, a Nyugat támogatását. A román belpolitika jelenlegi látszatstabilitásához azonban az efféle „tévhitek” is hozzátartoznak. Tény például, hogy a szélsőségek előretörése, hivatalos politikai tényezővé tétele félelmetesen egybeesik a demokratikus ellenzék (és az RMDSZ) elbizonytalanodásával. Az azonban nem bizonyítható, hogy mindez közvetlenül következik az „új schifteri politikából”. Nem feltétlenül kell Washington kezét látni az olyan kísértetiesen egybeeső tényekben sem, mint a román államfő „rágalmazásáért” (azaz bírálataért), valamint a román nemzet lejáratásáért kirótt büntetés szigorítása, az idegen zászlók kitűzéséért és az idegen himnuszok énekléséért járó többéves börtönbüntetés bevezetése, illetve a Kolozs megyei RMDSZ alelnökének letartóztatása a kolozsvári Főtért tönkretévő ásatások elleni tüntetés miatt, és így tovább. Az elnöki hatalom erősödése azonban – vélik sokan a román ellenzékben – nem független a „stabilizálás” jutalmaként járó külső legitimitás elnyerésétől.

Holtponton

Beszélő, 1995. április 20.

**A titkosszolgálatok (pillanatnyi-
lag épp kilenc működik!) egyre
nyíltabban foglalkoznak a politi-
kai, illetve „ideológiai” ellenfe-
lekkel.**

Egy évvel a választások előtt

Két éven át a *stabilitás* volt legtöbb írá-
som kulcsszava: a lényeges változásokat,
jót, rosszat egyaránt, valószínűtlennek
vélttem. Két éven át egy helyben topog-
tunk. 1995 januárjától azonban felgyor-

sultak az események, válsághelyzet van kialakulóban. Többoldalú válságé.
Valami történni fog; de ennek kimenetele a hatalmi szférákban fog eldőlni –
a tömegek legfeljebb statisztálni fognak e harchoz.

Míg 1990-ben nehezen kézben tartható, kiszámíthatatlan következmé-
nyekkel fenyegető, általános társadalmi jellegű instabilitás alakult ki – Ma-
rosvásárhely újabb, esetleg még súlyosabb etnikai összecsapások, az Egye-
tem téri tüntetés pedig újabb forradalom lehetőségét hordozta –, addig most
ilyesmiről szó sincs. Az egyes rétegekben ugyan nő az elégedetlenség, de a
szétforgácsolódott szakszervezetek ezt nem tudják képviselni. Mind több a
vadsztrájk, a sztrájk sorozat jelentőségét azonban nem szabad túlértékelni.
Paradox módon nem a hatalmat veszélyeztetik, hanem a kezdetleges, rosszul
működő, de mégiscsak létező demokratikus intézményeket. Minden csoport
csak a saját, partikuláris ügyei miatt követelődik – egyebek mellett emiatt
sem nyerik el más rétegek szolidaritását. Nem a mai kormány, illetve kor-
mánypárt-koalíció hatalmát gyöngítik (esetleg a demokratikus ellenzék javá-
ra), hanem a parlamentáris rendszerrel szembeni általános bizalmatlanságot
növelik.

A közvélemény-kutatások eredményei is ezt a bizalmi válságot jelzik. A
márciusi felmérés szerint a lakosság 72%-a elégedetlen a politikai élettel
(hatalmival, ellenzékivel egyaránt). A legnagyobb bizalomnak a hadsereg
(91%) és az ortodox egyház (82%) örvend. A parlament csupán a lakosság

25%-ának bizalmát élvezi. A közvélemény-kutatások azt sugallják, hogy a lakosság nagy többsége egyáltalán nem esne kétségbe, ha katonai vagy tekintélyuralmi rendszer kerülne hatalomra. Sőt.

Ellenzék – partvonalon kívül

Az ellenzéki Demokratikus Konvenció (CDR), illetve a belőle kilépett pártok ma már legfeljebb a hangoskodó kibic szerepét vállalhatják. Nem csupán azt a lehetőséget játszották el, hogy az 1996-os választásokat megnyerjék, hanem azt is, hogy legalább a lakosság egy része számára hitelesen képviseljék a reményt. Az elmúlt fél évben az ellenzéki vezetők nyilatkozataik 62%-ában „kollégáikat” becsmérelték, és csupán 38%-ában bírálták a kormánykoalíciót. Nem csoda, hogy 1994 decemberében a közvélemény-kutatások szerint a választók 45%-a szavazott volna a CDR pártjaira, 1995 márciusában pedig már csupán 33%-a!

Az ellenzéki pártok közül egyedül a Petre Roman vezette Demokrata Párt (PD) őrizte meg egyensúlyát. Konzekvens, nem keveredik állandó önellentmondásba. Stabil 10%-os népszerűségnek örvend. Külföldi presztízsét főleg a Szocialista Internacionálén belül kivívott tekintélyének köszönheti – ahonnan még a megfigyelői státusból is kitessekeltek az Iliescu-pártot. A decemberi felmérések szerint a Demokratikus Konvenció és a Demokrata Párt együttese legyőzhette volna a mai hatalmon lévő pártkoalíciót – márciusra ez az esély eltűnt, és minden okunk megvan feltételezni, hogy ez a folyamat megfordíthatatlan.

A koalíció diszkrét bomlása

Iliescu pártjának, a Romániai Társadalmi Demokrácia Pártjának (PDSR) belső helyzete is, koalíciós partnereihez fűződő viszonya is ellentmondásos, a mozgástér minimálisra szűkült. „Az ipar 96%-a még állami tulajdon. Ha Románia nem sietteti a privatizálást, az évente 2 milliárd dollárnyi veszteséget okozó ipari mammutvállalatok megszüntetését, az eddigi fejlődés nemlétezővé válik – jelentette ki Alfred Moses az *International Herald Tribune* március 17-i számában –. A gazdaság stagnálni fog, a szélsőséges irányzatok erősödni fognak a politikában. Ahhoz, hogy az IMF és a Világbank tovább támogassa Romániát, meg kell szavazni a privatizálási törvényt, a csódtörvényt, és létre kell hozni az értéktőzsdét. A külföldi befektetések csupán egymilli-

árd dollárt tesznek ki, míg például Magyarországon 8 milliárdra rúgnak. Továbbá szigorú monetáris politikát kell folytatni, ami nem lesz népszerű a választók számára, hisz ma az átlagjövedelem csupán 60%-a az 1989-esnek.”

A négyparti koalíció léte eleve meglehetősen természetellenes.

Iliescunak és a Társadalmi Demokrácia Pártjának legitimitása mégiscsak '89 decemberéhez kötődik, a Nagy-Románia Párt lapja viszont még 1994. decemberében is Nemzetellenes Antiszocialista Ellenforradalomként emlegette a '89-es decemberi eseményeket, agyonismételt jelszava pedig az, hogy az országot csak a katonai diktatúra mentheti meg. A négyparti koalíciós jegyzőkönyv szövege ugyancsak tartalmaz kisebb „ellentmondásokat”: „*Folytatni kell a gazdasági szerkezetátalakítást és a privatizálást*” – mondja, később viszont: „*Erősíteni kell az állam tekintélyét a piacgazdaság törvényes kereteinek megszervezésében és a nemzeti gazdaság védelmében*”. Eközben – pár héttel a négyparti egyezség aláírása után – a Szocialista Munkapárt egyik képviselője a privatizálás leállítását és a közösségi tulajdonforma visszaállítását követelte. A párt alelnöke szerint persze „a négyes egyezség egyelőre formális”, hiszen még sem a szocialisták, sem a nagy-romániások nem jutottak kormánypozíciókhoz. E két utóbbi párt együtt tiltakozott az ellen is, hogy Románia békefenntartó erőket küldjön Angolába: bár a koalíciós jegyzőkönyv értelmében ők is elfogadták az európai integrációt, képtelenek felfogni, hogy a nemzetközi szervezetekbe való tartozás esetleg kötelezettségekkel is jár.

Nem lehet véletlen, hogy ebben a képlékeny helyzetben a koalíció kielégítetlen pártjai is igyekeznek új partner után nézni. Az Egységpárt legesélyesebb szövetségese, Ioan Gavra alelnök szerint, Câmpeanu lenne. (Az a Radu Câmpeanu, aki 1990-ben a Nemzeti Liberális Párt elnöke, az RMDSZ egyes számú partnere volt!) Az egyetlen akadály Radu Câmpeanu azon követelése, hogy támogassák elnökjelöltségét, annak ellenére, hogy az Egységpártnak, nem hivatalosan, Gheorghe Funar személyében, már van elnökjelöltje. Vices kedvében valaki azt ajánlotta, hogy támogassák Câmpeanut mint elnökjelöltet, Funart pedig mint királyjelöltet. Közben persze a PUNR egyes vezetői szabadulni szeretnének a kompromittált és kompromittáló Funartól. De a kongresszust, amelyen ez eldőlné, egyre halogatják.

Vannak, akik szerint a kormánypárti–egységpárti viszály megreked verbális szinten. A viszály győztese egyelőre azonban Gheorghe Funar – Ion Iliescu rovására. És ehhez hozzájárult a tévé is: rendszeresen azt sugallta, hogy a magyarok veszélyeztetik a nemzeti szuverenitást, tehát az átlag nézőnek azt kell hinnie: Funarnak van igaza, és Iliescu az, aki eltussolja a helyzet súlyosságát. A Funar-ellenes nyilatkozatok tehát visszaütöttek, miközben az Egységpárt továbbra is jól megélhet a magyarellenes nyilatkozatokból.

A kormánypárt offenzívája

A PDSR egyvalamit igen ügyesen és hatékonyan tesz – mindenüvé befurakodik. Üzletembereket és technokratákat toboroz. Minden hívét lekötelezi, pozícióhoz juttatja. „Évente ezer külföldi ösztöndíjat biztosítunk nektek, akik a szellemi és fizikai szépség útját választottátok” – harsogja Zanc prefektus és PDSR-vezér a párt ifjúsági mozgalmanak gyűlésén. Ellenzéki polgármesterek, tanácsosok sorozatát váltják le. Olyan területeken is tisztogatnak, amelyek nem a politikum szférájába tartoznak (gazdaság, irodalom, színház, tudományos kutatás, Tudományos Akadémia). Félreállítanak mindenkit, aki még nem öltött végképp rinocéroszbőrt.

A PDSR rátette a kezét az egész gazdaságra. Fináncoligarchia alakult ki a latin-amerikai modell szerint. Nem véletlen, hogy Adrian Năstase PDSR-elnök kolozsvári találkozója telt ház előtt zajlott – főleg fiatalok és középkorúak részvételével. Mérnökök, menedzserek, üzletemberek. Magyarok is. Noha nem annyira a lelkesedés hajtotta őket, mint inkább az opportunizmus. Eközben az ellenzékiek találkozóin (például Nicolae Manolescu látogatásán) ugyanaz a számra kevés, többségében idős, konok ellenzéki van jelen. Elvártuk volna, hogy az ország második egyetemi központjában legalább az elsősorban irodalomkritikus és csak másodsorban politikus Manolescu vonzza majd Kolozsvár számos irodalmárát és diákját. Nem így történt.

De a PDSR offenzívája nem csupán a mézesmadzagos toborzásban merül ki (saját koalíciós partnereik körében is): hozzátartozik a megfélemlítés is. A titkosszolgálatok (pillanatnyilag épp kilenc működik!) egyre nyíltabban foglalkoznak a politikai, illetve „ideológiai” ellenfelekkel. A két legnagyobb botrányt kavart ügy a Patapievici- és az Ungureanu-botrány. Patapievici eszéiben Iliescu személyiségtorzulásainak szerepét (kisebbségi komplexusát és ebből fakadó bosszúvágyát) tárta föl az utóbbi öt év eseményeit áttekintve – a következmény: az esszéíró szomszédait és rokonait titkosrendőrök látogatják. Traian Ungureanu jászvásári történész, a csángók eredetével foglalkozik. A helyi SRI egyik főnöke figyelmeztette, hogy kutatásai „geopolitikailag” veszélyeztetik a nemzetbiztonságot!

Le a kormánykorrupcióval!

Az *Adevărul* napilap nemrégiben nagyszabású kampányt indított: közölte azoknak a képviselőknek listáját (többségük PDSR-s, illetve annak koalíciós partnerei soraiból került ki, néhányan a PD és az RMDSZ tagjai), akik (oly-

kor rokonaikkal együtt) több állami tulajdonban lévő vállalat igazgatótanácsának tagjai, amiből családonként akár tízmillió lejnyi plusz jövedelemre is szert tehetnek. Iliescu rájött, hogy ez a kétélű „jótétemény” nagyon is veszélyes: híveit ugyan magához láncolhatja vele, a választókat azonban elriaszthatja. Merész lépésre szánta el magát: a párt tagjai ezentúl legfeljebb egyetlen ilyen tanács tagjai lehetnek. A vezetőség 400 tagjának többsége némi vita után, fogcsikorgatva fogadta el ezt az önmegettartóztató határozatot – de megfélelkeztek a családtagokról.

Mi az újdonság ebben? A független sajtó két éve rendszeresen leplezi le a hatalom visszaéléseit, korrupciós ügyeit. Iliescu eddig hallgatott – illetve elítélte a sajtó „destabilizáló” tevékenységét. Most eddig nála példátlan vehemenciával ítélte el „ezt az erkölcstelenséget”. Felismerte, hogy a következő választások fő témája a korrupció lesz. Ha az ellenzék majd arra hajt kampányában, hogy ezek a többségében kormánypárti „igazgatótanácsai” tagok nem véletlenül késleltetik a privatizálást (jövedelmük javától válnának meg), akkor meglepetések történhetnek a választásokon. Az időzítés kérdése is közrejátszhatott. Pár hónappal ezelőtt az ellenzék erősebb, egységesebb volt (vagy annak tűnt), míg a hatalmi koalíciót formálisan még nem kötötték meg. Ha Iliescu akkor elhatárolja magát a saját korrump politikusaitól – megindulhatott volna a lavina. Ma viszont az ellenzék gyengébb, megosztottabb, mint valaha, míg a négyes koalíciós paktum úgy-ahogy, de működik. A hatalom most akár botrányok árán is vállalhatna egy belső tisztogatást anélkül, hogy bukástól kellene tartania.

Elnök kontra kormányfő?

Kormánybizottság alakult – feladata „Románia Európai Unióba való Integrálása Stratégiájának” kidolgozása. Iliescu szerint e bizottság megalakítása a legfontosabb esemény '89 óta. Enyhe túlzás – egyébként pedig minek egyáltalán a bizottság? Ha a kormány olyan kifogástalanul működik, mint azt Iliescuék állítják, akkor az integrálódás bizottságok nélkül is sikerülni fog. Világos, hogy a bizottságok feladata nem a problémák megoldása, hanem a reklám és a propaganda. De ha ez esetben is pusztá protokollról van szó, miért reagált rá oly ingerülten Văcăroiu miniszterelnök a bizottság alakuló ülésén?

A bizottság vezetője Tudorel Postolache, Iliescu bizalmi embere: ő dolgozta ki 1990 elején a piacgazdaság felé vezető út stratégiáját. Röviddel ezután kegyvesztett lett – luxemburgi követté nevezték ki, el is feledkezett róla mindenki. Az általa kifejtett „elnöki” koncepció nyilvánvalóan ellentmond a „kor-

mányfői” gazdaságpolitikának: „A román politikai-gazdasági maffia a pusztulásra ítélt gazdasági struktúrákba fektette be a pénzét, ezért fékezik minden erővel a reformot – olvashatjuk az *Adevărul* kommentárjában –. Postolache azonban felvállalta a faltörő kos szerepét: olyan (a Văcăroiu-félék számára) eretnokségeket állít, hogy nemzeti szinten legalább két idegen nyelv tanulása lenne szükséges, valamint az informatika széles körű tanítása”.

Văcăroiu se volt rest fűgét mutatni Postolachénak. Arról szónokolt a maga hivatali bükkfanyelvén, hogy kormánya reformjainak eredményeképp már készen is állunk arra, hogy belépünk az EU-ba. Csakhogy – tette hozzá – nem az EU kívánságai szerint fogjuk átalakítani iparunk szerkezetét. Sőt: „Minket nem érdekel akármilyen Európa, kampányt indítunk – majd mi megmutatjuk, miféle Európát akarunk!” – jelentette ki a kormányfő a frissen megalakult bizottság legitimitását kétségbe vonó beszédében.

Az új erő?

Túlságos leegyszerűsítése a kérdésnek a PDSR kettéosztása reformpártiakra és konzervatívokra, de tény, hogy léteznek személyek és csoportosulások, akik/amelyek mindent a reformra tettek fel. Ezeknek egy része eltávolodott Iliescutól (a GUVPR, azaz a Románia Jövőjéért Csoport, egyszerűbben: Jövőcsoport tagjai), más részük kiesett a végrehajtó hatalomból, és Iliescu tanácsadója lett (Negruțoiu, aki feltételezhetően GUVPR-tag, bár ezt a nyilvánosság előtt nem vállalja, igaz, nem is tagadja). De mi is ez a titokzatos GUVPR? A volt Ștefan Gheorghiu pártiskola középkorú tanárainak csoportja, feltételezhetően a Securitate „reformista” szárnyával volt (és van!) összekötetésben. 1990 után ez a csoport félhivatalosan Iliescu tanácsadói szerepét töltötte be. Később – főleg a szélsőséges pártokkal kötött koalíció megkötése – után eltávolodott, vagy eltávolítottak a hatalom közeléből. Függetlenedtek. Úgy hírllett, tagjai saját pártot alapítanak. Ez nem történt meg. Nem improvizálnak, nem változtatják naponként álláspontjukat. Tény, hogy szakítottak Iliescuval. Talány, hogy félrevonulnak-e az aktív lobbizásból, vagy van annyi megbízható emberük a mai adminisztrációban, hogy befolyásolják a változásokat. Az biztos, hogy még egyszer nem állnak be Iliescu mellé szürke eminenciásnak – nem hallgatott tanácsaikra. De az kizárt, hogy a ma létező ellenzék bármelyik csoportját támogatnák. Valami új erőre várnak – vagy épp azon dolgoznak, hogy előkészítsék ennek megjelenését. Csakhogy egy új erő hatalomra jutásához a mainál sokkal súlyosabb válságra van szükség.

A Jövőcsoport felfogását Vladimir Pasti februárban (kormánytisztviseléséből

való lemondásának hetében) megjelent esszéje eléggé egyértelműen képviseli. Pasti elégedetlen a mai helyzettel, hatalommal, ellenzékkel egyaránt: szerinte a rendszer lényegében van a hiba. Taktikai változások, újabb koalíciók ezen már nem segítenek. Nem mondja ki szó szerint – de az üzenet egyértelmű: Románia politikai elitje megbukott a demokratikus többpártrendszer játékában. És ebben messzebbre ment, mint a Polgári Szövetség Pártja (PAC), mely állítólag modern liberális párt, felfogása mégis ijesztően poros: gazdasági szakembere például, egy közelmúltban tartott tévébeszélgetés alkalmával, a nemzeti jelleg megőrzése, az ortodox szellem megtartása mellett érvelt a modernizálás, a reformok megvalósításával kapcsolatban. Pasti szerint viszont épp azok a nemzetek őrzik meg nemzeti jellegüket, amelyek gazdaságilag, politikailag erősödnek, s azok a nemzetek vannak veszélyben, sőt eltűnőben, amelyek megrekednek a fejlődésben – úgyhogy kár úgy féltetni a nemzeti jelleget. Pasti szellemesen anekdotázott: „Egy szigeten felszámolták az amerikai katonai támaszpontot. A bennszülöttek nosztalgiával emlékeztek vissza a jég-szekrényre, amely teli volt jó falatokkal. Megpróbálták lemásolni – fehér bádogból dobozfélét eszkábáltak, de nem volt benne semmi jó falat. Ekkor elkezdtek mágikus szertartásukat. Ez sem segített. Kérdés: ezek után nem kezdtek-e kételkedni a mágia erejében? Dehogyan, a jég-szekrényben csalódtak. (Hát így vagyunk mi a demokráciával, piaccgazdasággal.)”

Pasti és kollégái egyértelműen beszélnek, amikor a jelenlegi válságról van szó. A kiútra azonban csak ködösen utalnak. Kizárásos alapon. Ha a kormánypárt és partnerei megreformálhatatlanok, ha semmi bizalom az ellenzékben, ha a „demokratikus többpártrendszer játékában” a román politikai elit megbukott, mi más lehetne a kiút, mint egy önkényuralmi rendszer bevezetése, amely képes lenne véghezvinni a modernizálást?

Eddig úgy véltük, hogy egyesek (a hatalmon lévők) a demokrácia és a reform ellenfelei, mások (az ellenzék) a demokrácia és reform hívei. A valóság kissé bonyolultabb. Lehet, hogy az utóbbiak hívei a demokráciának is, a reformnak is – de semmi esélyük azok megvalósítására. Valóban a Jövőcsoportnak volna igaza? Tényleg a tekintélyuralmi rendszer lenne Románia egyetlen esélye? Olyan rendszer, amely előbb megvalósítja a reformokat, aztán valamikor majd – talán – elindul a demokrácia felé?

A Demokratikus Konvenció születése és bomlása

A Demokratikus Konvenció az ellenzéki pártok és szervezetek szövetségé-ként alakult meg 1991-ben. Fő és tán egyetlen sikere az 1992-es helyhatósá-

gi választások eredménye volt – a nagyobb városok többségében CDR-s polgármester-jelölt győzött. E siker után viszont hideg zuhanyként érte a konvenciót az 1992-es általános választások eredménye, Iliescu fölényes győzelmével, Emil Constantinescuval szemben.

A CDR működési zavarai e kudarc után sokasodtak meg. A belső válság legfőbb oka azonban a szövetség összetétele: egyenrangú tagként vannak jelen komoly tömegbázissal és tekintélyes vezetőekkel rendelkező parlamenti pártok, társadalmi jellegű tömegszervezetek (Polgári Szövetség, Volt Politikai Foglyok Szövetsége), tömegbázist és közismert vezető személyiséget egyaránt nélkülöző fantompártok, szervezetek (a volt forradalmárok egyik szervezete, a munkanélküliek egyik szervezete, a monarchista mozgalmak egyike stb.). Időközben a CDR-n belül aránytalanul megnőtt a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt (PNȚCD) befolyása: már-már az általa uralt „népfronttá” vált. Mindezt tetézte a pártokon belüli ideológiai és mentalitásbeli zűrzavar. A PAC-nak, mint állítólag modern liberális pártnak, toleránsnak kellene lennie a kisebbségekkel szemben, mégis e párt követelte elsőként nem csupán az RMDSZ kizárását a CDR-ből, de a kapcsolatok megszakítását is azokkal, akik tárgyalni hajlandók oly eretnek gondolatokról, mint például az autonómia. Máskor egy volt Nemzeti Liberális (később PL-93-as), jelenleg független liberális szenátor követelte a homoszexuálisok szigorú börtönbüntetését, hisz a homoszexualitás „ellentétes a hagyományos román ortodox felfogással”.

A régóta meglévő ellentétek egyre nagyobb nyilvánosságot nyertek az utóbbi hónapokban. Támadások, ellentámadások sorozata következett, a hegemoniát élvező PNȚCD szabadulni kívánt a rebellis PAC-tól, a PL-93-tól, a PSDR-től, de nem akarta kizárni és ezzel mártírrá avatni őket – az önkéntes kilépést viszont senki sem vállalta. Kompromisszumként a CDR vezetősége közölte, hogy akik március 15-ig nem írják alá az új szervezeti szabályzatot, önmagukat zárják ki a szövetségből. Elsőnek a Szociáldemokrata Párt, utána az RMDSZ, végül pedig a PL-93 és a PAC is a távozás mellett döntött. A helyzet mégsem javult, hanem tovább mérgesedett: a kilépőket azzal vádolják, hogy elárulták az ellenzéki egységet, s ezt azért tették, hogy lepaktáljanak az Iliescu-rendszerrel. A kilépők régóta ellenezték Emil Constantinescu újrjelölését az elnöki tisztségbe. Kiderült, hogy a karcsúsított CDR-ben sem ment éppen döccenőmentesen újraválasztása március 21-i vezetőségi ülésén. De azért sikerült. Ez azt jelenti, hogy újra Constantinescu lesz a CDR jelöltje az 1996-os elnökválasztásokon: ő az egyetlen személyiség, akinek a feltételezhetően Iliescu elleni küzdelemben esélye van bejutni a második fordulóra.

A magyarkérdés mint a román ellenzékiesség „sírásója”?

Emil Constantinescunak és a CDR-nek a magyarsághoz, az RMDSZ-hez, a kisebbségi kérdésekhez való viszonya igen ellentmondásos. Fontosnak ítélték a magyarság egymillió szavazatát, ezért – anélkül hogy az RMDSZ programjáról valaha is érdemben tárgyaltak volna – partnernek tekintették a szövetséget. Ez év február elején a PAC ultimátumot intézett a CDR-hez, amelyben azt követelte, hogy zárják ki az RMDSZ-t, ha az nem ismeri el a román nemzetállamot, és nem mond le autonómia-követeléseiről. Constantinescu erre semmi okot nem látott, de toleráns nyilatkozatával kevesen értettek egyet a CDR-n belül. Erre Constantinescu meggondolta magát, új nyilatkozatában már egyetértett a PAC követelésével, és ultimátumot intézett az RMDSZ-hez.

Ez a magyarelleses pálfordulás komoly tekintély- és hitelvesztéssel járt; Constantinescu két szék közt a pad alatt találta magát. Ő is, a Demokratikus Konvenció is azzal áltatta magát, hogy megnyerik a nacionalista tábor rokonszenvét, ám a dolog fordítva sült el. A CDR „üzenete” az volt, hogy lényegében a szélsőséges nacionalistáknak van (és volt!) igazuk, de túl „durván” fejezik ki magukat. Ám a műveletlenebb átlagválasztó és a rafináltabb értelmiségi számára egyaránt nem a stílus eleganciája a kérdés, hanem az, hogy a magyarság veszélyt jelent-e a románság számára vagy sem. Ezzel a kérdéssel azonban a CDR nem nézett szembe.

„Az ellenzék támogatja a nemzeti gőgre alapozott izolacionizmust: az antikommunisták kezét nyújtottak a nemzeti kommunistáknak – állapította meg a *Dilema* című szabadelvű értelmiségi lap az eset kapcsán –. A CDR nyilatkozata azt erősíti, hogy ellenfeleiknek mindig is igazuk volt a magyarkérdésben. A hatalmon belül feszültség volt Iliescu (és pártja), illetve a PUNR, PRM, PSM közt. A CDR az utóbbiak oldalára állt, ezzel hitelesítette az ultranacionalista hullámot: támogatja az 1989 utáni legreakciósabb kormányt. Ezek után az is elképzelhető, hogy Emil Constantinescu és társai az elnökválasztás második fordulóján a PRM–PSM–PUNR közös jelöltjét fogja támogatni csupán azért, hogy végre legyőzzék Iliescut.”

Az alapszerződés-vita kapcsán egyedül a Petre Roman által vezetett Demokrata Párt jelentette ki világosan, hogy a román kormány külpolitikája nemzetáruló, és hogy a magyarok által ajánlott szöveg igenis elfogadható lett volna Románia számára. A DP szerint egyetlen „veszélye” lett volna a szerződés aláírásának: az etnikai konfliktusok és félelmek csökkentek volna, ami befolyásolná az 1996-os választásokat, a nacionalista retorikának pedig kisebb sikere lett volna. Emil Constantinescu ezzel szemben azt képzei, hogy

nacionalista propagandával válik versenyképesé a hipernacionalistákkal szemben. Nos, mivel leghűségesebb hívei is kételyekkel küszködnek, a CDR-nek és elnökének, Emil Constantinescunak nem sok esélye van a politikai küzdelemben.

Románia – európai integrálódás vagy elszigetelődés?

A Nemzeti Technológiai Intézet (NETI) hírlevele, 1995. július 27.

A hatalom éppen azért írta alá sietve és nagy hűhóval az EU-ba való belépési nyilatkozatot, dolgozta ki a „stratégiát”, hogy miután se politikai, se gazdasági ügyekben nem fog előre lépni, később a „rossz Európát” és a „magyar lobbít” hibáztathassa, amiért mégse fogadják be Romániát.

A romániai hatalom szerint az összes parlamenti párt között konszenzus van az országnak az euroatlanti szervezetekbe való mielőbbi integrálódás kérdésében. Egyes ellenzéki vélemények ezzel szöges ellentétben azt állítják, hogy a mai hatalom célja fordított, tudatosan az izolálódás felé viszi az országot, európai diskurzusának célja csupán a felelősség áthárítása. Az izoláltság viszont tarthatatlan állapot, mivel előbb-utóbb az orosz befolyási övezetbe való kerülést jelenti.

A valóság bonyolultabb. Nem vagy, hanem is-is. A hatalom párhuzamosan több irányba tapogatózik. Minél jobb viszonyt szeretne kialakítani az euroatlanti szervezetekkel, de még inkább azokkal az országokkal, amelyek nem követelnek cserébe reformokat, demokratizálást: Oroszországgal, a balkáni országokkal, a dél-amerikai és a távol-keleti államokkal.

Néhány hónappal ezelőtt megalakult egy bizottság, amely kidolgozta az Európai Unióba való integrálódás stratégiáját. A jelentést minden parlamenti párt aláírta. Adrian Severin PD-vezető szerint: „Az aláírás nagyzó, ünnepi jellege bizonyítja a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja (PDSR) bizánci stílusú játékát. A hatalom éppen azért írta alá sietve és nagy hűhóval az EU-ba való belépési nyilatkozatot, dolgozta ki a »stratégiát«, hogy miután se politikai, se gazdasági ügyekben nem fog előre lépni, később a »rossz Európát« és a »magyar lobbít« hibáztathassa, amiért mégse fogadják be Romániát”. Tény, hogy az okmány általánosságokba vesző szándéknyilatkozat,

semmire sem kötelezi a kormányt. Nem szól a privatizálás dinamikájáról, az emberi jogokról sem sokat. Nyugtalanító, hogy külön fejezetet szán a pluralizmus–korporatizmus lehetséges alternatívájának.

Amikor az európai integrálódás esélyeire koncentrálnunk, akkor elsősorban a hatalmon levő koalíció pártjainak, a pártokon belüli különböző csoportok, személyiségek érdekeire, meggyőződéseire, súlyára kell odafigyelnünk. Az ellenzék inkább kibicnek tekinthető. Amennyire stabilnak merem nevezni a hatalom–ellenzék egyensúlyt (55% kontra 45%), annyira instabil a négyes kormánykoalíció, illetve e pártok vezetőinek pozíciója, befolyása.

A hatalmon lévő pártok, illetve személyiségek között van, aki híve, van, aki ellenfele az európai integrálódásnak. Az integrálódás ellenfelei könnyen megnevezhetők (a PRM egésze, a PUNR 75%-a, a PSM nagy többsége), de hívei már nehezebben. Lássuk a PDSR érdekcsoportjait. Egy részük reformereknek tekinthető. Egy részük ingadozó, „el nem kötelezett”. A reform- és Európa-ellenesek vezetőségi szinten nem jelentkeznek nyíltan. Egyelőre kötéltáncot folytatnak. Egy lépés előre, egy hátra. Az integrálódás előnyeire rövid távon szükségük van, de az „árat” kifizetni nem csupán elveikkel, mentalitásukkal is ellentétes, és hosszabb távon érdekeikkel sem egyezik. Miért?

A gazdaság átalakítása, az igazi privatizálás még el sem kezdődött. A veszteséges ipari mamutvállalatokat továbbra is támogatják. A valódi reform a munkanélküliség növekedését, az amúgy is alacsony életszínvonal csökkenését jelentené. Nem merik vállalni. Érdekük és rögeszméjük a központosított, mindent ellenőrző mindenható állam. A gazdasági csőd viszont lehetetlenné teszi az életszínvonal további csökkenésének meggátolását. Külső finanszírozásra van szükség. Ezért kell legalábbis ígéretet a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank stb. előtt a reformot, a privatizálást. Az utóbbi hónapokban azonban az említett szervezetek már elégedetlenek a pusztá ígéretésekkel. A hatalmi szféra egy részének, egy kisebbségnek érdeke a privatizálás, hiszen, ha elvesztenék is politikai hatalmukat, az új kapitalisták 99%-a közülük kerülne ki. A többé-kevésbé törvényes úton szerzett gazdasági hatalmat hosszú távra biztosíthatnák maguknak.

A Păunescu-testvérek „birodalma” és befolyása

Ők az ország leggazdagabb iparbárái, akik kissé gyanús úton (Securitate-kapcsolatok) jutottak vagyonukhoz. Támogatják a hatalmat, de nem a reform és az integrálódás hívei. Gyáraik ugyanis épp a nagyipar veszteséges részét képviselik. Állami szubvenció tartja fenn őket. Ők a hívei és szervezői a

KGST újjászületésének, szorosan együttműködnek az Oroszországi Iparosok főnökével. Iliescuék támogatását is élvezik. Nyilatkozataik, bár az általuk feltárt kilátások meglehetősen kiábrándítóak, tulajdonképpen meggyőzőek. A Păunescu-testvérek szerint még hosszú ideig elképzelhetetlen az, hogy a román áru Nyugaton is elfogadható szintet érjen el. Az a kormány, amely felszámolná a veszteséges gyárakat, a következmények miatt megbukna. Eszerint egyetlen kiút marad: halasztani az illuzórikus európai integrálódást, és szorosabbá tenni a gazdasági együttműködést a volt KGST-államokkal.

Más alternatíva

Három éve hozták létre a *Fekete Tenger Térségének Gazdasági Együttműködése* nevű szervezetet. Tagjai: Törökország, Görögország, Moldova Köztársaság, Albánia, Bulgária, Románia, Örményország, Grúzia, Ukrajna és nem utolsósorban Oroszország. Eddig sóhivatalként működött, de a júniusi bukaresti csúcstalálkozón reményeik szerint sikerül aktívvá tenni a szervezetet. Az egyik közvetlen terv egy regionális fejlesztési bank létrehozása. Török hivatalos álláspont szerint e szervezet soha nem irányult az EU ellen.

A NATO és Oroszország közti román ingadozásra utal az orosz parlament felsőháza elnökének bukaresti látogatása nyomán kitört vihar. Őt Bukarestben a legmagasabb szinten fogadták. Kijelentette: „Mindkét fél ellenzi a NATO spontán kiterjesztését”. Meleşcanu kénytelen volt helyesbíteni: „Ez a vélemény csupán az orosz küldöttségé. Abban egyetértünk, hogy a NATO terjeszkedésének nem szabad veszélyeztetnie Oroszország biztonságát”. Hogy mit is tárgyaltak, miben egyeztek meg, vagy mit értett félre az orosz küldött, nem tudjuk, de az világos, hogy Románia, bár állítólag be akar lépni a NATO-ba, semmiképp sem kívánja megharagítani Moszkvát. Ellenzéki körökben nyugtalanságot keltett, hogy Meleşcanu külügyminisztertől eltérően, Iliescu elnök nem vélte szükségesnek a „helyesbítést”. Mi több, Ioan Mircea Paşcu hadügyminisztériumi államtitkár (Iliescu volt személyi tanácsadója és ma is bizalmi embere) kijelentette: „Oroszország beleegyezése nélkül nem léphetünk be a NATO-ba”.

A Washingtonból visszatért Gheorghe Tinca hadügyminiszter június 28-án kijelentette: „Egyetlen közép-európai országnak sem válna előnyére, ha elcsúszna belépését a NATO-ba. A gazdaságilag és katonailag gyenge államok befogadása gyengítené a NATO-t. Ez összetett folyamat. Addig is fő feladatunk a hadsereg modernizálása. Az utóbbi hetekben tizenkét amerikai és német fegyvergyártó céggel vettük fel a kapcsolatot”. Tinca kijelentéseit nem a NA-

TO iránti aggodás vezérli, hanem annak felismerése, hogy Romániának egyhamar nincs esélye bekerülni a szövetségbe. Ugyanakkor viszont a hadügy-miniszter (államtitkára, Paşcu véleményével ellentétben) azt is kijelentette: „Oroszországnak semmiképp sem lesz vétőjoga Románia NATO-ba való integrálódásával kapcsolatban”. Az Erdélyi Hadosztály nagyhatalmú parancsnoka, Paul Cheler tábornok, aki azáltal vált hírhedtté, hogy az 1990. december elsejei ünnepség (Erdély egyesülése Romániával) előtt azzal fenyegetőzött, hogy rendbontás esetén (értsd a magyarok részéről) a tömegbe lövet, erről a kérdésről így vélekedik: „A NATO-tagság politikai kérdés, a Békepartnerség jó lenne, ha korrekt lenne. A Román [így, nagybetűvel!] nem tűri, hogy parancsolgassanak neki.”

Ahhoz a felismeréshez, hogy a NATO-tagság nem lesz egyhamar időszerű, kapcsolódik az alábbi, egyre gyakrabban terjesztett vélemény az alapszerződéssel kapcsolatban: „Nem kell úgy sietni az alapszerződéssel, hiszen, Magyarországgal ellentétben, Romániának egyelőre nincs esélye bekerülni a NATO-ba. Abban kell reménykedni, hogy a NATO nyomást fog gyakorolni Magyarországra, hogy befogadása érdekében írja alá az alapszerződést, lemondva az 1201-es ajánlásról”.

Figyelemre méltó a Románia Jövőjéért Csoport (GUVPR) álláspontja. Hasonló szempontokból indul ki, mint a reformellenes izolacionisták (a radikális reform nehezen kezelhető társadalmi elégedetlenséget váltana ki), de ellenkező következtetésekre jut. Igenis gyorsan be kell vezetni a reformokat, mindent meg kell tenni az európai integrálódásért, és ahhoz, hogy ezt társadalmilag kezelni lehessen, le kell mondani egy darabig a mai demokratikus játékszabályokról, áttérni egy tekintélyuralmi rendszerre. Példaképp hozzák fel Dél-Koreát és Chilét.

Az integrálódás, a reformok politikai vetülete

Az európai elvárások a nacionalista szélsőséges csitítását követelik (ehhez tartozik a kisebbségügy rendezése és az alapszerződés is). Ez viszont nem csupán az úgynevezett szélsőséges partnerek, hanem magának a PDSR-nek a jövőjét is veszélyeztetné. Hisz programjuk és választási retorikájuk, ha nem is a Funar-féle vulgáris stílusban, de mégiscsak a nacionalizmusra épül. Az a feltételezés sem kizárt, hogy tudatosan közelednek az orosz befolyási övezet felé. A lakosság azonban olyannyira oroszellenes, hogy ezt nyíltan meghirdetni politikai öngyilkosság számba menne. Egyetlen járható út maradt csupán: ügyesen mímelni az európai integrálódási szándékot, és miután ez előrelátha-

tólag nem jön be (hisz a gyakorlatban nem sokat tesznek a reformokért), diszkréten megvalósítani a szorosabb kapcsolatokat Oroszországgal, úgy tálalva, mint az ország elszigetelődését megakadályozó egyetlen lehetséges kényszermegoldást.

A PDSR nehéz helyzetbe kerülne a reform és európai integrálódás vállalásával, de mivel az adminisztrációt és a fő választási tényezőt, a TV-t teljesen uralja, megőrizhetné hatalmát az 1996-os választásokig. Problémája viszont az, hogy ha valóban rászánná magát erre a lépésre (a magyar–román alapszerződés aláírására az 1201-es ajánlással együtt), kormányválság törne ki. A PRM és a PUNR zsarol és fenyeget. A PDSR számára elvben az lenne a megoldás, hogy lemondjon szélsőséges partnereiről, és más pártokkal lépjen szövetségre. De ez gyakorlatilag már-már megvalósíthatatlan.

E pathhelyzetet részben saját „sikerüknek” köszönhetik. Márciusban, miután megszületett a magyar–szlovák szerződés, hisztérikus hangulatot keltettek, aminek eredményeképpen megszületett a „Nagy Nemzeti Egység”. Az ellenzék (a PD, a PL-93 és az RMDSZ kivételével) áldását adta a román külpolitikára, és elfogadta az új jelszót: „Nem, nem, soha az 1201-est!” Nehéz a PDSR-sek számára is visszakozni az 1201-es ügyében, bár félszájjal már megtették. De azt elérni, hogy az ellenzéknek éppen az a része visszakozzék, amely már túllicitált ez ügyben, a lehetetlent sűrolja. Ezt az is bonyolítja, hogy míg Iliescuék éveken át óvatosabbak voltak a Moldova Köztársaságot érintő kérdésben, az ellenzéknek épp a fent említett része következetes módon unionista. Márpedig az európai integrálódáshoz nem csak a román–magyar viszony rendezése tartozik, hanem a Románia területi követeléseiről való lemondás is. Az ellenzéki lapok egy részében viszont mind agresszívebb hangnemben ismétlődik az a vélemény, hogy egy esetleges NATO tagságot nem szabad lemondani a „szent román földről”, és egyenlőségjelet tesznek a múltbeli szovjet imperializmus és az euroatlanti szervezetek új imperializmusá közé, amely meg akarja fosztani Romániát jogos területeitől, és ki akarja kényszeríteni a magyarok privilégiumainak biztosítását.

A hatalom megpróbálja meggyőzni azokat a nagyhatalmakat, amelyek sürgetik az alapszerződést, hogy legyenek tekintettel „nehéz helyzetükre”, a nacionalista erők súlyára, és próbálják meg rávenni Magyarországot, hogy ne ragaszkodjon az 1201-es ajánláshoz. A valós cél természetesen nem az, hogy megszülessék az alapszerződés az 1201-es nélkül, hanem az, hogy a nemzetközi közvéleményben, a politikai és gazdasági világban legalább megoszoljon a felelősség a két ország közt az alapszerződés meg nem születése miatt, és az, hogy javítani lehessen azon a nagyon kedvezőtlen képen, amely a magyar–szlovák alapszerződés aláírása után kialakult:

„Lám, a nacionalista Meciar aláírta azt, amiről Iliescu még csak tárgyalni se hajlandó”.

Nagy súlya van az európai integrálódás kérdésében az ortodox egyház hozzáállásának. Minden közvélemény-kutatás szerint az összes intézmény közül (kormány, parlament, hadsereg stb.) több mint két éve az egyház (és a hadsereg) iránt a legnagyobb és a legstabilabb a bizalom. Az állam, a Securitate/SRI és az Egyház együttműködése közismert. Teoctist pátriárka júniusi szerbiai és palei látogatása nemcsak egyházi jellegű látogatás volt. Visszatérésekor a kormány magas rangú tisztségviselői fogadták az egyházfőt, mintegy felhívva a figyelmet e látogatás hivatalos, politikai súlyára.

Teoctist pátriárkának érdekes múltja van. 1989. december 21-én áldását adta Ceaușescura, amiért vérbe fojtotta a temesvári „románellenes ellenforradalmat”. Ezután egy-két hétre visszavonult. A kevésbé kompromittált ortodox papok megpróbálták leváltani. Iliescu „megbízottja” meggyőzte őket arról, hogy Teoctistnek maradnia kell. Ellentmondásosnak tűnhet, hogy épp Ceaușescu híu szolgáját akarták megtartani. Pedig logikus lépés volt. Az Iliescu-csoport ekkor már a hatalom hosszú távú megtartását tervezte. Szüksége volt arra, hogy az egyházat kézben tartsa, és erre a szerepre éppen az olyannyira kompromittált egyházfő volt a legalkalmasabb. Lássunk néhány példát mindabból, amit Teoctist az utóbbi időben tett: a parlamenthez írt nyílt levelében tiltakozott amiatt, hogy a „román szellemiséggel és hagyománnyal ellentétes” homoszexualitást (az ET nyomására) már nem büntetik börtönnel. Kifejezte elégedetlenségét a tanügyi törvénytervezettel szemben. Túrhetetlennek vélte ugyanis, hogy a tanulók különböző hittanórák közül választhatnak, hisz „a nemzet hite és szellemisége” ortodox. Húsvéti beszéde pedig Európa „démoni kísértéseiről” szólt, a Sátán kifinomultabb változatának minősítve a Nyugatot.

Az eredeti demokrácia eredeti reformjai I.*

1993. november–1995. május

Egy olyan többé-kevésbé autark és izolacionista vadkapitalizmus megszületésének vagyunk tanúi, amelyben a tőke, az ún. „felsőbb szintű döntések” és az információ egy maffia monopóliumának része, birtoka lesz.

Közismert, hogy egy elhíresült nyilatkozatában Iliescu elnök, még 1990 elején, „eredeti demokráciát” ígért. Közismert, hogy Romániában politikai, gazdasági és társadalmi válság van. A párhuzamosan zajló történések közül melyik a valódi súllyal bíró esemény és melyik a pszeudobotrány? Cselekvésekről vagy pótcselekvésekről van szó? Lesz e változás?

1993. november – 1994. január: ideológiai és kulturális restauráció

Az Everac-botrány jól példázza a rendszer és Iliescu elnök fejlődéstörténetét**. Paul Everac drámaíróként egy évvel ezelőtt bízták meg az egyetlen állami tévéadó vezetésével. A gesztus már önmagában felért egy kihívással, a restauráció újabb győzelmével. Everac tulajdonképpen nem nevezhető karrieristának, mert az ilyesmi szükség esetén a liberálisabb eszmékhez való alkalmazkodást, azaz opportunistát is feltételez. Viszont egész életében – a szó legklasszikusabb értelmében – őszinte, félművelt reakciós volt, hitt a legretrográdabb eszmékben, melyek egyaránt jellemzik a kommunizmust és a fasizmust. Erről vall minden színdarabja, évtizedeken keresztül a szó szoros értelmében „megdramatizálta” a Központi Bizottság üléseinek utasításait, jelszavait. Színdarabjaiban hemzsegnék a jó és bölcs aktivisták, az alulról jö-

* A három éven keresztül írt politikai naplóból több részlet is megjelent a *Beszélő* hetilapban. Most két részre osztva közöljük az eredeti szöveget.

** A botránysorozatnak a román sajtó a *teveraciada* eposzi jelzőt adta a tévé és Everac szavak összevonásával.

vő kezdeményezések, a termelési sikerek és más hasonlók. De figyelt a külföldre is. Fő céltáblája, természetesen pártutasításra, a román értelmiségi emigráció, különösen a liberális szellemű párizsi csoport, Monica Lovinescu és társai voltak.

Az Everac-i rémálom

Paul Everac 1989. decembere után a szélsőséges nacionalista sajtóban jelentkezett rendszeresen. A *Românul* című Vatra-barát újságban a múlt év júliusában közölt „üdvtanát” (*Ha én lennék Románia elnöke*) a *România Liberă* elemezte. Az írás címe nagyon jól összegzi az Everac-i gondolkodás lényegét: *Rémálom. Everac „Mein Kampf”-ja*. Íme néhány országmegváltó ötlete: Románia 23 millió lakosát tanulmányi felkészültsége és erkölcsi tulajdonságai alapján tízes osztással kasztokba kellene sorolni. Minden kaszt csak meghatározott foglalkozásokat űzhetne. Aki becstelennek bizonyulna, visszaesne az alacsonyabb kasztba. Az országot 230 parlamenti képviselő és 23 miniszter irányítaná egy vagy két elnök vezetésével. A közrendet egy lelkes fiatalokból álló erkölcsvédő testület felügyelné. Az is jó lenne, ha ők – vagy legalábbis vezetőik – szüzességi fogadalmat tennének. Intervenciós, megtorló és egyben nevelő szerepük lenne. Különben is a megtorlás, a határozott, kemény büntetés – Everac szerint – nevelőeszköz. Idegen csak akkor jöhetne az országba, ha egy román állampolgár kezességét vállalna érte. De nem ám akárki! Csak a 230 ezres vagy ezen felüli kaszt tagjai lennének jogosultak a meghívásra. (Szép jövő várna a kisebbségekre, főleg a cigányságra!) A románság arányszáma csökken, fő veszély a szapora cigányság. Ebben a vész helyzetben az idegengyűlölet fogalma értelmét veszti és egyenértékűvé válik az önfenntartási ösztönrel. A cenzusos (kaszt-) rendszerrel fokozatosan be lehetne olvasztani a nevelésre fogékony kisebbségeket, második fokozatban túlnépesedési adót kellene kivetni rájuk, s ha ez sem segít, a turbulens, asszimilálhatatlan elemeket ki kell zsuppolni az országból.

A közvélemény, a független ellenzéki, sőt a visszafogottabban hatalombarát sajtó is egy éven át hadakozott Everac ellen – eredménytelenül. Az igazgató 1993 utolsó napjaiban követte el azt a két súlyos hibát, amely miatt az országos botrány kipattant, és ő – bukott.

Az első politikai jellegű: december 30-án, a köztársaság kikiáltásának, illetve Mihály király lemondatásának évfordulóján, közvetlenül az esti híradó után, a tévé meglepetésszerűen műsorra tűzött egy párperces dokumentum-

film-montázst Antonescu marsall kivégzéséről. A filmet a kormány filmstúdiója készítette, amelynek igazgatója a hírhedt Mircea Hamza, „másodállásban” a PRM szóvivője. A propagandafilm célja kettős: egyrészt rehabilitálni, mártírrá avatni a háborús bűnös diktátort, másrészt kompromittálni Mihály királyt. A módszer a primitív vágás: a filmen felváltva láthatók kivégzési jelenetek és Mihály király, amint protokoll-jellegű fogadásokon, előadásokon vesz részt szovjet tisztek társaságában. Az üzenet világos (bár történelmileg teljesen hamis): a királyt terheli a felelősség Antonescu mártírhaláláért és azért, hogy Románia szovjet uralom alá került. Sőt, mi több: a film ezzel a felirattal végződik: „Antonescut megölték, hogy Mihály megőrizhesse trónját. Most újra a trónra feni a fogát, ez alkalommal vajon ki fog a kivégzőosztag elé kerülni?”.

Kitört a botrány; Everac a BBC hírműsorában így mentegetőzött: „A filmet a kormánytól kaptuk, de én nem is láttam. A kormány így kívánt reagálni a monarchista tüntetésre, amelyre december 30-án reggel került sor. A filmbe-li párhuzam nem volt teljesen korrekt, ezt sajnálom”. (A szóban forgó megmozduláson 40–50 személy jelent meg.)

Ion Cristoiu, a közismert politikai kommentátor szerint: „Még Ecaterina Oproiu, Iliescu hű embere is felháborodott. Monarchista lett? Ellenzéki? Szó sincs róla. Felismerte, milyen veszélyt jelent a társadalomnak egy ilyen ordinaré trükkfilm bemutatása. Sokan rájöttek, hogy a restauráció nem Ceaușescu pártaktivistáit juttatta újra hatalomra, hanem ennek a társaságnak az alját. Nem a volt főtitkárok kerültek uralomra, hanem a szolgálk. Azok, akik azelőtt főnökeik boros demizsonjait cipelték, akik főnökeik cipőjét levették, amikor »az elvtársak« túlságosan berúgtak”. Más szóval a lumpenréteg.

Vadim Tudor azzal dicsekszik, hogy a film három igazi hazafinak köszönhető: övé volt az ötlet, Sergiu Nicolaescu (a történelemhamisítás filmrendező-klasszikusa) szerezte be a dokumentumfilmeket, és Mircea Hamza készítette el: „Hazugság az, hogy Visinszkij és Grozáék zsarolással kényszerítették volna lemondásra a királyt”. Nicolaescu tiltakozik: „Semmi közöm ehhez a disznósághoz, ehhez a szovjet inspirációjú propagandához”. A kormány mos-sa a kezét; így nyilatkozik: „Nem mi rendeltük a filmet, nem is láttuk, semmiről sem tudunk”. (Mintha Hamza nem az ő alkalmazottjuk lenne, igazgatói státusban.) Tudor visszaüt: „A kormánynyilatkozat szégyenletes hazugság. A kezdeményezés az enyém volt, de bemutatás előtt hét miniszter is látta a filmet, és mindnyájan lelkesedtek érte”. Ezek a dokumentumfilmek egyébként nem találhatóak meg sem az Állami Archívumban, sem a Nemzeti Filmarchívumban, csupán a SRI Securitatétól örökölt archívumában. A provokáció tehát a SRI segítségével történt – állítják mások. A *România Liberă* szerint: „ez

nem csupán propagandisztikus manőver, hanem a nemzetiszocialista erők offenzívájának kezdete. Văcăroiu rájött, hogy Iliescu kénytelen lesz leváltani. Új gazdát keres. Egyetlen párt támogatja őt nyíltan, a Nagy-Románia Párt. Nem a királynak adtak sakkot – hanem az elnöknek. Számukra túl puha, túlságosan is közeledett a Nyugathoz. Spiroiu hadügyminisztert sem véletlenül támadják. Bukarest központjában gyanús autóbalesete is volt (figyelmeztetés? merénylet?). December 29-én egy csoport magas rangú katonatiszt látta az ominózus filmet. Lelkesedtek. Közben pedig Iliescu rendszeresen bírálja Antonescut. Annak idején sokan »gyengesége« miatt bírálták Antonescut (mint most Iliescut a szélsőségesek): és bekövetkezett a vasgárdista lázadás.”

Nagy port vert fel ez a pár perces filmecke, de Everac bukásának ez csupán egyik oka. Az igazi felzúdulást a szilveszteri műsor keltette, amely politikai, társadalmi, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül mindenkit felháborított. Everac írta és rendezte az egész estét. Annyira unalmasra és vulgárisra sikeredett, hogy szinte minden nézője dührohamot kapott. Az egyik szereplő – az igazgató szövegének alapján – előbb vulgárisan sértegetni kezdte úgy általában a bolgárokat, a görögöket és az oroszokat, utána pedig így kezdte dicsérni saját nemzetét: a román férfi a legpotensebb, mert lám, 1989 decemberében még a nemzeti lobogót is sikerült kilukasztania kemény micsodájával.

Bár az Országos Audiovizuális Tanács (CNA) tagjainak többsége kormánypárti, illetve szélsőséges beállítottságáról ismert, a testület mégis berendeli a tévéelnököt, majd sajtókonferenciát tart, amelyen egyhangú döntés alapján bejelenti: a szilveszteri műsor vulgáritása törvényt sért, és az ún. dokumentumfilm súlyosan meghamisítja a történelmi igazságot.

A ellenzéki tiltakozásokat csak Everac tegnapi elvtársainak tiltakozásai múlják felül. „Lidércnyomásos éjszaka, médiabűnözés, az a hibás, aki Everacot kinevezte” (Adrian Păunescu). „Everac – közveszély, a tévészilveszter – nemzeti szégyen, Everac földig lógó tökű bika, aki a saját lakodalman képzelte magát” (Vadim Tudor). A Vatra Românească tiltakozik, leváltásokat követel.

Everac (mintha makacs gyermek, vagy szenilis vénember volna) az utolsó percig (január 11-ig) halogatta lemondását. Végül a kormány diszkrét, de határozott figyelmeztetésére beadta a derekát. Ez az értelmetlen macacsság kísértetiesen emlékeztet a volt kulturális miniszter botrányára. A lapok sorozatosan közzétették fényképeit tökrészeget, nyitott sliccel a miniszteri székben, nyilatkozatok jelentek meg, amelyek szexuális zaklatással vádolták, még szélsőséges barátai is követelték leváltását. A miniszter úr pedig valami affélét dadogott, hogy ez az egész az ellenzék provokációja, és az utolsó percig halasztgatta elkerülhetetlen lemondását.

További, hasonló ügyek megtörténte mellett nem meglepő, hogy a Kulturális Minisztérium sorra leváltotta azokat a liberális értelmiségieket, akik 1990-ben az ismert ellenzéki, Andrei Pleșu minisztersége alatt kerültek vezető pozícióba. Kirívó például a Szépművészeti Múzeum újonnan kinevezett igazgatója, V. Mărgineanu esete: ő volt Ceaușescu udvari festője.

Miért jellemzi az Iliescu-korszak berendezkedését mindaz, ami a tévé és más kulturális intézmények körül történt? Iliescu a 60-as, 70-es években „liberális” pártaktivistának számított. Éppen a szabadelvű, többé-kevésbé ellenzéki értelmiségiek, művészek bíztak abban, hogy Ceaușescu utódként jó irányba viszi majd az országot. Csalódnuk kellett. Iliescu személyiségének, illetve attitűdjének kulcsa elsősorban nem ideológiai, hanem lélektani síkon keresendő. Mindig is végtelenül ambiciózus volt. Mindenáron „az utód” szerepét akarta betölteni. De rendkívüli önuralommal rendelkezve, türelmesen kivárta a megfelelő pillanatot. Kialakította saját imázsát: Ceaușescu alternatívájaként ez emberibb, reformistább, liberálisabb stílust követelt meg. Személyiségét lassacskán legenda kezdte övezni – amelyhez a Szabad Európa Rádió korabeli adásai is besegítettek. Később ugyan kiderült, hogy nem elvszerű, belső meggyőződés vezérli, mint annak idején a tragikus sorsú reformkommunistákat és revizionistákat, hanem csupán az ambíció. Feltételezzük, hogy döntései zömét különféle emóciók határozzák meg. Miután a legfelsőbb pártvezetésből kiesett, további életútján a Ceaușescuék iránti bosszúvágy vezérelte. A diktátor bukása után – az új történelmi helyzetből mit sem értve – valami olyasfélét képzelt, hogy ő lesz a román Kádár. Hisz az ő ízlése szerint még Gorbacsov is túlságosan demokratikus szellemiségű, reformista és liberális politikus. De Iliescu más történelmi és geopolitikai helyzetben került hatalomra, mint Kádár. Alig-alig mérte fel, hogy az időpont – és az ország hangulata – nem a legalkalmasabb egy új, de lényegében szintén totalitarista rendszer megalapozására. Azt képzelte, hogy demokráciaként reklámozott felvilágosult despotizmusa általános lelkesedést és támogatást vált majd ki. (Vagy tévedünk: a demokratikus értelmiség értékelte naivan túl 1989 eufóriáját, és Iliescu volt a bölcebb, intuíciója megsúgta, hogy ez a demokráciáért, emberi jogokért való lelkesedés múlt diavat csupán, és marad a hideg reálpolitika?)

1990 januárjában az első Iliescu-ellenes tüntetések alatt néhány kellemtelen meglepetés érte, taktikát kellett változtatnia. A Securitatéval és a hadsereggel történt kulisszák mögötti megállapodás után többé-kevésbé el is érte célját, vagyis a hatalom monopolizálását, de a továbbiakban a teljhatalmi jelleg és e „kiegyezés” leplezésére kényszerült.

Kezdetben főként a humán értelmiség támogatására számított. 1990 elején hideg zuhanyként érthette, hogy az intelligencia java nem „eredeti”, ha-

nem valódi demokráciát akar. Feltehetően ekkor fogta el az a már-már patológus gyűlölet, amelytől vezérelve a vezetői pozíciókból lassan és módszeresen eltávolította a liberális értelmiség színe-javát. Ezek után azokra kezdett támaszkodni, akik a Ceaușescu-korszakban ellenfelei voltak, vagyis a legalávalóbb, legközépszerűbb és legkorruptabb párt- és Securitate-aktivistákra, valamint a legkompromittáltabb, félfasiszta értelmiségiekre, Ceaușescu tegnapi talpnyalóira (akik annak idején a rezsimet a fasiszta-kommunizmus irányába mozdították el).

Ezt a folyamatot nevezik restaurációnak, holott nem pontos a kifejezés. Nem a régi intézmények, ideológiák visszarendeződése zajlik ma Romániában. Szó sincs a szocializmus újjáépítéséről. Egy olyan többé-kevésbé autark és izolacionista vadkapitalizmus megszületésének vagyunk tanúi, amelyben a tőke, az ún. „felsőbb szintű döntések” és az információ egy maffia monopóliumának része, birtoka lesz. A maffia működése a „családok” kooperációja (olykor konkurencia-, másszor testvérharca) révén zajlik, az „outsiderek”-nek nem sok esélyük van belépni a versenybe. Nos, ez az új maffiatípusú elit-réteg a volt nómenklatúra tagjaiból alakult. Ennyiben tehát valóban visszarendeződésről van szó: a régi uralkodó osztály egy része csakugyan visszaszerezte hatalmát és befolyását, vagy még annál is többet.

E berendezkedés alappillére a nacionalizmus és az ortodoxia. Az ideológia hívei mindent megtesznek, hogy uralkodó tényezővé válhassanak, de kevésbé élnek adminisztratív eszközökkel. Az új hatalom rafináltabb, „kapitalistább” eszközökkel dolgozik: finanszíroz. Saját jövőjébe, biztonságába fektet be. Reakciós, szélsőséges lapok, kiadványok megjelentetésébe, terjesztésébe investál. A hazai nacionalista média egyik pikantériája, hogy a görögkeleti egyház valóban európai szellemi nagyságairól és mártírjairól mélyen hallgat, holott szép számban kerültek elő olyan dokumentumok, amelyek bizonyítják, hogy az ortodox papok sem voltak mindig megalkuvók.

Úgy tűnik, hogy a tévéképernyő a legreakciósabb erőknél van fenntartva, no meg az ortodox mentsvár nacionalistább beállítottságú képviselőinek. A tv adásaiban ritkán szerepel az ellenzék. 1993. december 19-én a *Zenei est* című adás vendége viszont az a Dan Zamfirescu volt, aki 1990 elején büszkén vallotta: „költő és szekus voltam”.

Mit fabulál a Securitate-alkalmazott?

A műsor amúgy edzett hallgatóságát Dan Zamfirescu most mindennél disszonásabb szövegekkel lepi meg, közölve, hogy Ceaușescu még az országalapí-

tó királyoknál, Ștefan Cel Marénál, sőt Mircea cel Marénál is nagyobb politikai lángész volt. (A diktatúra viszonyaira jellemző példa Mircea cel Bătrân [Öreg Mircea] átkeresztelése Mircea cel Maréra [Nagy Mirceaára]. Történt ugyanis a nyolcvanas években – amikor Ceaușescu már igencsak öregedett – hogy a „politikai lángelmét” egyre gyakrabban hasonlították a nagy román uralkodókhoz, többek közt Mircea cel Bătrânhez. Ceaușescun igen eluralkodhatott már az öregség- és halálfóbia. Az összehasonlítás hízelgő volt ugyan, az Öreg jelző azonban ingerelte, de lángelméje hamar rájött a megoldásra: az összevetés marad, de az uralkodót átkereszteltette.)

Dan Zamfirescu hű marad a géniusz útmutatásaihoz, és négy évvel Ceaușescu halála után még mindig Mircea cel Marét emleget. Zamfirescu síron túli hűsége legalább érthető. Amennyiben elhisszük neki, hogy húsz éven keresztül Románia volt a negyedik világhatalom, akkor tényleg üdvösebb szakítani a Nyugattal, mintsem eltűnni, hogy még olyan belügyeinkbe is beavatkozzék, hogy kinek állítsunk szobrot (lásd: Antonescu-emlékművek). Zamfirescu ezek után – mint a negyedik világhatalom egyik oszlopos tagjától elvárható – homályos fejtegetésbe bonyolódik a román nép „purifikálásának” szükségességéről. A poszt-csausiszta korszak az aktivisták újbóli megdicsőítése révén mintha azt példázná: a rendszerek változnak, az őket éltető paranoiák azonban maradnak.

Felületes olvasatban e történések csupán többé-kevésbé pikáns pletykáknak tűnhetnek. Pedig fontos információtartalmat hordoznak azok számára, akik a romániai politikai életet meg akarják érteni. Ideológiai harc, szélsőségesség, karrierizmus és korrupció mindenütt létezik. De mifelénk fellelhető egy szavakkal, fogalmakkal nehezen körülhatárolható, kissé irracionális mentalitás is, amely a politikai döntéshozatal folyamatában gyakran fontos tényezőnek számít. Romániában érdemes odafigyelni a pletykára, gyakorta megesik, hogy komoly információt tartalmaz. Tényszerűen nem feltétlenül igaz – de számos döntéshozó mentalitását tükrözi, így befolyással bír az ország sorsára. Iliescu erős érzelmi beállítottságát, illetve az ebből fakadó döntéseket (gondoljunk a bányászpogromra) említettük már. Attól tartunk, hogy az országgal foglalkozó politológusok és újságírók túlságosan is bíznak a logikában, az érdekek kényszermechanizmusában, és elhanyagolják a mentalitást, a látszólag irracionális pszichológiai (pszihopatológiai?) jellegű motivációkat.

Most lássuk, hogyan tör elő az ortodoxia: 1994 elején a Román Ortodox Egyház módosította statútumát, és kimondta önmaga nemzeti, önkormányzó (*autocefal*) és oszthatatlan jellegét. A vallástörténet alig ismer még olyan egyházi öndefiníciót, amely ennyire egybecsengene az állam, mint olyan

meghatározásával (vö. az új román alkotmány első paragrafusával). Az egyház vezetői így nyilatkoznak: a törvény előtt minden felekezet egyenlő, de történelmileg nem. Természetes, hogy ez az egyház, a román nép bölcsője, amelyben a nemzet felnőtt, emeltessék a nemzeti egyház rangjára. Az ortodoxia tehát „egyenlőbb”. Feltehetőleg ennek eredményeképp tapasztalhatni az ökumenikus mozgalom lanyhulását is Romániában. „Nemzeti egyházként” a görögkeleti kezdte beleélni magát vezető szerepébe, s a katolikus és protestáns egyházak konzultálása nélkül találta meghívni az Egyházak Világtanácsát az 1998-as kongresszusra Romániába. Minekutána e lépésről elfeledte tájékoztatni a többi felekezetet, meglepetéssel vette tudomásul, hogy a protestánsok – noha elvileg szívesen fogadták volna a Tanácsot – a meghívást elutasították, és némi szerénységre intették a „nemzeti egyházat”.

Az új rendszer ideológiailag nacionalista és ortodox megalapozottságú, és ez utóbbi összetevő az uralkodó, amely azonban nem tör hegemoniára, kötelező jellege nincs. Lenézően ugyan, de az elit eltűri a „máskéntgondolkodókat”; hiszen nem sok vizet zavarnak, ha a formálisan demokratikus választásokon a domináns ideológia hívei, a maffia tagjai győznek (sőt még szükségesek is az ellenzékiek, hogy kijelenthessék: lám, nálunk pluralizmus van!).

Ha modellt keresünk, az új, lassan kialakuló rendszer közelebb áll a dél-amerikai korrupthoz, de nem túl véres diktatúrákhoz, vagyis a banánköztársaságokhoz, mint a szocializmus bármelyik válfajához.

A régi rendszerrel az új elit nem vállalhat szolidaritást, hiszen a mai vezetők végeztették ki Ceaușescut és feleségét „bűneikért”. De azért e vétkeket is lassan minimalizálják, bagatellizálják: a legnyíltabban a PRM és PSM hangadói; nekik könnyű, ők nem vettek részt a diktátorpár megbuktatásában, nem vádolhatók tehát következtelenséggel. De maga a SRI vezetője, Virgil Măgureanu – aki a „per” főszervezője és feltételezhetően a Ceaușescu-ellenes puccs kulcsembere volt – 1993. december 24-én, a terrorelhárítók napján nem ártallja megállapítani: az 1989 decemberében elpusztult harcosok vére elmosta a volt Securitate összes bűnét. Súlyos kijelentés. A Securitate négy évtizeden át uralkodott, százezreket hurcolt el, kínozta meg és gyilkolt le. A „terrorelhárítók” december 22-e után Iliescuék oldalára állt vezetőik parancsára – tehát nem önszántukból – már az új hatalmat védtek nem tudni ki ellen, hisz Ceaușescuhoz hű fegyveres erőt már nem lehetett felkelni. Ma már tudjuk, hogy terroristák nem is voltak, csak antiterroristák. Ezekben a napokban, mindmáig tisztázatlan körülmények között, több tucat elhárítós is elhunyt. „Áldozatuk” ellensúlyozta volna a Securitate félévszázados rémuralmát?

1994 február–április: láttelep a stabilitásról

Írásom első részében jeleztem, nem érdemes lényeges változásokra számítani. Válság ugyan van – de hosszabb távon is kezelhető. Az utóbbi hónapok történései (pszeudoeseményei) is e meggyőződésemet támasztják alá. Úgy tűnik, egyaránt kizárt a gyors váltás a demokratizálás, illetve a nyílt diktatúra bevezetésének irányában. A hatalmon lévő erők professzionalizmusa nyilvánvaló. Helyzetüket ideológiamentességük erősíti: egyetlen céljuk a hatalom megőrzése, tehát pillanatnyi érdekeik szerint, szabadon saszszéznak hol egyet előre (ha úgy tetszik jobbra) hol egyet hátra (balra?). Előnyükre válik, hogy nem egy szűk klikk érdekeit képviselik, hanem egy százezrekből álló rétegét, melynek RKP-aktivisták, a hadsereg, a Securitate, az államapparátus hivatalnokai, azok családtagjai és klientúrájuk is a tagjai.

Ezzel szemben az ellenzéknek négy év elteltével is joggal róható fel a dilettantizmus; a Demokratikus Konvenció az egység jelképe csupán, tartalom nélküli forma. A választók elégedetlenek, rég kiábrándultak már a politikából és sajnos a szakszervezeteknek sem sikerül mozgósítani őket. Passzív elszennvedői a társadalmi-gazdasági és a politikai-erkölcsi válságnak.

Május–augusztus: a hatalom és az ellenzék közötti egyensúly

Idősebb kolozsvári szociológus barátom, Gáll Ernő panaszolja, hogy bár csupán egy pesti napilapra és két-három hetilapra fizet elő, úgy véli, érti mi történik Magyarországon és úgy nagy vonalakban a nagyvilágban, de annak ellenére, hogy itt él s figyelmesen követi a román sajtót, halvány fogalma sincs arról, mi is zajlik ebben az országban. Ez részint az ő hibája: tudósként a racionalitáshoz szokott, az ok-okozati összefüggések mentén valós érdekeket keres. De a romániai helyzet megértéséhez ez nem elég. Itt az érdekeknel fontosabbak a vélt érdekek. A hitek és főleg a tévhitek. Az ok-okozati viszonynál fontosabb a politikai szereplők tudatlansága, a racionalitásnál az irracionálitás, a mentalitások különfélesége.

Két éve nem történt váratlan esemény, és valószínűleg az elkövetkező hónapokban sem fog történni. Hogy miért, arra nehéz nem sematikus választ adni. A romániai és a többi volt szocialista ország között sok a hasonlóság, de még jellemzőbbek a megkülönböztető elemek. Ezeknek nagy része a múltban, a sajtáságos román nemzeti kommunizmusban, illetve a két világháború közti balkáni féldemokráciában gyökerezik. A helyzet lényege a részletekben, néha az anekdotaízű, apró eseményekben rejlik.

A hatalmon lévő volt kommunista funkcionáriusok és az ellenzéki antikommunisták között több és jelentősebb a mentalitásbeli-dogmatikus közös pont, mint képzelnénk. Persze nem ideológiáról van szó, hisz volt kommunistáinkról is nehéz feltételezni, hogy valaha is hithű marxisták lettek volna. De antikommunistáink sem épp következetes liberálisok vagy kereszténydemokraták. A kontraszelekció jobban működött a romániai nómenklatúra köreiből, mint bármelyik testvéri országban. Ellenkező előjellel ugyan – az antikommunista jelszó jegyében – de az ellenzéki pártok is sokat tanultak a kontraszelekciós párt-szervezési technikákból. A hangsúly a hűségen és nem a hozzáértésen van.

Alin Teodorescu szociológus, a Soros Alapítvány romániai részlegének vezetője, a Társadalmi Párbeszéd Csoport (GDS) alapító tagja, az IMAS közvélemény-kutató intézet igazgatója szerint a romániai pártok, kivétel nélkül saját szervezésükre, túlélésükre, jövőjükre koncentrálnak, nem a közjóra. Egyiknek sincs a jövőről terve, elképzelése. A közönséggel nem kommunikálnak. Önmagukra koncentrálnak és elvesztik a kapcsolatot a valósággal. A hangsúly a személyiségekre tevődik. A szervezet hangja összecseng a vezetőik hangjával. Így a vezéri pozíció tovább erősödik, és a szervezet gyengül. „Nem hiszem, hogy az a két év, ami még hátra van a választásokig, elegendő lesz ahhoz, hogy az ellenzék győzzön. De arról sem vagyok meggyőződve, hogy képesek lennének jobban kezelni a gazdasági kérdéseket, a közéletet, mint a mostaniak” – magyarázza.

A *Dilema* független hetilap szerint a kormánypárt ultranacionalista balos partnerei elleneztek a belépést az Európa Tanácsba és az IMF-vel kötött meg egyezést. Sok kormánypárti is így gondolkodik. Ők a reform és az európai integrálódás sikertelenségében érdekeltek. Veszélyes játéka ez a kormánypárt vezetőinek, akik mégiscsak érdekeltek a reformokban, hogy épp ezekre támaszkodnak. De az ellenzék is megnehezíti helyzetüket. Mintha a „minél rosszabb annál jobb” jelszóval provokálná a kormánypárt és a szélsőségesek szorosra font szövetségét. A katasztrófára számítanak, arra, hogy a kétségbeesett választók a „jöjjön bárki, de ezek tűnjenek el” jelszóval megdöntik a rendszert. De egyáltalán nem biztos, hogy egy ilyen hipotetikus helyzetben azok a demokratikus ellenzékét választanák. Az ellenzéknek kezdettől fogva egyetlen célkitűzése volt: bebizonyítani, hogy Iliescuék tönkreteszik az országot. Amikor a parlamentben a reformot előmozdító törvényekről volt szó, olyan taktikát alkalmaztak, amely a reformellenesek egységes offenzíváját provokálta ki. Ez antidemokratikus politikai logika. A kisebb-nagyobb összeesküvések, a nagyhatalmak feltételezett támogatása, a hadsereg és titkosszolgálat belső feszültségei fontosabbá válnak, mint a lakosság valós érdekei – összegez a folyóirat.

Azt a primitív világgépet, leegyszerűsítő antikommunizmust, amelyet a fentebb idézett elemzések annyira kontraproduktívnak vélnek, a Polgári Szövetséghez (AC) és a Nemzeti Parasztpárthoz közel álló *România Liberă* nevű lap képviseli a legvegyetisztábban. Petre Mihai Băcanu főszerkesztő és AC-elnök szerint: „Iliescu reformjainak a lassúságát, az életszínvonal csökkenését a vak is látja. Az apátia eltűnőben. Óriási politikai vihar várható”. Továbbá: „a hatalom véglegesen kompromittálódott a választók előtt. A társadalmi elégedetlenség a robbanás határához közeledik”.

És még egy pár jellemző idézet e fundamentalista mentalitásra: „egyesek a hatalom és az ellenzéki elit kiegyezéséről beszélnek. Ez lehetetlen, hiszen a konfliktus nem két elit, hanem a hatalom és az ország között áll fent. Százerek estek áldozatul a kommunista önkénynek. Már ez se számít? Erkölcsei alapok nélkül sehol sem lehet politizálni, különösen nem egy olyan hagyományosan keresztény országban, mint Románia. Ha kiegyeznénk, elveszítenénk emberi és román identitásunkat.” (Érdekes lenne a szerzőtől megkérdezni, mi a különbség a román és a „csupán” emberi identitás között. De ha már így egymás mellé állítottuk az aggódó, elmélyült elemzőket a primitív propagandistákkal, meg kell jegyeznünk, hogy az előbbieket túlságosan is hermetikus stílusban, kis példányszámú hetilapokban írnak elitközönségnek, míg utóbbiak az ellenzéki napilapokat uralják, százerekhez, tán milliókhoz szólnak.)

Az identitás felvállalásának szempontjából a lapok nem keltenek meglepetést, közismert, hogy melyik szerkesztőség elmélyültebb, melyik szenzációhajászóbb, melyik nacionalistább, melyik elfogulatlanabb. A sajtóintézmények mára koherens szakmai, ideológiai identitással rendelkeznek. Ez a folyamat pártok esetében egyáltalán nem ment végbe: ún. liberális pártokban gyakran találkozunk nacionalista fundamentalistákkal, kereszténydemokrata pártban liberális kozmopolita politikusokkal. Bármilyen meglepetésre el lehetünk készülve. Egy példa: a háborús veteránok jogaiért folyó parlamenti vitában az egyik liberális képviselő a magyar hadseregbe besoroltakat minden joguktól meg kívánta fosztani, míg egy Vatra Românească-honatya a nacionalista jellegű jogtiprás ellen szólalt fel – amely egyébként pártja kezdeményezése volt.

1990 májusában az Egyetem téri tüntetésen néhány óránként bejelentették, hány támogató aláírás gyűlt össze a híres Temesvári Kiáltványhoz. A szöveg azt követelte, a nómenklatúra tagjai vonuljanak vissza a közéletből. A választások előtt pár héttel állítólag már 11 millióan írtak alá! Ha ennek a fele is igaz lett volna, nem győzhetett volna az Iliescu-féle Front. Primitív naivitás volt a dolog, de 1990 tavaszának hangulatát figyelembe véve érthető: össze-tévesztettük vágyainkat a valósággal. De négy és fél év után ugyanott folytatni, semmit sem tanulni a történetekből...

A fentiek megírása óta több mint egy hónap telt el. Vajon jól fogalmaztam, mikor határozottan azt állítottam, a közeljövőben lényegesen új mozzanat nem fog megjelenni? Ha valaki a rendszer bukását és a demokratikus ellenzék gyors győzelmét remélte vagy ha a nyílt diktatúra bevezetésétől félt, akkor helyesen állapítottam meg, ilyesmire kilátás nincs. De eléggé meglepő az is, bár nem feltétlenül új, ami most vált nyilvánvalóvá: a restauráció és korrupció jellemezte rendszer igenis működésképes, stabil és – a Nyugat szemében – (jobb híján) szalonképes is. Újdonság-e vagy sem, hogy az ellenzék négy és fél év után sem képes felébredni álmaiból?

Felvetődik a kérdés, ha valaki csupán az ehhez hasonló elemzésekből tájékozódik az országról, eléggé hű képet kap-e? Nem. A valóság kevésbé reménytelen, mint amennyire azt a jelen írás sugallja. Hol a hiba? Mit felejtettem ki? Nos, a válasz eléggé ködösnek tűnhet, de egyszerű. Az elemzők általában a politika, a gazdaság ún. objektív tényeit veszik számba, s azok nem reménykeltők. De figyelembe kell venni a helyzet legalább ennyire fontos másik részét is – ami viszont más műfaj. Jobb híján nevezzük a mindennapi életnek. Ennek jellemzése inkább egy riporter, szociológus vagy író feladata volna. Megpróbálom mégis néhány hétköznapi észrevétellel illusztrálni, miért vagyok optimistább, mint arra a fentebb felsoroltak feljogosítanak.

A nacionalista előítéletek széles körben elterjedtek, ez a helyzet belátható időn belül nem fog változni. De ez az „elvekre” érvényes, nem a mindennapi életre. Vátrás orvosunk szívélyesen kezel – és magyarul próbál beszélni. Privatizált. Egyre kevesebben vásárolják a csupán nacionalista szószót ontó lapokat. Nem azért, mert nem értenek egyet a cikkek állításaival – hanem mert unalmasak. És azért sem, mert ebből már nem nagyon lehet megélni, nem nagyon lehet csupán csak ezzel érvényesülni. (Kivéve a nagypolitikát – de itt nagyon szűk a piac.) Annál kelendőbbek a gazdasági jellegű, menedzsmentről, számítógépezésről szóló szakkönyvek.

Fura, felemás privatizálás folyik. Az újkapitalisták nagy része maffiajellegű kapcsolathálók révén valószínűleg a volt pártaktivisták, szekusok közül kerül ki. Lehet. De ezek az új tulajdonosok már nem elsősorban személyes, rokon kapcsolat alapján fognak szakembereket, mérnököket, szakmunkásokat, könyvelőket alkalmazni vagy elbocsátani, és nem is a politikai lojalitás, a nacionalista szólamok, hanem a szaktudás alapján. Érdekeik ezt követelik meg. Olaszországban évtizedeken át uralkodott a korrupt maffiózó rendszer, de a rothadás a csúcselitet, a politikusokat, a gazdasági vezetőket érintette csupán, nem az átlagembereket, akik többé-kevésbé érdekeik szerint érvényesültek. Románia társadalmá 1989 előtt teljesen lebénult, merev, passzív volt, az érvényesüléshez minden szinten leginkább politikai megbíz-

hatóságra és összekötésekre volt szükség. A mai Románia dinamikus. Nem feltétlenül a tehetség, inkább az ügyesség vagy az ügyeskedés számít – de ez is előrelépés. 1989 előtt még az érzékeink is eltompultak, hozzászoktak a szürkeséghez, és e jelzőt nem átvitt, hanem nagyon is hétköznapi értelemben használom. Amikor először jártunk Budapesten vagy Nyugaton, elkábultunk a sok színtől.

Tudatában vagyok annak, hogy a kollektív jogok, a magyar közösség autonómiája egyelőre vágyálom. De Gheorghe Funar Kolozsvárában is természetes, hogy mindkét román kábeltévéhálózat közvetíti a Duna TV-t. Ügyfeleik körülbelül 20%-a magyar. És gyermekünknek, ha egy kissé ügyes, tehetséges – vagy inkább, ha megvannak a „megfelelő összekötéseink” – szerezhetünk ösztöndíjat Budapestre vagy bárhová. Igaz, hasznosak a kapcsolatok, de felhasználásukra nem a román hatóságok felé, hanem a „mieink” irányába van szükségünk. Ez nem éppen az a civil társadalom és nem az az autonómia, amiről álmodtunk – de előrelépés.

Az életszínvonal az adatok szerint szerény. Nagy a munkanélküliség, kicsi az átlagbér. És mégis a szegénység nem látványos jelenség, az igazán nyomorgó emberek nincsenek túl nagy számban. Ez a földalatti gazdaságnak, a korrupciónak is „köszönhető”. Rengeteg jövedelmező tevékenység létezik, amelyekről a statisztikák nem számolhatnak be.

Életminőség. Pár évvel ezelőtt egy éjszakát álltunk sorba a reményért, hogy másnap esetleg húst adnak. Most a külvárosok boltjaiban, akár éjjel is válogathatók többféle sonka között. Persze attól függ, mivel hasonlítjuk össze a felhozatalt. A választék még sokkal szerényebb, mint például Debrecenben. De *van*. Mihez képest: ez nem csak az életszínvonalra, az életminőségre vonatkozik, hanem a mindennapi élet és a közélet szinte minden vetületére. Ha az 1989–1990-es eufóriához viszonyítunk (itt a demokrácia, a piacgazdaság, a nemzeti kiegyezés, a kisebbségi autonómia stb.) akkor minden okunk megvan a kétségbeesésre. De ha ezeket a vágyakat zárójelbe tesszük, és a helyzetet az 1989 előttivel, vagy akár az 1991-es állapotokkal hasonlítjuk össze, akkor bizakodhatunk. Ha 1989-es vágyaink alapján az elkövetkező évtizedekre demokratikus, fejlődő, a kisebbségi jogokat tiszteletben tartó társadalmat és államot képzelünk el – akkor csalódnunk fogunk. De ha prózáiban csupán annyiban reménykedünk, hogy pár év múlva egy fokkal jobban fogunk élni, egy fokkal kevesebb igazságtalanság, jogtiprás, kisebbségüldözés fordul majd elő ebben az országban, akkor lehetőséget adunk magunknak az optimizmusra.

Csöndben folyik tovább a restauráció

A kulturális restauráció folyamata megállíthatatlanul halad előre anélkül, hogy a nagyközönséget is érintő, látványosabb botrány kitörne. Óvatosan, fokozatosan, de biztosan, rendeletekkel központosítják a kulturális életet. És leváltanak, kineveznek, tisztogatnak. Andrei Pleșu volt művelődésügyi miniszter szerint a mostani kulturális adminisztráció a kommunista korszak szintje alatt mozog: az akkoriak rutinból, alárendeltségük folytán romboltak, a mostaniak hozzánemértők és zavarodottak. Nyájösztönben szenvedő, szellemileg csonka, deviáns lelkiéletűek hatalmába került a kultúra – állítja a volt miniszter, megfontoltságához képest ritka felháborodással. Nem túloz. Egy példa. A Művelődésügyi Minisztérium színházügyi igazgatója közölte, manapság nem az a lényeg, hogy jó igazgató legyen valaki, hanem hogy legyen jó román. A színházügyi illetékes bizonyos Raffai Rodicát akarta kinevezni a temesvári Opera igazgatójának, de figyelmeztették, hogy az illető neve nem hangzik jól románul.

Érdeemes hosszabban idézni Eugen Ionesco lányát, Marie-France Ionescót. Nemcsak a kulturális adminisztráció otrombaságairól árul el sok mindent, hanem az „új kultúrpolitika” magas szinten eldöntött szándékairól is:

„Május 16-án a bukaresti Nemzeti Színház igazgatója nyilvánosan felolvasta anyám állítólagos levelét, amely szerint létezik apámnak egy eddig ismeretlen színdarabja, amelyet a bukaresti Nemzeti Színháznak szánt. Mint édesanyám nyilatkozatából is kitűnik, a levél primitív hamisítvány. Aláírása A. Ionesco, míg anyám neve Rodica Ionesco. Az íráskép sem hasonlít. A stílus még kevésbé. Ki hinné el, hogy édesanyám így szólítaná meg a Nemzeti Színház igazgatóját: Szeretett vezetőség! De a tartalom a lényeges. Apámnak ismeretlen darabja nincs. Ettől függetlenül határozottan megtiltotta, hogy a Nemzeti Színházban, amelyet ezek a neorinocérosok vezetnek, bármilyen darabját bemutassák. De ez nem elszigetelt eset. Hasonló történik Emil Ciorannal is. Dohotaru külügyi államtitkár kijelentette, Cioran orvosaitól tudja, hogy a filozófus rossz egészségi állapotban van, elhagyatott és komoly anyagi nehézségekkel küzd. Ami egészségi állapotát illeti, elképzelhetetlen, hogy egy francia orvos ennyire ne tartaná be a titoktartási kötelességet. A többi egyszerűen hazugság. Világos, hogy mi a céljuk. Hazahozni Romániába, még halála előtt. Pedig sem Cioran, sem apám nem kívánt a mai Romániába visszatérni. Enescut is megpróbálták otthon újratemetni – de az örökösök ezt megakadályozták. Sikerült viszont Titulescut újratemetni, az örökösök nem voltak éberek. Apámat sokkolta az ortodoxizmus irányzata, amely egy vallást egy országgal, egy nemzettel próbál azonosítani. Nyugtalanította a romániai

katolicizmusellenesség, görög katolikus ellenesség, az a felfogás, mely szerint csak az ortodox a jó román. Apám szerint a hit a szellem választása, és ezt egy ország nem sajátíthatja ki” – írja a drámaíró lánya.

Ehhez annyit tennénk hozzá, hogy amikor a kormánypárt és képviselőház elnökét, a közismert diplomatát, Adrian Năstăsescu megkérdezték, hogy a kormányt miért nem képviselte senki Eugen Ionesco temetésén, azt válaszolta: a drámaíró elidegenedett Romániától és nem szolgálta hazáját.

Kísérlet a szakszervezetek megosztására

A szakszervezeti mozgalom még gyermekcipőben jár. Hogy nincs hagyománya, az nem kielégítő magyarázat. E négy és fél év alatt a szakszervezeti vezetők egy része túl naivnak, egy része pedig túlságosan kompromisszumra késznek, illetve megvásárolhatóknak bizonyult. A legtöbb híradás a CNSLR-Frăția szakszervezeti szövetség felbomlásáról szól. Érdekes, hogy a szervezet két vezetője közül Victor Ciorbea, akit éveken át a régi kommunista szakszervezeti mozgalom átmentőjének tekintettek, most az ellenzékkel köt szövetséget, míg a bátor antikommunista Miron Mitrea, aki 1990-ben a lehangosabban kiabálta: „le Iliescuval!”, a kormánypárthoz közeledik.

Mitrea gyanús egyezkedéseiről már júliusban érkeztek hírek, állítólag egy szenátori tisztség volt a tét. Augusztusban a szakszervezeti vezető saját pártot alapított, nem titkolva, hogy egyesülni fognak a kormánypárttal, és ő lesz a tizenöt közül az egyik alelnök. De egyelőre megtartotta szakszervezeti pozícióját is. Ciorbea kijelentette, nem ért egyet e kormánypárti fordulattal, és híveivel együtt kilép, új szakszervezeti szövetséget alakítanak. Hozzátette, most érti meg igazán eddigi sikertelenségeik okát: a kormány semmilyen követelésüktől nem ijedt meg, tudta, hogy vezetőik közt ott vannak saját emberei. Azt is közölte, Ovidiu Gherman és Adrian Năstăsescu, csak hogy megszelídítsék őket, felajánlották nekik az egész Munkaügyi Minisztériumot, vagyis a miniszteri mellett négy államtitkári tisztséget is. Nem mindenkit sikerült megvásárolniuk. A Demokratikus Konvenció augusztus 18-án szövetséget köt Ciorbea szakszervezeti csoportosulásával, amely egy hét múlva önállósul és kilép a CNSLR-Frățiából. Az eseményt számos elemző sokféleképpen kommentálta, de az az abszurdum senkinek sem tűnt fel, hogy valaki egy olyan szervezet nevében ír alá együttműködési megállapodást, amely csak a közeljövőben fog megszületni.

A legtöbb elemző csupán a reformisták (tehát az ellenzékiek) és az etatiszta, megalkuvó kormánypártiak közti ellentétet látta a szakszervezeti szaka-

dás folyamatában. A bonyolultabb, de kézzelfoghatóbb magyarázat szerint Mitrea nem a kormányt, hanem a kormánypárt reformista szárnyát akarja támogatni. Nem az ellenzék ellen lép fel (amelyről feltételezi, hogy egyhamar nem kerül hatalomra), hanem a kormánykoalíció reformellenes erői ellen. Erre utal az, hogy Mitrea kifejezte bizalmát Năstase iránt, és ugyanakkor felhívta a figyelmet a nagy veszélyre, a szélsőbaloldali Szocialista Munkapártnak (PSM) a szakszervezeti mozgalomra gyakorolt befolyására. Eszerint Mitrea nem a jó és a rossz, a konzervatív hatalom és a reformista ellenzék között választott, hanem a nagyobb és kisebb rossz közt, a jelenlegi és az elkövetkező rendszer reformistább és reformellenesebb szárnya közt. A hatalom–ellenzék egyszerű sémáját az is bonyolítja, hogy Ciorbea csak a Konvencióval kötött szövetséget, az állítólag szociáldemokrata, ellenzéki Demokrata Pártot kifejejtette. Mindenesetre a kettészakadással a szakszervezeti mozgalom, legalábbis mint az ország politikai életét befolyásoló tényező, megszűnt létezni.

Szeptember–december: a reformfasizmus stabilitása

A Ceaușescu-rendszer bukásának – vagy inkább az Iliescu-rezsim hatalomra jutásának – ötödik évfordulóját ünnepeljük. Itt az ideje mérleget készíteni. Nem is annyira a múlt hónapok kisebb-nagyobb eseményei érdekesek, hanem az, hogy merre mutatnak? Mivel az utóbbi év látszólag banális, eseménytelen korszak volt, a válasz éppen a jelentéktelen eseményekben rejlik. Néhány, az események elemzéséből származó következtetésemet, bizonyítás nélkül, közreadom.

Az elcsépeelt, de megkerülhetetlen kulcsszó a stabilitás: ez bárminemű lényeges változást lehetetlenné tesz az elkövetkező évekre. A hatalom stabil. A választások óta profi módon, teljes sikerrel működik, jóllehet célja csupán a hatalom biztosítása. Az általános elégedetlenség, a gazdasági, társadalmi nehézségek dacára biztosította győzelmét a következő választásokra is. Valószínűleg sokan fognak az urnáktól távol maradni, kevesebben fognak a kormánypártra szavazni, de ez nem az ellenzék erősödését, hanem a nyíltabban baloldali (vagy jobboldali) szélsőséges pártok jobb szereplését jelenti majd. A végeredmény számít: nem önmagában véve a PDSR sikere, hanem a PDSR, a PUNR, a PRM és a PSM közti koalíció győzelme. Az 1996-os választások tétje az arányok kialakulása: fölényes elsőbbséget szerez-e a PDSR, vagy csupán *primus inter pares* lesz a szélsőségesekkel alkotott koalícióban? Kérdés az is, hogy ha ezek a szélsőségesek nagyobb befolyáshoz jutnak a kormányban, mennyire fognak ragaszkodni reformellenes, nyugatellenes jelsza-

vaikhoz? Mi áll majd érdekükben? Hisz akármennyire is xenofóbok, nacionalisták ezek a csoportok – nem lehet őket még összehasonlítani sem a Vasgárda híveivel. Az előbbieket őszinte reakciósok, de érzelmeiknél és rögeszméiknél fontosabbnak vélik érdekeiket; elsősorban opportunisták, karrieristák, maffiózók és csak másodsorban nacionalisták. Ám az utóbbiak fanatikusak és megvesztegethetetlenek. Fontos megkülönböztető jegy a valláshoz való viszony: a vasgárdisták fanatikus, fundamentalista ortodox hívők, míg a mai szélsőséges pártok csupán demagógiából, érdekeikből és az önigazolás kényszeréből kifolyólag hivatkoznak az egyházra. (Ebben kivétel a Marian Munteanu-féle mozgalom.)

A Nyugat éveken át vesztegzár alatt tartotta a kormányt. Miután meggyőződött arról, hogy belátható időn belül az Iliescu-rezsim az egyetlen politikai partner, megbocsátotta és elfelejtette vétkeit – ebben geopolitikai érdekek is közrejátszottak. Ez is hozzájárult a hatalom legitimitásának erősödéséhez, és az ellenzék amúgy is gyatra esélyeinek apadásához. A Nyugat sokkal kisebb súlyt fektet az emberjogi és kisebbségügyi kérdésekre, mint pár évvel ezelőtt, a bukaresti hatalom pedig diszkrétebben, ám magabiztosabban és következetesebben szegi meg e jogokat.

Az ellenzék eljátszotta esélyét, semmi remény arra, hogy a közeljövőben ez megváltozzék. Természetesen egy 35–45% között mozgó szavazóréteg mindig ki fog tartani az ellenzék mellett. Ha a hatalom esetleg előre nem látható hibákat követ el, ez az arány még az 50%-ot is megközelítheti, de ezen túl nem juthat.

Ez a stabilitás részben hasznos: pár évvel ezelőtt még attól tartottunk, hogy ha a választásokon az Iliescu-rendszer megbukik, mivel túl sok a vesztenivalója, inkább katonai diktatúrát vezet be, mintsem átadja a hatalmat a győztes ellenzéknek. Ez a veszély elmúlt, nyílt diktatúra nem lesz – a féldemokratikus, butikgazdaságot építő, emberarcú reformfasizmus stabilizálódni látszik.

Gazdaság. Közismerten lassúak a reformok és a privatizáció, alacsonyan mozog az életszínvonal, növekszik a munkanélküliség. De minden ellenzéki „jóslat” ellenére, mely szerint a gazdaság a csőd szélén áll, az elégedetlenség rövidesen robbanáshoz vezet, a jelenség nem aktív, nem vált ki agresszív jellegű tömegakciókat, hanem apátiához vezet. Az adatok csalnak. A hatalom statisztikusai, főleg az 1989 előtti helyzethez viszonyítva, paradox módon feketére festik az ördögöt. A hivatalos átlagjövedelemről elérhető a statisztika, de a „mellékest” ez nem tartalmazza. Pedig a lakosság jó része éppen ebből él, vagy ebből egészíti ki egyébként nyomorúságos fizetését. A statisztikák azt sem tartalmazzák, hogy öt évvel ezelőtt átlagban hány órát álltak sorban éjjel

az emberek azért, hogy másnap „esetleg adnak” húst, tojást vagy „valamit”. Az átlagjövedelmek valós értékét nem ismerjük. Egy biztos: az életminőség rengeteget javult. Ma annyira, amennyire a Ceaușescu-időben tellett, még az átlagfizetésből élőknek is telik – de ma már magasabbak az elvárások. Mindez sokat nyom a latban, amikor a hatalom sikeréről és az ellenzék hitelvesztéséről beszélünk. Utóbbi a gazdasági helyzetről apokaliptikusan szól, mint ha heteken belül általános éhínség fenyegetné az országot. Az ellenzék úgy járt, mint a farkast kiáltó hazug pásztor.

A fiatalság közömbös a társadalmi, politikai ügyek iránt. És ez még a kisebbik baj, ellenkező esetben félni lenne, hogy jobb híján a fanatikus Marian Munteanu fasiszta pártjának befolyása alá kerülne.

Magyar kisebbség. A marosvásárhelyi pogrom még enyhébb formában sem fog megisméltódni. De nemhogy autonómiára, kis engedményekre sincs semmi esély. Folyik az állóháború. Egy-két magyar iskolát megszüntetnek, utána újra engedélyezik őket és így tovább.

Román–magyar alapszerződés. Ha figyelmesen értelmezzük a magas rangú román politikusok ismételt kijelentéseit, valószínűnek látszik, hogy a közeljövőben nem várható a szerződés aláírása. Hasonló esetben ugyanis a vita arról folya, hogy a határok, ki tudja hányadszorra történő elismeréséért a román fél mennyi és milyen kisebbségi jogokat biztosít a magyar kisebbségnek. Ezen lehetne vitatkozni, esetleg alkudozni. De a román fél és személyesen Iliescu, ismételten kijelentette, hogy erről nincs is mit tárgyalni, hisz Romániában a magyarság több joggal rendelkezik, mint bármely más kisebbség bárhol másutt a világon. Feltételezem, hogy ezt viszont még egy nagyon kompromisszumra hajló magyar kormány sem fogadhatja el. Az alapszerződés ügye izgalmas politikai meccs – de a tét nem az, hogy lesz-e vagy sem szerződés, illetve, hogy a magyar fél mennyit enged, hanem az, hogy sikerül-e a világközvélemény előtt bebizonyítani: a szerződés elmaradásáért nem a „revizionista, sovinizta, neohorthysta” magyar fél a bűnös.

Talán a legnehezebb feladat lenne a mai romániai berendezkedés meghatározása: tudjuk, hogy a kommunista diktatúra a múlté, bár egyesek „neokommunizmusról” beszélnek. A demokratikus polgári társadalom a jövő zenéje. Átmeneti időszakról lenne szó a diktatúrából a demokrácia felé? Ez is leegyszerűsítés. Átmenetről a nemzeti kommunista ideológián alapuló diktatúrából egy maffiózó típusú banánköztársaság felé? Talán. Mindenesetre bármilyen meghatározása ennek a teljesen új típusú, „eredeti”, a többi volt szocialista országtól annyira különböző államberendezkedésnek leegyszerűsítés volna.

Szeptember–december: megemlékezés az 1989-es decemberi eseményekről

A tévében közvetített hivatalos megemlékezés nem annyira amiatt volt érdekes, amit a politikusok nyilatkoztak, hanem inkább amiatt, amiről teljes konszenzusban hallgattak, valamint az említettek arckifejezése miatt, amely sok mindent elárult. A műsor rekonstrukcióként indult, a 20–30 szereplő egymás mellett állt, elvben ugyanazok ugyanabban a „beállításban”, mint öt évvel ezelőtt: Iliescu, Roman, Gelu Voican Voiculescu, Mazilu és sok ismeretlen (ők egyébként, legalábbis a tévé által megvágott változatban, nem szólaltak meg). Mindenki azt várta, hogy azokról a napokról fognak mesélni, és ha váratlan leleplezésekre nem is számíhattunk, egy-egy személyesebb emlékre, véleményre talán mégis.

A műsor fele ellenben Iliescu monológjából állt, aki váratlan felháborodással, magából kikelve utasította vissza azokat az „aljas vádakot”, melyek szerint létezett volna valamiféle összeesküvés, hogy a terroristák eltüntetésében, a felelősségrevonás elmaradásában nekik valami szerepük lett volna. Hazugsággal vádolta Gușe és Hortopan tábornokokat eskü alatt tett vallomásukért, amely szerint Iliescu szovjet segítséget akart kérni. És a szereplők között teljes volt az egyetértés. Roman, Mazilu, Voiculescu is egyetértően bólogatott, akkori vizsgálóikra célzás sem történt. Iliescu és Roman (sőt Voiculescu) között lehet, hogy akkoriban teljes volt az egyetértés, de Mazilu a nyilvánosság előtt próbálta megbuktatni Iliescut: erről mára teljesen megfeledkezett.

Majd áttértek az eltelt öt év „eredményeinek” mérlegelésére. Itt már polémia tört ki Roman és Iliescu közt, de mindkét fél lapos, demagóg érvekkel hozakodott elő. Voiculescu egyetlen épületesebb hozzászólása szintén a „nagy nemzeti egység és fontoskodás” jegyében történt. Szerinte a román forradalom nem csupán országos, hanem globális jelentőségű volt! Ez adta meg a végső lökést a Szovjetuniónak. (Ha fordítva történe, mondjuk egy orosz politikus elmélkedne arról, hogy a gorbacsovi reformoknak milyen nagy szerepük volt a kelet-európai diktátorok és diktatúrák bukásában – ugyanazok a Voiculescuk vinnyogni kezdenének „a belügyekbe való beavatkozás” miatt.)

Döbbenetes volt a tökéletes egyetértés a valóban kényes ügyekkel szemben. Ezek a bukott politikusok, akiket Iliescu legyőzött, elsepert, esetleg egy-egy távoli, jelentéktelen országbeli nagyköveti állással megvásárolt, célzást sem mernek tenni 1989 valódi titkaira. Azt a „komolytalan rágalmat”, hogy efféle titkok egyáltalán létezhetnének, egyforma felháborodással utasítják vissza. Erre egyetlen magyarázat van: egyformán büntársak, cinkosak voltak.

Ioan Itu, a *Tinerama* főszerkesztőhelyettese, az évfordulóra meggyőző és tényyszerű összeállítást közöl az *Adevărulban* *A forradalom titkai és hamis titkai* címmel. Mint a cikkből kiderül, terroristák, Ceaușescuhoz hű fanatikuskok – legalábbis abban az értelemben, amelyet akkor hangoztatott a tévé – nem léteztek. A diktátorhoz saját testőrei sem ragaszkodtak. Közismert, hogy a tévé pánikot keltett, de ezért nem a bemondók, műsorvezetők a felelősek, nem ők írták a szövegeket, nem ők cenzúráztak. December 22-én 19 órától kezdve a bemondók csak Dan Mărțiannak, a FSN képviselőjének jóváhagyásával olvashatták be a befutott híreket. Kulcskérdés, ki és miért cenzúrázta Ceaușescu letartóztatásának hírét? Huszonnégy órás késéssel jelentették be! Ha *ad absurdum* lettek volna a diktátorhoz hű erők, e tudósítás visszafogta volna harci kedvüket, de mindenképpen csökkent volna a pánikhangulat, a tömeghisztéria.

Egy összeesküvés-terv viszont létezett. Ennek első felét, Ceaușescu erőszakos megbuktatását, a szerzők nem merték megvalósítani. A terv második része a diktátorhoz hű elemek elleni harc volt. Ezt valósították meg anélkül, hogy valaki is megpróbálta volna visszahozni Ceaușescut. A Securitate ugyanis, a várakozással ellentétben, semleges volt, sőt inkább az új hatalmat támogatta. Ez a döntés – amelyben Militaru tábornoknak kulcsszerepe volt – 800 bukaresti életébe került.

A pártaktivisták december 25-én adták át fegyvereiket. Semmit sem tudni arról, hogy addig mire használták. A bukaresti ügyészség december 24-én parancsot adott, hogy a halottakat ne boncolják. Így gátolta meg a legegyszerűbb bizonyítást. A szerző emlékeztet arra, hogy Victor Stănculescu tábornok 1990 tavaszán, hadügyminiszterként kijelentette, rövidesen kiállítás rendeznek a fegyverekből és szimulátorokból, amelyeket a külföldi terroristák használtak. Azóta erről mindenki megfeledkezett. Eltűnt a Ceaușescu-per dossziéja. 1990-ben Popa bíró a hadügyminiszternek adta át, ő pedig, Iliescu utasítására, Vasile Ionel tábornoknak. Utóbbi ezt nem tagadja, de a dossziét nem találja.

A cikk szerint Gușe tábornok arra kérte Iliescut, intézzen felhívást a civil lakossághoz, ürítse ki az utcákat. Iliescu visszautasította, arra hivatkozva, hogy a tömegek azt fogják képzelni, a katonaság át akarja venni a hatalmat. Iliescu döntése legalábbis bizarr: következtében sok ember pusztult el feleslegesen. A műsort folytatni kellett: enélkül hogyan lehetett volna előléptetni a katonatiszteket? Esetleg a 22-e előtti sortűzparancsokért? Hogyan lehetett volna forradalmár-igazolványokat osztogatni a rendőröknek, hacsak nem a 22-e előtt letartóztatott és összevert forradalmárok miatt?

Iliescu szerint, ha Ceaușescuékat a Központi Bizottság székházában elfog-

ta volna a tömeg: meglincselte volna. A valóság a fordítottja. A legfőbb jelszó az *erőszak nélkül!* volt. Ha a tüntetők tartóztatták volna fel a házaspárt, törvényes ítélezést követeltek volna, pontosan azt, amit a Târgoviște-i pszeudoper megakadályozott. A tömeg nem gyilkolni akart, hanem kivívni szabadságát! – zárja elemzését Itu.

Amikor Iliescu és társai először jelentek meg a nyilvánosság előtt, természetesen lelkesen fogadták őket. De később megjelent volna a politikai konkurencia. Nem ártott egy legalább tíz évig használható imázstőke. A kérdést nem úgy kellene feltenni, hogy kik voltak a terroristák – hanem mire szolgált és kiknek használt tevékenységük. Iliescu és társai egy, a történelemben precedens nélküli tettet hajtottak végre. Körülbelül ezer embert gyilkoltak meg – nem azért, hogy hatalomra jussanak, nem is azért, hogy veszélyeztetett hatalmi pozíciójukat megtartsák, hanem azért, hogy az eljövendő demokratikus választásokra népszerűséget szerezzenek. Ceaușescu elmenekült, és Iliescuék pechére senki sem próbálta megmenteni. A hatalmi vákuumban csúcsra került Iliescu-csoportnak demokratikus keretek közt kevés esélye volt hatalmát hosszú távon megtartania. Erkölcsi tőkére volt szükségük. Az ötlet ördögi és zseniális volt: a *jönnék a Ceaușescuhoz hű terroristák, veszélyben a szabadság!* jelszóval megrendezték a Nagy Decemberi Forradalmi Show-t. Ilyen körülmények között természetesen „nemzeti hőssé” és az eljövendő választások biztos győztesévé alakult az a csoport, amely állítólag legyőzte a diktatúra „sötét erőit”.

De az is természetes, hogy ezek után kissé félnek. Személyiségtorzulásuk, az ellenzékhez, a szabad sajtóhoz, a bírálathoz való, patológiásnak nevezhető viszonyulásuknak ez az alapja. Az ellenzékiek többsége ezt a viszolygást a demokratikus intézményektől és viselkedési formáktól csupán Iliescu és társai párhivatalnokai múltjával magyarázza. Ezeknek a régi reflexeknek is megvan a szerepük, de a döntő mozzanat 1989 decembere.

IRSOP-felmérés 1994 decemberében

A közvélemény-kutató iroda a következő kérdést tette fel: *Érdekli-e még Önt, hogy mi is történt 1989 decemberében?* 58% válaszol igennel, 42 azt nyilatkozta, nem igazán. A *Meg kellett-e döntenii a Ceaușescu-rendszert?* kérdésre 73% felel igennel, 23 nemmel. Ezt az utóbbi adatot kommentálnám. A lakosság gyakorlatilag háromnegyede tekinti helyesnek a Ceaușescu-rendszer megdöntését. Ám kérdés, hogy e jelentős többség miért helyeselte ezt, illetve a diktatúrát mivel kívánta helyettesíteni? A megbuktatással egyetértettek

azok, akik csupán egy kevésbé örült diktátort kívántak; akik a reformkommunizmusban reménykedtek; akik a szélsőjobboldali-vasgárdista diktatúra hívei; akik egy katonai diktatúráról álmodoznak; és végül azok, akik a nyugati típusú demokrácia hívei. Attól tartok, hogy utóbbiak vannak a legkevesebben.

1995. január: mesterséges feszültség

Teljesen váratlanul és minden valós ok nélkül felgyorsultak az események. Körülbelül két éve stabilitásról írok, a meglepetéseket, a lényeges változásokat valószínűtlenné tartottam. Most mintha történe valami. Feszültség van. Iliescu és pártjának helyzete zavarosabb, bizonytalanabb, mint bármikor. És ez nem az ellenzék tevékenységének, nem is a nemzetközi helyzetnek, nem is a választók hangulatának köszönhető. Ez a válság teljesen mesterséges. Nincs igazi oka, illetve az ok nem az ország gazdasági, társadalmi, nemzeti-ségi jellegű problémáiban rejlik.

Lehet, hogy elszabadultak, ellenőrizhetetlenné váltak a kulisszák mögötti hatalmi harcok. Lehet, hogy a hatalmon levő klikk elszámította magát és túlértékelte 1994 viszonylagos sikereit. Azt képzelte, mindent szabad, az egész Nyugatot átejthetik és Gheorghe Funarral, Vadim Tudorral és Ilie Verdet-cel karöltve alapszerződést köt Magyarországgal, az ország belép a NATO-ba és az Európai Unióba, csordulnak az IMF és a Világbank dollárjai és így tovább. Amikor kiderült, hogy ez nem így lesz, hisztérikus rögtönzésbe kezdett, bűnbakot keresett. Tagjai egymással veszekednek. Nyilatkoznak és ellen-nyilatkoznak.

A klasszikus klisé, a magyar mumust is bevetették, de minden eredmény nélkül. Ugyanis akármilyen provokációhoz is folyamodnának, újabb Marosvásárhely kizárt, a két ország fegyveres konfliktusáról nem is beszélve, annál az egyszerű oknál fogva, hogy ez a mostani feszültség csak a politikai világban létezik. Szó sincs tömeghisztériáról, mint 1990-ben Marosvásárhelyen és Bukarestben. A tömegek teljes érdektelensége mellett azonban, csupán beöltöztetett SRI-sek segítségével lehet komolyabb összecsapást kirobbantani. Itt a közeljövőben valami történni fog, de ez a hatalom elitszférájában fog történni – a tömegek nem fognak még csak statisztálni sem e hatalmi harchoz.

A kormányon és az ellenzékben levők szövetségeiben egyaránt túl sok feszültség halmozódott fel, de a szakadásokat még lehet egy ideig halogatni. Megfogalmazok néhány kérdést, amelyre ma még nehéz egyértelműen válaszolni. A PDSR és a PUNR viszonya rosszabb, mint valaha: valószínűleg

tényleges küzdelem folyik az európai integráció – és ezen belül az alapszerződés – hívei és az izolacionisták között, vagy – a másik magyarázat szerint – klikkek közt zajlik a belső hatalmi harc, és ezek csupán felhasználják ezt a feszült helyzetet a másik fél kompromittálására. Kérdés, hogy miért éppen most, egy hónappal a PUNR kongresszusa előtt történik mindez? Nem a Gheorghe Funar–Ioan Gavra duó megbuktatása vagy megerősítése a tét? Adrian Năstase és Ovidiu Gherman is, miután a pártok közti koalíciót egy megállapodással, amelyben újabb vezető pozíciókat is meglebegtettek, formálisan is megerősítették, most, pontosan két héttel a PUNR kongresszusa előtt ultimátumszerű stílusban kéri fel Funar pártját az együttműködés lehetőségéinek tisztázására.

A válsághelyzet továbbra is fennáll a kormánykoalíción és a Demokratikus Konvención belül, de lényegi döntést senki sem vállal. Nehéz megjósolni, meddig tartható fenn ez a válság, amely mindkét oldalon banalizálódott, pathetizet alakított ki. A hatalom többé-kevésbé elhatárolja magát szélsőséges partnereitől, de szó sincs arról, hogy válásra kerüljön sor. (A „hatalom” kifejezés egyre kevésbé fedi a lényegét, hiszen a különbségek a kormányzóvívó, valamint Iliescu és Năstase kijelentései között már nemcsak az árnyalatok szintjén jelentkeznek: most már véleménykülönbségekről van szó.)

A Konvenció vezetőségének legutóbbi nyilatkozata, első olvasatra, szolidaritásra utal az RMDSZ-szel, de ez a szöveg, bár pillanatnyilag erkölcsi elégtételt nyújt az érdekvédelmi szervezetnek, hosszabb távon (ami Romániában napokat jelent) semmit sem jelent. Sőt, ez a legnyilvánvalóbb bizonyíték annak, hogy a Konvenció halott, csak senkiben sincs elegendő bátorság vagy akarat a halotti bizonyítvány kiállításához. Ugyanis a nyilatkozat egyhangú elfogadása után alig pár órával több ellenzéki párt kijelentette, fenntartja korábbi RMDSZ-ellenes álláspontját, és tulajdonképpen nem is ért egyet a nyilatkozattal. Ritka politikai analfabétizmus: nemzeti jelszavakkal ugyanis lehet szavazatokat szerezni, és lehet racionális, toleráns, kompromisszumra hajló politikával is, ám ezzel az opportunistáknak, önellentmondásos taktikázással csupán a hitelét vesztheti az ellenzék. A nacionalisták úgysem bocsátják meg a nyilatkozat „nemzetáruló” jellegét, hiába jelentik ki utólag a pártok, hogy nem épp úgy értették, ahogy ott írva van. Ily módon a Konvenció elveszíti a magyarok és a nem nacionalista románság amúgy is megcsapant, maradék bizalmát is.

Február–május: politika, társadalom, kontraszelekció

A felszínen mozgó politikai erők, a pártok (a titkosszolgálatok és a hadsereg esetleges befolyásáról semmilyen információ nem szivárog ki) sorozatosan öngólokat lőnek. Mindannyian csak rövid időre előre tekintve taktikáznak. A spontán lelkesedés, az idealizmus úgy tűnik, jó időre kihalt, és ezt a mélyülő válság sem fogja megváltoztatni.

Míntha megint befagyott volna a status quo: ennek egyik jele a nemzeti egység az Európa Tanács kisebbségi jogokról szóló 1201-es ajánlásával szemben. És ez továbbra is a stagnálást szolgálja. Elsősorban az ellenzék került kényszerpályára, de részben a PDSR is. Azt írtam, a változásokat kiváltó feszültségek a politikai szférán belül keletkeznek, az eseményeket nem a társadalmi, illetve a társadalom és a politikum közti ellentétek fogják befolyásolni.

A politikum „függetlenedett” a társadalomtól. A politikai nyilatkozatok, döntések többsége mögött nem a valós, normális, megszokott politikai küzdelmet (a hatalom az ellenzék, a reformisták a konzervatívok ellen) fedezhetjük fel, hanem pártokon belüli, koalíciókon belüli ellentéteket. Legtöbben nem pártjuk sikeréért küszködnek, hanem csupán azért, hogy bármi áron saját személyes pozíciójukat erősítsék. Ennek a jelenségnek (amely kisebb mértékben ugyan, de világszerte létezik) elég egyszerű a magyarázata: a politikai pozíció, a hatalom mindenütt csábító és előnyökkel jár. De konszolidált országokban azok, akiknek esélyük van politikai tisztségekhez jutni, általában felkészült, elismert szakemberek (például ügyvédek, gazdasági szakemberek), tehát társadalmi és anyagi helyzetüket legfeljebb egy-két fokkal erősíti politikai hatalmuk. Romániában viszont olyanok jutottak vezető politikai pozícióba – ellenzékiek is –, akiknek semmilyen más érvényesülési lehetőségük nem létezhetett, enélkül senkik. Életszínvonaluk a hivatalos jövedelem, a külföldi utazások, a rokonaiknak, barátaiknak juttatott ösztöndíjak, az üzleti életben kamatoztatható kapcsolatok miatt túlzás nélkül minimum húszszor magasabb, mint azelőtt, ezért kapaszkodnak görcsösen, kétségbeesetten pozíciójukba. A politikusok 99%-a, ha választania kellene a között, hogy pártja győz a választásokon, sikeresen megvalósítja mindazt, amit ígért, de ő személy szerint mellékvágányra kerül és a között, hogy pártja minden kompromisszum ellenére éppen csak bejut a parlamentbe, de ő maga biztos befutó: nos, gondolkodás nélkül az utóbbit választaná. Ez a görcsös pozícióféltség magyarázza bizonyos mértékig az ellenzékiek leegyszerűsítő hozzáállását különböző kérdésekhez. Például, ha egy ellenzékievel, teszem azt, a kisebbségi kérdéstről vitázunk, kiindulópontja nem az, hogy vajon mennyire van igaza a

vitapartnernek, hogy nem lenne-e hasznos vagy legalább erkölcsileg helyes, ha pártja másképp közelítene ehhez a kérdéshez, hanem az, hogy nyilatkozata mennyire erősíti vagy gyengíti pozícióját a pártján belül.

Ahhoz, hogy a politikai osztály (és most elsősorban az ellenzékre gondolk) megújuljon, fejlődjön, képes legyen szemléletváltásra, olyan politikusokra lenne szükség, akiknek egzisztenciája nem függ ilyen nagy mértékben politikai helyzetüktől. Olyanokra, akiknek pártbeli tisztségük elég erős ahhoz, hogy rebellis gondolatokkal is foglalkozzanak, vagy akiknek személyes karrierjük nem létfontosságú, és megengedhetik maguknak, hogy „idealisták” legyenek.

A politikai osztály kontraszelekciója

Az ellenzéki politikai osztály kontraszelekciójának, erkölcsi és szakmai közepszerűségének oka bonyolult jelenség. Az anyagi és szociális előnyök szerepe mellé hozzátennem a személyiség torzulását, amely a régi illegalista kommunisták átváltozásához hasonlóan ment végbe. Ez utóbbiak a 20-as, 30-as években idealista forradalmárok voltak, személyes előnyökre még csak nem is gondolhattak. Hatalomra jutásuk után, megízlelve a kormányzás előnyeit, 90%-uk gátlástalan karrieristává változott, aki régi jóbarátját is börtönbe juttatta, ha ez pozícióját erősítette. A történelmi analógia nem illik teljesen az ellenzékre, mások a mai viszonyok, ennyire súlyos erkölcsi bukásra lehetőségük sincs, de a párhuzam létezik.

Tény, hogy régi ideáljaikból sokat feladtak: konkrét esetekkel nem szívesen példalóznék, de legalább egy jellegzetes sorsmintát példaképp bemutatnék. Voltak olyan román értelmiségiek, addig nem túl ismert személyiségek, akik bátran szembeszálltak az 1990 elején eluralkodó nacionalizmussal. Motivációjuk ekkor csupán erkölcsi jellegű volt. Később belekeveredtek „a helyzetbe”. Cselekedni kezdtek. Politizáltak, alapítványokat létesítettek, román–magyar baráti társaságokat hoztak létre. Túl nagy sikerük a tömeges nacionalizmus elleni küzdelemben nem volt. Harcuk Don Quijote-jellegű volt, ám lassan kiderült, hogy az eredménytől teljesen függetlenül, jó üzlet. Egy életen át kellemesen meg lehet élni belőle, ismétlem, függetlenül a tevékenység hatékonyságától! Sőt, a hatékonyságnál sokkal fontosabbak a „megfelelő kapcsolatok” ahhoz, hogy hetente meghívást kapjanak „emberbaráti” szimpóziumokra, kongresszusokra. Kényszerpályára jutottak. Tevékenységük inkább kirakatjellegű – de részint hiúságból, részint érdekből már nem hagyhatják abba. Az igazi tragédia persze az, hogy ebben az országban sokan ab-

ból élnek, hogy ők „jó románok”. De az is fura kissé, hogy néhányan csupán abból élnek, hogy ők nem nacionalisták. Ha ez utóbbiak a mostani, 1990-hez képest egészen megváltozott helyzetben és közönyösebb hangulatban legalább megkísérelnének új, hatékonyabb módszereket keresni a nacionalizmus elleni küzdelemhez, akkor talán más lenne a helyzet. De erről szó sincs. Kimerültek, elfásultak, feladták a harcot, kényszerpályán izegnek-mozognak.

Azt is kijelenthetjük, hogy a magyar elit sem különb. Az RMDSZ újnomenklatúrájának többsége 1989 előtt is a vezető réteg tagja volt, és most az új jelszót, az *édes Erdély, nem hagyunk el!*-t hangoztatva keresik pénzüket. És ami a legundorítóbb, ezt és az összekötéseiket elsősorban arra használják, hogy csemetéiket Magyarországra áttelepítsék (eddiggi információim szerint az RMDSZ vezetői 80%-ának rokonai éves átlagban legalább egy külföldi ösztöndíjhoz jutottak). Ami érvényes a román ellenzékiekre, még találóbba a „mieinkre”. Csak úgy, kísérletképpen, képzeljük el, hogy a hiperradikális politikusok egyike rájön, tévúton járt, a mérsékelteknek van igazuk (vagy fordítva). Mit is tehetne? A másik tábor már úgysem fogadja be. Ha nyilvánosan bejelenti véleményének megváltozását, politikusként elbukik. Valamennyien kényszerpályán mozognak. A bukaresti hatalomtól háromszintű autonómiát követelünk – de képtelenek vagyunk saját magunknak a gondolat- és vélemény szabadságot biztosítani. Azt állítjuk, hogy a román sajtóban megjelenő, a radikális–mérsékelt ellentéttel operáló képlet leegyszerűsítés, hiszen az RMDSZ-ben a platformok révén pluralizmus van. Papíron valóban. A tisztségekért folyó küzdelemben tényleg működnek a platformok, de csak ott. A választásokig több mint egy év van hátra, de az RMDSZ belső köreiben a beszélgetések zöme nem a választási programról, taktikákról, jelszavakról stb. folyik, hanem arról, hogy ki és hogyan biztosította már be újabb parlamenti mandátumát.

Két példa

A parlament egy fiatal RMDSZ-es tagjának véleményét szűk baráti kör kérte ki egy kérdésben. Válasza így szólt: hagyjuk e témát, tudjátok, hogyan vélekedik erről megyém RMDSZ-vezetősége; „különvélemények” hangoztatásával nem kockáztathatom újrjelölésem. Apám öregkori szavai jutnak eszembe. Számára a kommunizmus egyik fő tragédiája az volt, hogy nem csupán évtizedeken át vallott téves eszméket, hanem a szó fiziológiai értelmében is leszokott a gondolkodásról, agya automatikusan visszautasította az „eretnek” gondolatokat.

Doina Cornea ugyan gyakran tévedett, de mindig lelkiismerete szerint nyilatkozott. Amióta magyar ügyekben (és másokban is) változott az ellenzék „konceptiója”, Cornea „magyarbérenc” írásait a *România Liberă* nem közli, és elveszítette régi barátja, Corneliu Coposu bizalmát is. Gyakorlatilag visszavonult a közéletből, lelkiismerete tiszta maradt, de viszonylagos befolyásolási lehetőségeit is elvesztette.

A dilemma: mihelyt kimondom, hogy „meg akarom változtatni a világot”, attól kezdve arra semmi esélyem, kibukom a politikai osztályból. Tehát a maradás érdekében folytatom opportunistá, kicsinyes játszmáim, és lelkiismeretem azzal álltatom, hogy ha nagyobb hatalomra teszek szert, akkor majd... Számos ízben hallottam például ellenzéki politikusoktól, hogy egyelőre ne várjunk túl nyíltan magyarbarát állásfoglalást tőlük, most a fő cél a választási győzelem, és ehhez nemzeti demagógia is szükséges. De miután hatalomra jutnak, minden kisebbségi probléma „magától megoldódik”. És az a szomorú, hogy sok ellenzéki e szöveggel nem annyira minket, hanem önmagát csapja be.

Az opportunizmus kezdetben csupán annyiból áll, hogy az illető egyet gondol, és mást mond, majd e skizofrén meghasonlás miatt lelkiismeretfurdalása támad, végül ettől megszabadulva meggyőzi önmagát, hogy az az igazság, amit érdekből vall a nyilvánosság előtt. Orwell ábrázolja legjobban ezt az öngagyosási folyamatot. A diktatórikus rendszerek az egész társadalomtól elvárták ezt. A mai „eredeti demokrácia” totalitarizmusa viszont pluralista jellegű, csak a pozícióval rendelkező politikusokra érvényes. Máskéntgondolkodókra nem tart igényt a romániai politikum. A korlátok leszűkültek.

Mindez valószínűleg nem nevezhető tudományos értelemben politológiának, de a politikát mégiscsak emberek „csinálják”, s döntéseik mögött bizonyos motivációk, érdekek, ideálok lapulnak. És tapasztalatom szerint azok, akiknek túl sajátos, rövidtávon nem „comme il faut” koncepciói vannak, kibuknak a döntési, befolyásolási pozíciókból. Ezért nem látok a politikai életben lehetőséget megújulásra, kellemes meglepetésekre. (Apropó, „tudományosság”. Az elemzések visszatérő eleme az a feltételezés, hogy valaki a Securitate vagy a KGB ügynöke (volt), ez magyarázza opcióit. Az én variánsom banálisabb: a legtöbb döntés mögött egyszerűen tudatlanság, felületesség és főleg kicsinyes karrierizmus rejlik. Vulgáris ugyan, de attól még lehet valós alapja, és valószínűleg valahol itt rejlik a magyarázata annak, hogy az elkövetkező években se várhatunk megoldásokat, értelmesen merész ötleteket a politikai osztálytól.)

Magánügyek? Közügyek?

Barátaim, ismerőseim gyakran teszik fel a kérdést, miért hallgattam el. Két éve csak elvétve publikálok, ritkán szólok meg az RMDSZ Szövetségi Képviselők Tanácsában. Magánügy ez vagy sem? 1989-ben, Románia történelmében – és mindannyiunk életében – törés következett be. Ez közismert, de úgy vélem, legalábbis így éltem át, hogy körülbelül két év múlva újabb törés következett be. Nos, az 1989 decemberétől körülbelül 1991 végéig tartó korszak és az ezután következő évek közti eltéréseket összegezném az alábbiakban.

1989 előtt „politizálni”, vagyis a rendszert átkozni szellemi önkielégülés volt: megkönnyebbültél anélkül, hogy valamit is megváltoztattál volna. A disszidensek kis létszámú csoportjáról nem szólok, önhibájukon kívül tevékenységüknek csupán erkölcsileg volt értelme. Nemhogy befolyásolni tudták volna a politikumot, de 1989 után, a szomszédos országok volt ellenállóitól eltérően, még szellemi szinten sem fejthették ki befolyásukat. 1989 decemberétől kezdve percek alatt szép új világ született, ez ugyan illúzióknak bizonyult, de hát az is fontos, ha emberek millióinak közös illúziója támad. Azt gyorsan, napok, hetek leforgása alatt észrevettük, hogy az új rendszer nem egészen az, amiről álmodtunk. És mégis ez a korszak, az elkövetkező két év, nem csupán a nagy ábránd napjai, életem talán legszebb korszaka marad. Miért? Hisz 1990 januárjától tudtuk, hogy az új hatalom kikből is áll és mik a szándékai. Ennek ellenére azt elképzelni sem bírtuk, hogy az évek teltevel a zsenge ellenzék nemhogy hatalomra jutni nem képes, de olyan kontraszelekción folyamaton megy át, annyira sok mindent vesz át a százszor elátkozott rendszertől, hogy mára már tulajdonképpen mindegy, az elkövetkező években ki is lesz kormányon.

Az ellenzék története 1990 elején kezdődött, és 1995 elején csúfosan befejeződött: erkölcsileg megbukott. Bár ma is ugyanannyi (vagy még több) tisztánlátó román ellenzéki munkálkodik, mint öt évvel ezelőtt, de a politikai erő a szó legrosszabb értelmében „professzionalizálódott”. Megmerevedtek a belső hierarchiák, és pontosan a gondolkodó elmék, az európeerek, a műveltebb politikusok, a nem-karrieristák buktak ki a legfontosabb tisztségekből, vagy maradtak és „rinocerizálódtak”. A sajtóban, a kis példányszámú *Dilemá*ban és a 22-esben persze közölhetnek, de a pártok befolyásos vezetői ma már a vitát is visszautasítják a kényesebb kérdésekről.

1989 decembere után egy ideig értelme és hatalma és befolyása volt a szónak, az írásnak, egyszerű embereket és profi politikusokat egyaránt elgondolkodtatott. Egy sikeresebb cikk, beszéd hatással volt egy-egy párt vezetőségének valamely döntésére, irányvonalára és a tömeghangulatra is. Ennek a

korszaknak vége. A dialógusnak vége. Ma már az egyszerű olvasó és a vezető politikus egyaránt azt az újságot olvassa, amely meggyőződéseit erősíti és igazolja. Eltűntek a kételyek, a kérdőjelek. A táborok lemerevedtek.

1990 elején részt vettem és sikeresen szólaltam fel az ellenzéki tüntetésen. Siker alatt nem a tapsot értem, hanem azt, hogy Bukarestben heteken át megállítottak az utcán ismeretlenek és megköszönték, hogy segítségével végre értelmezni tudták például a marosvásárhelyi provokációt, amelynek pár héttel azelőtt még bedőltek. Öt évvel később ez megismételhetetlen lenne. Semmiféle tömeggyűlésen nem lennék hajlandó felszólalni. Éspedig azért, mert ma csupán a nacionalista érzéstől mentesek hallgatnának meg, protokollszerűen, barátságból gratulálnának. Ez volna a cél?

Három-négy évvel ezelőtt is voltak feszültségek az RMDSZ különböző irányzatai közt. De akkor még a széles olvasóközönség és az aktív politikusok nagy része önmagának is tett fel kérdéseket. Akkor egy sikeresebb beszéd, cikk ténylegesen befolyásolta például egy RMDSZ-kongresszus döntéseit. Ma ez elképzelhetetlen. Az aktív politikusok 99%-a és az olvasók nagy része is „elkötelezte” magát egy-egy áramlat mellett, semmiféle érv nem ingatja meg őket. Megváltozott az SZKT-üléseken elhangzott beszédek szerepe is. Arról már szó sincs, hogy a döntéseket, a szavazatokat befolyásolnák, a jobb felszólalásokkal vagy ügyes demagógiával viszont saját frakción, csoportodon, klikkeden belül jó pontokat, elismerést és hálát nyerhetsz. Néha még le-lefolytattak egy-egy pszeudovitat, általában zárt ajtók mögött, teljesen céltalannul, hiszen az összes küldött eleve határozott véleménnyel érkezett. A szavazás végeredménye mindig ugyanaz lett volna akkor is, ha egyetlen beszéd sem hangzik el. De számtalan alkalmmal volt azt tapasztalni, hogy a „kényes” kérdésekről való tárgyalást *ab ovo* visszautasítják.

1990 végétől a Polgári Szövetség vezetőségi tagjaként tapasztalhattam, hogy a kisebbségi ügyeket tekintve ottani társaim is hihetetlenül felületesek, de azzal az illúzióval mentegetem őket, hogy rövidesen megbuktatjuk az Iliescu-rendszert, és nem a mi sérelmeink megoldása, amely az előbbitől függ, a sürgetőbb. Miután kiderült, hogy a rendszer nem fog napokon belül megbukni, és úgy véltem, itt lenne az ideje a kisebbségi kérdésről is beszélni: falakba ütköztem. Megpróbálkoztam egy kisebbfajta „zsarolással”: közvetlenül a kongresszus előtt kiléptem a Polgári Szövetségből, és nyílt levélben kértem, figyeljen már fel e kérdésre, mert a „díszmagyar” szerepét többé nem vállalom. Nos, ami történt, az a legpesszimistább feltételezéseimet is felülmultha. Bár nyílt levelem megjelent a 22-esben, a kongresszuson még csak célzás sem esett róla. Pedig nem azt kértem, támogassák az RMDSZ programját, csupán arra figyelmeztettem őket, hogy a kisebbségi

kérdés létező és súlyos probléma, amin el kell gondolkodni, és amiről szükséges vitatkozni.

Akkor sem gondolkodtak és nem is vitáztak róla, most sem. Persze ez nem csupán a Polgári Szövetség gyakorlata, hanem minden hierarchizálódó, megmerevedő politikai szervezeté. És ennek a megmerevedésnek mindig voltak és vannak külső, jelképértékű megnyilvánulásai.

Első felháborító tapasztalataim, amelyek ráébresztettek a kommunista rendszer embertelenségére, a hierarchia rituáléival kapcsolatosak: az elvtársak interakcióját a pillanatnyilag érvényes hierarchiai viszony határozta meg, minél magasabb pozíciót töltött be valaki, annál rituálészerűbb volt a viselkedés. Bizonyos értelemben ezek az idők visszatértek, legalábbis a szertartásrendek, a gesztusok, a személyközi viszonyok formájában. Természetes, hogy egy szervezetben, egy pártban hierarchia alakul ki, természetes, hogy egyesek döntéshozatali pozícióba kerülnek, mások nem. A belső hatalmi harc minden párt, szervezet létének szükségszerű jelensége, de mindez történhet stílusosabban, nagyvonalúbban vagy ízléstelenebbül. Nos, 1989 után mindezekelőtt az RMDSZ-körökben észleltem azt a gyermekkoromban tapasztalt jelenséget, hogy a melegebb vagy hűvösebb mosoly, köszönés nem neked magadnak, hanem aktuális hierarchiabeli helyzetednek szól.

A fentiek miatt érzem kissé vacakul magamat ebben a „szép új világban”. A szavaknak már nincs szerepe, jelentősége. És ebbe nehéz belenyugodni. De tudomásul veszem. Az RMDSZ mindenkori vezetősége „bölcse” felismerte ezt az eljelentéktelenedést. Az RMDSZ abból indul ki, hogy nekünk mindenben igazunk van, felesleges magyarázni és magyarázkodni, vitatkozni (és pontosan fogalmazni, fordítani román és más nyelvekre). Rengeteg fő- és alosztály, igazgatóság és aligazgatóság jött létre, de egyik sem foglalkozik sem a saját szavazótábornak, sem az egész országnak és a külföldnek szóló propagandával, vagyis általában véve a kommunikációval. Így ment ez I. Géza idején, a két Géza dualizmusának idején és I. Béla korszakában egyaránt. Energiánk szinte egészét olyan követelések megfogalmazására pazaroljuk, amelyek megvalósítási esélye az elkövetkező évtizedeket tekintve egyenlő a nullával. Soyons réaliste – exigons l'impossible!

Az eredeti demokrácia eredeti reformjai II.

1995. július–1996. augusztus

Elképzelhető, hogy 1996 után egy jobb szándékú koalíció és kormány alakul, de mozgástere olyan szűk lesz, olyannyira akadozva fog tudni csak működni, annyira bizonytalan lesz parlamenti támogatása, hogy az esetleges nemes szándékok az ediginél is rosszabb eredményt fognak szülni.

itt él, és régóta figyelemmel követi az eseményeket, háttérinformációi is vannak, az is legfeljebb megérzi a lehetséges, esetleges fejlemények valószínűségét.

Az „emberi tényező” is megnehezíti az előrelátást. Minél kevésbé demokratikus egy ország (és Románia bízvást tekinthető autoriter rendszernek), annál több múlik a vezetők személyiségén, hangulatán, szeszélyén. Az elmúlt öt év fontosabb történéseiben kulcsszerepe volt Iliescu torzult személyiségének. Egy példa. 1990 májusában az elnök és pártja fölényesen győzött a választásokon. A híres Egyetem téri maratontüntetés végnapjait élte. Száznál nem sokkal több, makacs ellenzéki még kitartott, de napokon belül maguktól visszavonultak volna, a demonstráció az Iliescu-rendszer szempontjából már semmiféle politikai veszélyt nem jelentett. És ekkor, június 14-én, Iliescu ellenzékelles pogromra szólította fel a Zsil-völgyi bányászokat (ezt a kifejezést persze nem használta). Ehhez az egyébként alaposan megszervezett ak-

A nacionalista erők, a külpolitika és a magyar–román alapszerződés

E bevezető célja meggyőzni olvasómat arról, hogy a címben említett témákkal kapcsolatban bármiféle előrejelzés nem annyira a politikai elemzés, mint inkább a jóslás műfajába tartozik. Azt nem tudom, hogy elemzőnek tekinthetem-e magam – de az biztos, jós nem vagyok. Románia jelene (és múltja!) olyannyira bonyolult, zavaros és ellentmondásos, hogy rövid, határozott véleményekkel, előrejelzésekkel szolgálni szinte lehetetlen. Még az is, aki

cióhoz semmiféle érdeke nem fűződött. Egyetlen magyarázat marad, a pszichológiai: olyan mélyen megaláztatónak találta a hosszú tüntetést, amely ellen a választások előtt nem mert fellépni, hogy közvetlenül utána bosszút állt. Személyisége kiszámíthatatlan. Döntéseiben néha érdekei, néha érzelmei (főleg a bosszúvágy) vezérlik.

Vadim Tudor kampányt folytat Iliescu ellen: kivégzéssel fenyegeti, hazaárulónak kiáltja ki, és Iliescu rezzenés nélkül tűri, sőt továbbra is koalíciós partnerként kezeli a Nagy-Románia Pártot. Egyetlen magyarázat létezik: Iliescunak még nincs lehetősége visszavágni, mert zsarolhatják. Vár, amíg Vadim Tudor kitombolja magát, és megelégszik egy újabb kiegyezéssel. Persze ez fordítva is érvényes, Iliescunak is van mivel zsarolnia Vadim Tudort, de e zsarolási pókerben az előny az utóbbié, őt ugyanis erkölcsileg meg lehet semmisíteni, esetleg bűnperben faji uszításért, rágalmazásért el lehet ítélni, de: ennyi. Míg Iliescu esetleg előkerülendő dossziéjában ott lehet a bizonyíték a több mint ezer ember legyilkolására. Nagy különbség. És még egy adu-ja van Vadim Tudornak, hogy kevésbé fél: tényleg fanatikus, őszinte fasiszta, aki ha kell, kockázatot is vállal. Iliescu ezzel ellentétben óvatos duhaj. Kivár.

Mindenütt a világon működik a politikai ambíció, mozgatórúgó a személyes érdek, él a korrupció. De nálunk még inkább. Mindenütt előfordul, hogy a politikusok „füllentenek”. De nálunk olyan esetben is előfordul, hogy szégyentelenül hazudnak, amikor egyrészt világos, hogy hamar kiderül az igazság, másrészt nem is áll igazán senkinek érdekében a hazugság. A szónak, nyilatkozatnak, egyezségnek csekély a súlya, jelentősége – ezt szokás leegyszerűsítve balkáni tradíciónak nevezni.

Minden olyan országban, amely nemrég lépett a demokrácia útjára, az új pártok többé-kevésbé tisztességes eszközökkel a hatalomért küzdenek. De tudatában vannak, hogy amennyiben ígéreteiknek legalább egy részét nem teljesítik, elvesztik hitelüket, és a következő választásokon megbuknak. Tehát függetlenül létező vagy nem létező ideáljaiktól, „hazaszeretetüktől”, érdekükben áll az országot társadalmi, gazdasági sikerre vinni. Itt a különbség! Romániában komoly politikai ellentétek feszülnek, de arról szó sincs, hogy egy év múlva a mai hatalom megbukhatna. A kérdés az, hogy az adott egyensúlyban és összetételben marad-e a mostani kormánykoalíció. Az Iliescu-féle PDSR domináns helyzete biztosítva van. Nincs igazi riválisa, de egyedül nem kormányozhat. A partnerekkel alakuló viszony befolyásolja az európai integráció kérdését is – és még ez is leegyszerűsítés, ugyanis az állítólagosan szociáldemokrata PDSR-ben dolgoznak befolyásos hiperacionalista, Európa-ellenes politikusok is, a PUNR vezetői között akadnak gazdasági kérdésekben liberális felfogású, mérsékeltbb nacionalisták

is. A fő küzdelem tehát nem a hatalom és ellenzék közt zajlik, illetve e harcnak nincs igazi tétje, hanem a kormányzó vagy ellenzéki pártkoalíció tagjai, illetve e pártokon belül különböző csoportosulások, személyiségek közt, és ezt a háttérből befolyásolják a titkosszolgálatok különböző érdekeltségű csoportjai. A küzdelem tétje ráadásul elsősorban nem politikai, ideológiai jellegű, a „főszereplők” nagy része kis formátumú ügyes – vagy ügyeskedő – karrierista.

Két párhuzam

1953 után a magyar parasztság többsége is tudatában volt annak, mit is jelentene Nagy Imre győzelme vagy bukása. Ma Romániában a politikai elemzők is legfeljebb találgatnak, amikor például feltevődik a kérdés, hogy ki is valójában Adrian Năstase, milyen politikát folytatna, ha esetleg Iliescu utóda lenne?

Más. A bolsevik forradalom (1917) után legalább tíz évig még működött egyféle „belső demokrácia”. A párt csúcsvezetői a *Pravda* hasábjain folytatták élesen, nyíltan polemikus jellegű elméleti vitáikat. Így válhatott közismertté Buharin, Trockij, Zinovjev és társaik véleménye, felfogása. És az is közismert volt, hogy ki melyik frakciónak a híve. Jellemző, hogy ebben az időben Sztálin kevésbé fedte fel kártyáit, a háttérből figyelte a frakciók egymás elleni küzdelmét, amelyek naiv módon nem ismerték fel, hogy közös és legveszélyesebb ellenfelük éppen ő. Egyébként Sztálin sikere épp azzal magyarázható, hogy nem elméleti vitákra fecsérelte idejét. Kézbevette a párt szervezését, egyrészt saját megbízható embereit léptette elő – akik a párt elitjénél középszerűbb, műveletlenebb káderek voltak –, másrészt gyűjtötte a „dossziékat”, amelyekkel riválisait kompromittálhatta, zsarolhatta.

A magyar–román alapszerződés, az európai integráció, az orosz közeledés kérdése másodrendű azok szemében, akiktől e döntések függenek. Egyelőre a hatalomért küzdenek, erre koncentrálnak. Dönteni később fognak, az érdekcsoportok győzelmének, valamint a jövőbeni koalíciók és szövetségek függvényében. Addig halogatnak. Látványos változás rövidtávon elképzelhetetlen. Ad absurdum valószínűbb lenne egy katonai vagy félkatonai diktatúra máról holnapra történő bevezetése, mint az, hogy a jelenlegi hatalom a választások előtt nyíltan döntsön és cselekedjen lényeges ügyekben a már gyanús, de megszokott halogatás, huzavona helyett.

Mentalitások, beidegződések, a professzionalizmus hiánya

A romániai politikai palettáról mindig is hiányoztak a reformista, revizionista kommunisták – ha a jelen vezető politikusait kéne egy szóval jellemezni, inkább a szokatlan reform-fasiszták terminust használnám. Ami még súlyosabb örökség: a Ceaușescu-rendszerben a viszonylag magas rangú aktivisták döntéshozatali mozgásteret is oly kicsi volt, mint talán sehol másutt a világon. Nos, ezek az emberek kerültek 1989 után vezető pozíciókba – elvileg ma már nagyobb a hatáskörük, de egyszerűen hiányzik a kezdeményezőkézségük, nincs is erre igényük, nem szokták meg, felkészületlenek. Ezért – mintegy tehetetlenül – egyik napról a másikra rögtönözgetnek, politikájukkal kapcsolatban lehetetlen a „távlati stratégia” kifejezést emlegetni. De amennyire műkedvelők a távlati, elvszerű elképzelések esetében (és nem is érdeklődnek az ilyesmi iránt), legalább annyira profijai az intrikáknak és a manőverezésnek, jeleskednek a populista-nacionalista propagandában és dezinformálásban.

De ne felejtjük, hogy még azokban az országokban is, ahol a pártvezetésen belül működött belső ellenzék, ott is leegyszerűsítés a két csoportra, az ortodox kommunisták és a reformisták táborára való felosztás: Magyarországon 1987 és 1989 között a Kádár-ellenes belső ellenzékhez tartozott Pozsgai, Horn, Szűrös, Németh, Tabajdi, Nyers Rezső és mások, de 1989 után már nem egy csapatban játszottak. Ha figyelmesen követtük 1989 előtti szereplésüket, kisebb-nagyobb valószínűséggel előrevetíthettük a felszínre kerülő különbségeket: Pozsgai és Szűrös például inkább a „nemzeti” ügy nevében lépett fel „ellenállóként”.

Egy példa a hatalmon levő román politikusok következetlenségére, improvizációjára, perspektíva és koncepció nélküliségére: Ion Iliescu régóta készült és felkészült az „utódlásra”. 1989. december 22-e délutánján már kész csapattal jelentkezett a hatalom átvételére, amelyet technikai értelemben kitűnően szerveztek meg, ügyesen és hamar kiegyeztek a Securitatéval, a hadsereggel. Kitűnően megszervezték a „terrorista” diverziót (illetve ahhoz a tévépropagandát), amely hosszú távra biztosította Iliescu, „a nemzetet Ceaușescutól megmentő hős” népszerűségét. De a hogyan továbbal nem foglalkoztak. Nyoma sem volt távlati elképzelésnek arról, miféle társadalmi berendezkedést, államrendszert is akarnak. Erről Iliescu első beszéde tanúskodik, amely szerint Ceaușescu megcsúfolta a szocializmus nemes ideáljait, vagyis a Ceaușescutól megszabadult Román Kommunista Párt főtítkáráként szólalt meg. Pár órával később – amikor észrevette, kissé változott a helyzet, a tömeg sem lelkesedik túlságosan a szóban forgó nemes ideálokért – zavartalanul, mintha mi sem történt volna, kezdett demokráciáról (illetve „eredeti

demokráciáról”) nyilatkozni, az elvtárs megszólítással is felhagyott, és elkezdte egyre sűrűbben vetni a keresztet ortodox pópák társaságában. Ismétlem, nem azt kifogásolom, hogy még hitt a megújítható szocializmusban (nem is hinném, hogy komolyan hitt volna valamiben), hanem azt, hogy rezzenéstelenül, az ingadozás, zavar, szégyen bármiféle jele nélkül váltott át. Ez is bizonyítja, hogy meggyőződés, hit, ideológia, távlati elképzelés és stratégia nélküli, ügyesen rögtönző akarnokkal állunk szemben, akinek egy célja van csupán: a hatalom bármi áron. Iliescu és társai számára mindegy, hogy nemzeti kommunista, fasiszta vagy félig demokrata, ha muszáj, akár teljesen demokrata berendezkedésű államot vezetnek-e. Egy a fontos: ők vezessenek.

Ez érvényes nemzetiségi- illetve külpolitikájukra is. Ösztönösen ellen-szenvesek ugyan szemükben a demokratikus értékek, az emberi és kisebbségi jogok – de elsősorban nem az efféle meggyőződés vezérli őket, hanem inkább rövidtávú érdekeik a hatalmi monopólium biztosítása szempontjából. Egy tekintélyuralmi rendszer – ha már kénytelen lemondani a marxista-leninista retorikáról – kényszerűen áttér a nacionalista retorikára. Egy autoriter (vagy diktatórikus) rendszer hivatalos állami ideológia nélkül fenntarthatatlan. E célra két ideológiát lehet alkalmazni: a szélsőjobb- vagy a szélsőbaloldali nacionalizmust – vagy e kettő keverékét.

Állításomat, mely szerint semmiféle távlati külpolitikai elképzelés, stratégia egyszerűen nem létezik, megerősíti Boda József augusztus elejei tévényilatkozata, melynek lényege: a különböző eseményekre, helyzetekre a román külpolitika öt év óta minden távlati koncepció nélkül, rögtönözve reagál. Boda éveken át elnöki tanácsadó, Iliescu egyik bizalmasa volt, de egy éve többé-kevésbé kegyvesztett lett: kinevezték svájci nagykövetnek. A romániai hivatalosságok nyilatkozatainak, kijelentéseinek célja gyakran a tudatos félrevezetés, de ez esetben semmi okunk kételkedni Boda szavaiban. Nehéz olyan nyakatekert logikát elképzelni, mely szerint mégis lennének a kormánynak és az elnöki hivatalnak távlati elképzelései, de úgy próbálják eltitkolni, hogy eljuttassák a dilettánst.

Még egy példa a professzionalizmus hiányára, illetve a kontraszelekció jelenségére: annak ellenére, hogy Romániában az átlagos értelmiségi, sőt még a félig-meddig művelt réteg is meglepően jó színvonalon beszél akár több idegen nyelven is, épp a diplomáciában és a nemzetközi szervezetekben (ET) gyakran olyanok képviselik Romániát, akik egyetlen idegen nyelven sem képesek kommunikálni. Általában a Securitate- illetve pártaktivisták is beszélnek idegen nyelveken, könnyen találhattak volna tehát olyanokat, akik híven képviselik a mai hatalom politikáját, és műveltségük, nyelvtudásuk révén ezt a „terméket” hatékonyabban adták volna el. Ha távlatban gondolkozna a ha-

talom, ezt tette volna. Ehelyett taláalomra kineveztek e tisztségekbe néhányat azok közül, akiket épp jutalmazni akartak, vagy azokat, akik adott pillanatban kényelmetlenekké váltak itthon, de mindenestül elseperni őket nem lehetett – bizonyára azért, mert túl sok mindenről volt tudomásuk.

Drakula a diplomáciai pályán

A nagyköveti tisztség már a Ceaușescu-korszakban dívó szokás szerint parkoló pályának számított: a diktátor riválisa, Gheorghe Apostol (akinek szintén a főtitkári funkció volt az ambíciója) hosszú éveken át argentin nagykövet volt. Iliescu szintén egy nagyköveti beosztással hallgattatta el első és pár héten át legveszélyesebbnek látszó riválisát, Dumitru Mazilut, aki 1990 elején tömeggyűléseken uszított az elnök erőszakos megbuktatására. Kinevezése óta (és talán miután emlékeztették kissé kompromittáló titkosszolgálati-professzori dossziéjára) csak dicsérő szavai vannak Iliescuról.

Az 1989. decemberi fordulat után pár hónapon át az ország második emberének Gelu Voican Voiculescu számított, akiből tuniszi nagykövet lett. Professzionalizmusát, gondolkodásmódját, elemző kézségét ítéljük meg egyik, a *L'Espresso*-ban megjelent interjújából. A cikkíró által felvázolt portré: 1989 végén–1990 elején Iliescu bizalmasa, a Ceaușescu-házaspár holttestének őre, első miniszterelnök-helyettes, az új titkosszolgálatok megszervezője. Saját elmondása szerint véletlenül ismerkedett meg Iliescuval, és a véletlennek köszönheti említett tisztségeit. „Egyik őszám Drakula volt. Máig emlékszem a Ceaușescu perre, olyan részletekre is, melyeket a román nép nem ismer, hogy kivégzésük előtt megkötötték, megverték és megkínózták a házaspárt. A per közben gyakran néztem az órára. Drakulára gondoltam. Az idő nekem dolgozik. Ceaușescu holtteste három napon át megőrizte normális testhőmérsékletét és rózsaszín maradt” – nyilatkozta.

Más párhuzam. Bridzs és póker: az előbbi esetében a licitálás és játék folyamán nyilvánvalóvá válik, melyik párnak milyen értékű a lapja, ki a tehetségesebb, nagyobb tudású játékos (az, aki több lehetőséget előre tervez, ezek valószínűségét tekintetbe veszi, és ennek alapján dönt, tehát van stratégiája), ki milyen eséllyel körülbelül mennyit fog nyerni. Ez, mondhatni, demokratikus társasjáték. Pókerben ellenben nem az győz, akinek jobb a lapja, hanem az, aki magabiztosabban blöfföl, ez tehát az autoriter jellegű, maffiózó-típusú játék. Nos, a romániai politikai élet elsősorban a blöffölésre épít. A póker és a romániai politizálás esetében távlati koncepciókról nincs szó.

A legfontosabb események továbbá egyszerre befolyásolják a belpolitikai helyzetet és a külpolitikai orientációt. Egy konkrét példa. Július végén a PDSR és a Demokratikus Konvenció megegyezett az új választási törvényről, vagyis arról, hogy a bejutási küszöböt az eddigi 3%-ról 5%-ra emelik. Mit jelent ez? Lehetséges, csupán diverzió, de az sem kizárt, hogy komolyan gondolják és meg is valósítják. Mi lesz ennek a következménye? Milyen pártokat veszélyeztetne az új törvény? Elsősorban az ellenzéki PL-93-at. De ennek nincs nagy jelentősége, hisz ez a párt valószínűség szerint a 3%-os küszöböt sem fogja elérni. Az igazi célpont tehát a három szélsőséges párt, a PDSR mai partnerei, hisz egy éve már, hogy népszerűségük a fatális 5% körül forog. Ha a PDSR-nek tényleg szándékában áll eltüntetni a politikai, illetve a parlamenti palettáról eddigi partnereit, könnyen megteheti, hisz a tévé, a fő választási propagandaeszköz a hatalom kezében van, elég kompromittáló adat áll rendelkezésére ahhoz, hogy a kampány során mindhárom partner népszerűségét az 5% alá szorítsák. De egyáltalán nem biztos, hogy ez a valódi szándék. Lehetséges, hogy ez is csupán egy zsarolási eszköz, hogy elszemtelenedt „elvtársaikat” kordában tartsák.

De ha mégis elfogadjuk a lehetőséget, hogy szándékaik komolyak, azaz kibuktatják a parlamentből kellemetlenné vált partnereiket, akkor ennek a fontos, sőt talán az egyetlen hosszú távon is lényeges változást jelző eseménynek a fényében egészen más távlati külpolitikai orientáció lehetséges. Az ellenzéki politizálás trendje ugyan egyelőre elszomorítóan nacionalista, de mégiscsak elfogult vakság lenne egyenlőségjelet tenni az ellenzék, valamint Vadim Tudorék és a Funar-féle PUNR nacionalizmusa közé. Tehát akármilyen csekély is az esély a PDSR és az ellenzék választások utáni koalíciójára a szélsőségesek kibuktatásával, figyelni kell erre. De megvalósulása esetén sem szabad illúziókba ringatnunk magunkat, ez még nem elégséges a demokrácia és a román–magyar kiegyezés megszületéséhez – de az ország lassan-lassan elindulhatna ebbe az irányba. Egy koalíciós kormány kezdettől fogva némileg rugalmasabb lenne például a Meciar-rezsimnél.

A külpolitikai döntéshozatal szervezeti háttere

Hol és milyen intézményben születnek a döntések? Azt legfeljebb sejteni lehet, hogy hol, de az pontosan tudható, hogy milyen testületeknek, azaz kiknek nincs lényegi beleszólásuk ilyen ügyekbe: például a diplomácia irányítójának. A *külgügyminisztérium* ugyanis egyértelműen csak végrehajtó szerv, nem szerves része a hatalomnak, tartalmi döntésekben sokkal kisebb a befo-

lyása, mint például Magyarországon (a nyugati országokat nem is említve). Természetesen információikkal, szakvéleményeikkel bizonyos mértékben megpróbálnak diszkréten, közvetve és szerényen befolyásolni. Amennyiben fellépésüknek komolyabb hatása lenne – ez a rugalmasabb külpolitika irányába történne. Közismert, hogy bár Meleşcanu fegyelmezett hivatalnok, politikáját mégis határozottan támadták a kormánykoalíció szélsőségesebb pártjai és a nacionalistább sajtó. A vád: túlságos kompromisszumkészség „magyar ügyekben”.

Most, mikor e sorokat írom, még Meleşcanu a külügyminiszter, de elképzelhető, hogy rövidesen amerikai nagykövet lesz belőle. Az itteni izolacionisták számára ez jó lépés lenne. Több elemző szerint a külügyminiszter ellenzéki körökben és a közvélemény szemében is népszerű, eséllyel indulhatna még az elnökválasztáson is – bár e szándékának eddig semmi jele. Követségi kinevezésével két legyet ütnének egy csapásra: megszabadulnának az ízlésük szerint túlságosan Európára nyitott minisztertől, és megfelelő személyiséget találnának az ország imázsának javítására.

Ide tartozik az is, hogy amennyiben egy árnyalatnyival rugalmasabb, kompromisszumra hajlóbb külpolitikai álláspontról van szó – ez csupán Meleşcanu külügyminiszterre (esetleg néhány kollégájára) vonatkozik és nem általában a külügyi apparátusra. A magasrangú külügyi hivatalnokok nagy többsége egyszerű karrierista, akinek ha van is saját egyéni véleménye, elképzelése: még önmaga előtt is titkolja.

A külüggyel ellentétben a *védelmi minisztérium* vezetői, a tábormokok szuverénebb döntéshozók, viszonylagos hatalmuk tudatában magabiztosabbak. Nem kishivatalnokok, hanem a hatalom birtokosainak egy rétegét képviselik. Elvben tehát nagyobb beleszólási lehetőségük van a külpolitikába – bár az nem tartozik szűken vett területükhöz. Hozzáértendő a fentiekhez, hogy a tábormokok koncepciója, véleménye sem monolit jellegű, és még kevésbé közismert, mint a diplomatáké. Az viszont tudható, hogy például Románia és Magyarország között 1990 eleje óta meglepően jó a katonai együttműködés, különösen ahhoz képest, ahogy úgy általában rosszabbodott a viszony. És ebben nagy szerepük volt a szakminisztereknek. Érdekes, hogy bár a hadügyminiszteri tisztségváltások nagy politikai küzdelmek, sőt botrányok nyomán következtek be, a román–magyar katonai együttműködést ezek a változások nem befolyásolták.

Annak idején, 1990 elején, a CADA (a Hadsereg Demokratizálásáért Küzdő Szervezet) az állítólagos KGB-ügynök Militaru tábormok (az első hadügyminiszter 1989 után) leváltását követelte a demokrácia, a pluralizmus, a Nyugathoz való közeledés érdekében. De ugyanakkor ezek a CADA-s katona-

tisztek voltak az első „megbízható” források, amelyek Bukarest lakosságát a „magyarveszély” súlyosságára figyelmeztették a demokrácia jelszavait hangoztató utcai tüntetéseiken.

És miközben az egymást váltó hadügyminiszterek a magyar tábornokokkal „bratyiznak”, és ismételten cáfolják, hogy Magyarország katonailag fenyegetné Romániát, a tévé katonai adása, amely szintén a hadügyminisztérium égisze alatt működik, rendszeresen, ritka durvasággal uszít a magyarok ellen. Kétszínűség? Ez esetben kivételesen nem erre gyanakszom. A hadsereg vezetői a kevésbé nacionalisták közül kerülnek ki, de hierarchiaileg közvetlenül alattuk egy másik, szintén befolyásos réteg áll, és az említett műsor ennek a rétegnek a szemléletét képviseli. Nem lehet csupán kétszínűséggel magyarázni e különbségeket. Nem lehet pusztán véletlen, hogy Nicolae Spiroiu, az a hadügyminiszter, akit hónapokon át (egészen leváltásáig) leha-zaáruló és becsmérel Vadim Tudor lapja és pártja, volt az egyetlen kormánypárti politikus, aki táviratban üdvözölte az RMDSZ két évvel ezelőtti kongresszusát. Ezt semmiféle protokoll nem kívánta meg. Politikai gesztus volt.

A kormány és a miniszterelnök. Tekintsünk vissza előbb a múltba: *Petre Roman* 1989 decemberétől 1991 szeptemberéig töltötte be tisztségét. Határozottan nyugatbarát orientációjú politikát szeretett volna folytatni, de nem volt elég széles látókörű, azt képzelte, hogy ehhez elégséges „személyes karizmája”, no meg nyugati kapcsolatai. Csak a nyugatra összpontosított, teljesen figyelmen kívül hagyta a kapcsolatépítést a szomszédos, általában a volt szocialista országokkal. Hamarosan konfliktusba került Iliescu elnökkel, a rivalizálás folyamatában naivan azt képzelte, sikerül győznie, ha még Iliescunál is nacionalistább politikát folytat. Nyíltabban támogatta a *Vatra Românească*t és társait, mint az elnök. Ehhez a nem csupán erkölcstelen, hanem teljesen sikertelen politikához az is hozzájárult, hogy hátrányos helyzetből indult. A már 1990 elején is eléggé nacionalista Románia miniszterelnöke gyakorlatilag nem volt „román vér”, hanem félig zsidó, félig spanyol származású. Túlkompenzált és belebukott. De addig is nagymértékben hozzájárult a román–magyar viszony elmérgesedéséhez, nem volt tudatában annak, hogy a Vatrás Romániát nem fogadják tárt karokkal Európában.

Miután pártja ellenzékbe került, lassan, de biztosan az ellenzék legprofibb, legkövetkezetesebb és legeuropéerebb pártjává vált. De ez nem *Petre Roman* pártelnök érdeme, a változás többé-kevésbé akarata ellenére következett be. *Roman* magatartása teher a pártnak, de képtelenek megszabadulni tőle, mivel „karizmája” – legalábbis egyes választói rétegek szemében – megmaradt. Nem sokban javítottak viszont a párt imázsán *Roman* tovább folytatott, populistákompensációs jellegű ötletei: augusztusban például egy

kolostorban osztogatott autogramokat imakönyvekre és ikonokra! Gheorghe Funar ezúttal joggal nevezte az ortodox vallásra nemrégiben áttért politikus gesztusát szentségtörésnek.

Theodor Stolojan 1991 szeptemberétől 1992 őszéig töltötte be a kormányfői tisztséget. Befolyása kisebb volt, átmeneti mandátuma csak a választásokig szólt, és ambíciója is visszafogottabb volt. Szakterülete a pénzügyek: jó szakemberként folytatta munkáját, s az ország 1989 utáni legnépszerűbb politikusa volt, vagy lehetett volna, ha nem vonul vissza a bankszférába. Paradox módon annak köszönhette népszerűségét, amit politikustársai közül sem előtte, sem utána senki sem vállalt: nem ígérgetett demagóg módon csodákat. Nem volt populista, de a túlzottan bonyolult szaknyelvvvel sem élt vissza. Tömören, szakszerűen és érthetően tárta fel az ország valós gazdasági helyzetét, ezen próbált valamit javítani a rendelkezésére álló egy év alatt. Ami a külpolitikát, illetve a román–magyar viszonyt illeti, ezzel nem sokat foglalkozott, nem is volt erre felhatalmazása. Elődétől és utódától eltérően nem uszított nacionalista szövegekkel.

A Stolojan-jelenség külön alfejezet tárgya lehetne; az ő „országglása” alatt alakult ki Romániában a lakosság stabilitás iránti igénye. Ebben az időszakban gyűrültek például a tüntetések, kormányfő-ellenes tüntetésre pedig egyáltalán nem került sor, annak ellenére, hogy voltaképpen rendkívül népszerűtlen intézkedéseket foganatosított. Eddig ő volt a „legszalonsképesebb” és legelegánsabb miniszterelnökünk, és ő gondolkodott leginkább perspektívákban. A lakosság pozitívan értékelté azt is, hogy nem féltette miniszterelnöki székét. A nemzeti kérdést a nyilvánosság előtt egyetlen frappáns mondattal intézte el: vannak dolgok, amelyekben nem ismerünk tréfát. A szélsőséges nacionalisták máig kampányolnak ellene, országrontónak, a korrupció egyik atyjának titulálják. (A párhuzamok általában erőltetettek, de Stolojan alakja Németh Miklóst idézi a magyar közelműltből.)

Nicolae Văcăroiu 1992 őszétől (talán) 1996-ig miniszterelnök. Kis kaliberű könyvelőcske. Iliescuék remek választása volt: Romannal ellentétben soha nem lesz belőle rivális, Stolojannal ellentétben soha nem lesz veszélyesen népszerű, soha nem lesznek „eredeti” ötletei. Szónoknak csapnivaló, nyelvtanilag és logikailag egyaránt értelmetlen frázisait vicclapok szokták idézni. Urai parancsait teljesíti, inkább adminisztrátor, mint politikus. Csinovnyik.

Ami a külpolitikát illeti, ambíciója sincs a beleszólásra. A román–magyar viszony tekintetében nincsenek kezdeményezései, saját ötletei, de szívesen vesz részt, mintegy áldását adva, mindenféle szélsőségesen nacionalista párt, szervezet rendezvényein, ünnepein. Egyes elemzők úgy vélik, hogy Văcăroiu inkább a szélsőséges pártok érdekeit, illetve a PDSR konzervatív

szárnyát képviseli. Ez így igaz, de nem fontos. Harc folyik a hatalom szintjén, a PDSR-n belül a reformistább csoport (amelyik meg akar szabadulni a szélsőséges koalíciós pártoktól) és a nacionalistább, konzervatívabb szárny között. E harc kimenetele, végeredménye még ismeretlen. A döntő szó Iliescué és tanácsadóié, egyes titkosszolgálatoké és egyes tábornokoké lesz. Egy biztos: Văcăroiu a végkimenetelt nem tudja még csak befolyásolni sem. Kibicel és izgul, mert ha a reformistább szárnyé lesz a pálma, akkor őt minden biznnyal feláldozzák.

A baromság mint politikai kategória

„Sokáig tűnődtem: rosszindulatú-e vagy csak tudatlan Văcăroiu miniszterelnök? Most rájöttem, hogy mindkettő. Sőt. Văcăroiu egy barom” – jelentette ki Dinu Patriciu, a PL-’93 vezetője. Egyre inkább megszokottá válik, hogy a hazai politikai élet jellemzésére nem elegendők az afféle kategóriák, mint jobboldali, baloldali, reformista, konzervatív. A közismert publicista, Ion Cristoiu például imígyen jellemzi a miniszterelnököt *Văcăroiu-stílus* című cikkében: „Annak, aki az arisztotelészi logikához szokott, nagy megróbáltatás végighallgatni egy Văcăroiu-beszédet. De akárhányszor [a kormányfő] végre a tárgyra tér, kibújik belőle a jellegzetesen centralista, reformellenes lény. Azt ígéri, előbb kivezeti a gazdaságot a válságból, és majd utána kezdi az átszervezést és a privatizálást”. A kormányfő szájából persze mindez kicsit kacifántosabban hangzik: „Még szükség van bizonyos technológiákra, ez egészen más, de tapogatózásokból is, hát ez alapérdeklődés volt, itt van a repülőgépipar fejlődésének az alapján, és van egy átszervezési programunk”. (A Văcăroiu-stílus igazi gyöngyszemei már-már szállóigévé váltak.)

De van, akinek ez a kabinet igencsak kedvére való. A közismerten Vatra-brát Liviu Maior tanügyminiszter például így nyilatkozik: „Văcăroiu kimagasló személyiség, kormányzása nemzetmentőnek bizonyult, a romániai helyzet egyre jobb. Az ország kincstára megtelt, eladtuk az ezüstöt, és aranyat vásároltunk. A kormánypártot egyre nagyobb rokonszenv övezi, egyes tájékokon, mint például Moldvában és délen olyan erősek vagyunk, hogy a többiek moccanni sem mernek.”

A *parlament* külpolitikai ügyekben szerencsére nem oszt és nem szoroz. Ha nem a kormányzó pártokon belül lazulna a „pártfegyelem”, akkor az eddiginél is retrográdabb törvényeket szavazott volna meg. Több esetben olyan jogszabályokat hozott, amelyek egy-egy külföldi szervezettel kapcsolatban

kínos helyzetbe hozták a kormányt, illetve az elnököt. Amikor a hatalomnak érdekében állt kompromisszumot kötni a demokrácia, a reform, az emberi jogok ügyében, akkor képviselőit, szenátorait „megdolgozta”, s azok fogcsikorgatva ugyan, de vezetőik utasítása szerint módosították az illető törvényeket. A parlament és általában a politikai osztály részéről veszély fenyeget: sokan az ellenzék köreiből is annyira elsajátították az uszítóan nacionalista és izolacionista szövegeket, hogy amennyiben csökkenne a pártok, koalíciók belső kohéziója, stabilitása, és lehetőségük lenne teljesen spontánul, szabadon törvénykezniük – akkor az eddigieknél is fundamentalistább törvényeket fogadnának el. Egy pártfegyelemtől szabadult parlament nagy többséggel, spontánul betiltaná nem csak az RMDSZ-t, hanem az anyanyelvnek a magánszférán kívüli, bármilyen szintű használatát is. „Bátrabban” válaszolnának az Európa Tanács, az Európai Unió, a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap „okvetetlenkedéseire”, és jó szívvel felfüggesztenék a kapcsolatokat e „románellenes” szervezetekkel: megbüntetnék végre Európát!

Az elnöki hivatal a tényleges hatalom központja. A külpolitikai kérdések is itt dőlnek el. A kérdés csupán az, hogy milyen mértékben hallgat Iliescu elnök tanácsadóira, illetve más érdekcsoportokra (titkosszolgálatokra, tábornokokra, üzletemberekre) és milyen mértékben dönt egyszemélyben. Sajnos e kérdésre válaszolni még a megbízhatóbb pletykák révén sem lehet. A „régiszip időkben”, bár természetesen nem volt közismert, mégiscsak sokan tudtuk, melyek azok a problémák, amelyekben csak Ceaușescu dönthet személyesen, illetve lépéseit kik és milyen mértékben befolyásolják.

Választási esélyek: a nemzeti téma lesz a meghatározó?

Igen, ha a meghatározó jelleg alatt azt értjük, hogy a kampányban egymást fogják túlllicitálni a románok, a mégrománabbak és a legrománabbak. Ha viszont ez alatt azt értjük, hogy a nemzeti retorika fogja-e eldönteni a választások eredményét, ez esetben határozott *nem* a válaszom. Romániában összehasonlíthatatlanul erősebb a nacionalizmus, mint Magyarországon, de a választók 85%-a számára nem ez a prioritás, hanem a gazdasági helyzet; a zavaros, illetve a hiányzó jövőkép izgatja őket. Figyelem! Ennek a többségnek több mint fele többé-kevésbé nacionalista meggyőződésű, tehát a nemzeti retorika hiánya nyugtalanítaná őket. De ennek a választói rétegnek elsősorban más elvárásai vannak: hátrány, ha egy párt nem nemzeti, de nem jelent előnyt az, ha „hipernemzeti”. A további 15% (a százalékok hozzávetőlegesek, a köz-

vélemény-kutatásokon alapulnak) mindenképp a szélsőséges pártokra, vagy a kellő mértékben nacionalistának tűnő PDSR-re fog szavazni.

Azt is szükséges tudomásul venni, hogy a hipernacionalista pártok népszerűségének csak az egyik magyarázata a nemzeti retorika. Ezek a szervezetek a tekintélyelvűség, a rendpártiság igényét is kielégítik, biztosítják híveiket arról, hogy semmi különösebb társadalmi változás, felfordulás nem fog történni. Nincs ok a bizonytalanságra. Nem lesznek reformok, amelyek következtében egyesek netán meggazdagodnak, míg mások munkanélkülivé válnak. Drasztikus módszerekkel visszaszorítják a bűnözést: a lakosság nagy része azt képzei, hogy a közbiztonság romlása a demokrácia eredménye, pedig csupán arról van szó, hogy negyven éven át a médiában tabutéma volt a bűnözés, míg az elmúlt öt évben ez gyökeresen megváltozott. A román nemzet többsége – elsősorban a falvak, kisvárosok lakói, illetve a nyugdíjasok, kevésbé iskolázottak – paternalista, autoriter rendszerre vágyik. Az államnak kell gondoskodnia létükről, biztonságukról, s cserében hajlandók eltűrni az apparátus „szigorúságát”, akár a magánszféra megsértését is, hisz Romániában ez a fogalom jószerint ismeretlen a választók körében; mivel annyi éven át nem létezhetett, igény ma is alig van rá. Számos elemzővel találkoztam, aki ezt a közömbösséggel társuló passzivitást toleranciának vélte. Toleranciáról azonban szó sincs; példa rá a nemzeti kérdés vagy a közvélemény manipulálhatósága például az értelmiség vagy a vállalkozói réteg ellen. Szellemesebb fogalmazásban: toleránsak az intoleranciával szemben. Az egyéni szabadság, emberi jogok e réteg számára jelentéktelen absztrakt fogalmak, tudatalatti szinten a szocialista, mindenről „gondoskodó” totalitarista-autoriter állam hívei.

Két alternatíva létezik: vagy egy baloldali/jobboldali autoriter rendszer garantál kevés munka árán biztos létet szerény, már-már nyomorúságos életszínvonalon, vagy egy liberális demokrácia az egyén kezdeményezése, szak tudása és szerencséje alapján nyújt óriási lehetőségeket bizonytalanságok, veszélyek árán. Nos, Románia lakosságának óriási többsége az első híve. Az átlagpolgár nem kockáztat, inkább lemond a nyereségről, tart az újtól, a szokatlantól, az idegentől (a szó nagyon tág értelmében). A nacionalizmus ennek a mentalitásnak az egyik komponense. Jellemző az is, hogy az átlagpolgár, amennyire ebből a szempontból konzervatív, épp annyira „tűróképes” a régi rendszerből átmenekített visszásságokkal, a korrupciós botrányokkal szemben, annak ellenére, hogy az ellenzéki sajtó nagy nyilvánosságot biztosított ezeknek. De hát a korrupciónak nagy a hagyománya.

A szélsőséges pártok sikere ezzel magyarázható, nem csupán a szűken értelmezett, hagyományos nacionalizmussal. És ezzel magyarázható a PDSR,

illetve Ilescu sikere is. Elsősorban csendet, rendet (tehát kevés változást) ígért, illetve szuggerált. A helyzet paradoxona, hogy míg az ellenzékiek jogosan elégedetlenek, amiért Ilescuék késleltetik a reformokat, a nép nagy része számára már az eddigi reformok, változások is túl soknak és „kellemetlenek” tűnik.

Ami az ellenzék egyre nacionalistább politikáját illeti, politikai vakság, tudatlanság eredménye. Egy részük (a PNȚCD és a PNL) amúgy is egész történelme alatt nacionalista beállítottságú volt, de 1989 után a másfél milliő magyar szavazat megnyerése reményében visszafogta ezt. Ami a PAC-ot illeti, ez már súlyosabb kérdés. Ez lehetett volna elvben az első román modern, liberális, toleráns párt. Pálfordulása csak veszteséggel járhat a választási siker szempontjából is.

Más fontos jelenség a választási propagandában már jelentkező nacionalista retorika, ami valóban fontos eleme lesz (illetve már az) a választási küzdelemnek, de nem abban az értelemben, hogy amelyik párt nacionalistább retorikájú, az több szavazatot szerez. A politikusok többsége számára nem a választási győzelem a valódi tét (kivételt jelentenek a pártok vezető elitjei, kb. 5–10 döntéshozó, és a pártok nem politikusi ambícióval rendelkező, de fanatikus hívei). A tét a saját parlamenti mandátum. A pártok mindegyike központosított, a fontos döntések monopóliumát néhány ember tarja kézben. Az ellenzéki vezetők nagy része különböző (szerintem téves) megfontolásokból elhatárolódott volt partnerüktől, az RMDSZ-től, nap nap után nacionalistábbá válnak, áldásukat adták a kormány külpolitikájára. E pártok képviselői, illetve eljövendő potenciális képviselői elsősorban azért ismételtetik egyre hangosabban nemzeti elkötelezettségüket, hogy az „új irányzattal” szembeni lojalitásukat bizonyítsák saját pártjuk felső vezetősége előtt. A nacionalista retorika nagy részének tehát abban az értelemben van választási tétje, hogy az adott politikusok bebiztosítsák magukat a jelöltlistákon való előkelő, biztos bejutó helyre.

Rövid általánosságok

1990 után a hatalom és az ellenzék küzdelméről beszéltünk. Később felfigyeltünk a hatalom táborán belül a reformerebb és a konzervatívabb csapat küzdelmére. És tovább osztódtak, bonyolódottak a táborok: ma például úgy tűnik, hogy a PDSR reformerebb szárnyának vezetői (elsősorban Adrian Năstase) azok, akik elvi alapon el kívánnak szakadni a szélsőséges nacionalistáktól – ugyanakkor a korrupció bajnokai, illetve a korrupció intézménye-

sítói, akik saját pártjukat manipulálják, az egypártrendszer irányában indulnak el, a párt és az állam egyre szorosabb összefonódásán dolgoznak, építik a maffia-típusú kapcsolathálókat.

De az érdekviszonyok, elképzelések az utóbbi hetekben nyilvánosság elé kerülő összebonyolódása számomra is váratlan. Naponta újabb események következnek be, többé-kevésbé hiteles hírek jelennek meg, amelyek részben ellentmondanak az egy nappal előbb írt prognózisnak. Alapvető ellentmondások jelennek meg meglepetésszerűen elvek és érdekek között. Egyazon politikai táborban ülők gazdasági érdekei olyannyira összekuszáltak, hogy egyik napról a másikra klikktársaikéval ellentétesek is lehetnek. Régóta együttműködő, hasonló elveket, programokat valló politikusok, illetve pártok egyik napról a másikra partnerekből riválisokká, ellenfelekké, sőt ellenségekké válnak. Talán kétnaponként kellene átírnom vagy kihúznom az aktualitásukat veszített prognózisaimról szóló bekezdéseket...

1995. december–1996. január: kormányozható lesz-e Románia 1996 után?

Az 1996-os választások után nem az a fő kérdés, hogy milyen pártkoalíció fog kormányt alakítani, hanem az, hogy egyáltalán kormányozható lesz-e Románia. Ma már semmi esélyt nem látok arra, hogy egy párt (PDSR), illetve a Konvenció (CDR) egyedül megszerezze a többséget. Tehát a választások után a PDSR-nek mindenképpen partnereket kell találnia. Nos, ez nehezebb lesz mint bármikor, ugyanis miközben az idő sürgetne, egyes pártok esetében még a parlamenti bejutás is kétséges, a pártközi viszonyok, tehát az együttműködési lehetőségek, koalíciós esélyek egyre rosszabbodnak. Lássuk a lehetséges változatokat:

A mostani koalíció felmelegítése. Eddig még úgy-ahogy döcögött, de az idő múlásával az együttműködés egyre nehezebb lesz. Egyrészt a kölcsönös vádak, személyeskedések, sértések sorozata miatt rosszabbodott a viszony, másrészt Iliescu és a PDSR az idén, határozottabban, mint valaha, kinyilvánította szándékát az integrálódásra az euroatlanti szervezetekbe. A PRM és a PSM ezt nyíltan ellenzi, a PUNR hozzáállása kétértelműbb. És fordítva, az európai szervezetek számára, amelyek amúgy sem sietnek túlságosan Románia befogadására, kitűnő érv lesz a visszautasításra a szélsőséges pártok jelenléte a kormánykoalícióban. Iliescu és a PDSR vezetősége ennek tudatában van, nem vállalhatja a felelősséget a visszautasításért, az ország elszigeteléséért.

Kormánykoalíció a CDR-vel. Számos jel szerint ez a változat lenne a leg-

valószínűbb, de nem fog könnyen menni: Coposu pártelnök halála növelte a PNTCD (és a CDR) népszerűségét, de Coposu nélkül a CDR az esetleges kompromisszumok ügyében nehezebb helyzetbe került, mert az átlagos ellenzéki választó és a CDR-vezetők nagy része durván antikommunista. Ha Coposu magyarázná meg, hogy a mostani helyzetben az ország érdeke rugalmasabb, kompromisszumra hajlóbb politikát követel, a választók nagy része elfogadná, egyesek morognának, de „árulásról” nem lehetne szó, hisz Coposu erkölcsi integritása ellenfelei számára is vitathatatlan volt. Ha viszont a sokkal csekélyebb népszerűségű Emil Constantinescu hirdetné meg az új politikát, a CDR hívei nagy részének eszébe jutna, hogy az ellenzéki vezér 1989 előtt kommunista párttitkár volt, mégha csupán egyetlen is, azzal vádolnák, hogy eladta a CDR-t a neokommunistáknak.

Nem állítom, hogy nem kerül sor valamiféle kompromisszumra. Az új kormány minden bizonnyal megalakul, de ez a megegyezés (bárki bárkivel is köti meg) sokkal törekenyebb lesz az eddigieknél. Az így született kormány nem számíthat majd a parlamenti többség automatikus támogatására. A végrehajtó hatalom elvi, csoport- és személyes érdekek mentén egyaránt kialakuló, belső ellentétei is határozottan erőteljesebbek lesznek. Az elmúlt hat év kormányai magabiztosan és nyugodtan dönthettek így vagy úgy, biztosak lehetek a parlamenti többség támogatásában, és a kormány összetétele is eléggé koherens volt: együttműködtek, csapatot alkottak. Az egészen más kérdés, hogy ennek az elsősorban Ilescu által irányított politikának szinte minden vonatkozását (gazdaság, kisebbségek ügye, külpolitika, reformok, demokratizálás) csapnivalónak vélem. Megvolt viszont a lehetőségük demokratikusabb stílusban történő politizálásra is. Az akarat hiányzott (ennek a magyarázata is csak részben mentalitásbeli kérdés, nagyrészt csoportok, klikkek érdekei diktálták így).

Elképzelhető, hogy 1996 után egy jobb szándékú koalíció és kormány alakul, de mozgástere olyan szűk lesz, olyannyira akadozva fog tudni csak működni, annyira bizonytalan lesz parlamenti támogatása, hogy az esetleges nemes szándékok az eddiginél is rosszabb eredményt fognak szülni. Nem attól tartok, hogy politikája még etatistább, reformellenesebb, nacionalistább lesz, mint az eddigi koalícióé, hanem egyszerűen attól, hogy megszűnik az egyetlen dolog, amellyel Ilescuék jogosan dicsekednek: a belső stabilitás. Egyelőre kölcsönös az inkompatibilitás a pártok közt, éppen akkor, amikor mindenkinek az ellenkezője lenne az érdeke, vagyis a parlamentbe bejutni, a kormányzásra vagy koherens ellenzéki politizálásra szövetségeseket keresni. Ez spontán jelenség, de nincs kizárva, hogy azok az erők, amelyeknek elégük van a „demokrácia” címkéjű játékból, besegítenek. Ha mindenki mindenkit

ellenségnek, és nem ellenfélnek tekint, gyenge és rövidéletű kormány születik, kormányváltások sorozata lesz várható, újabb és újabb, improvizált kényszer-szövetségek születnek majd, a stabilitás megszűnik: és akkor valóban esély nyílik a nyíltan autoriter rendszer bevezetésére. Ez a helyzet a román–magyar viszonyban is számos következménnyel járhat.

1996. július–augusztus: választási előszelek

November 3-án parlamenti és elnökválasztás lesz. Az ellenzék a májusi helyhatósági választások eredményei szerint viszonylagos előnnyel indul, de paradox módon a viadal végeredményét nem annyira az ellenzéki és kormányzó pártok közti választási harc fogja eldönteni, hanem inkább a két oldal szövetségeiben dúló belső harcok. Tavaly készült egy figyelemreméltó felmérés, kimutatva, hogy az ellenzéki politikusok nyilatkozataik 70%-ában kollégáikat támadták, és csupán 30%-ában bírálták a kormány és kormánypárt politikáját. Ez a jelenség ma is fennáll, normális körülmények közt a mai hatalom elvesztené a választásokat: de bekövetkezhet a „Kolozsvár szindróma” is (a helyhatósági választásokon az ellenzék jelöltjei egymás ócsárlásával segítették elő Gheorghe Funar ismételt győzelmét).

A küzdelem döntő része nem annyira ideológiai, propaganda-eszközökkel folyik, mint inkább zsarolással, az ellenfél kompromittálásával. A leghatékonyabb és egyre gyakrabban használt fegyver a gyanús, törvénytelen gazdasági üzelmek leleplezése. Ezt az eszközt nem a hatalom és ellenzék közti harcban használják, mivel az ellenzékiek közül kevés személyiségnek sikerült megkérdőjelezhető úton-módon meggazdagodnia. A hatalom köreiből tartozó korrupt politikusokról pedig az ellenzéknek nem sok lehetősége van leleplező dokumentumokhoz jutni. Tehát a gazdasági visszaéléseket leleplező botrányosorozat a kormánypárti csoportok belső harcának következménye. Az más kérdés, hogy ezt sikeresen kihasználhatja az ellenzék a hatalom általában vett kompromittálására.

Vagy kétvényi mozdulatlanág és stagnálás után a társadalom és a politikai osztály egyaránt dinamizálódott. Nincs kizárva, hogy egy-két hónapon belül a ma fennálló szövetségek felbomoljanak, vagy legalábbis a szövetségeken és pártokon belül más személyek (és más irányzatok) jussanak vezető pozíciókhoz. A választások után is különböző szövetségek fognak alakulni, felbomlani, egy biztos: új korszak következik. Ma már nem az a kérdés, hogy a hatalom vagy az ellenzék győzedelmeskedik, hanem az, hogy a PDSR egyáltalán benne lesz-e az új kormánykoalícióban, és hogyan is fog kinézni

az új koalíció? Korábban csupán a számbajöhető koalíció-variációk inkoherenciájára, instabilitására, várható tehetetlenségére helyeztem a hangsúlyt.

Azóta újabb veszély, destabilizáló tényező jelent meg: az amúgy is csekély népszerűségű parlament a választások után még életképtelenebbé fog válni, steril vitákra használható vitaklub lesz. Miért? Az 1992-es választások eredményeképp körülbelül tíz párt került be a parlamentbe (azért a bizonytalanság, mert egyes alakulatok a CDR listáján jutottak be, majd később kiléptek, utána pártjukból is kiléptek, visszatértek, saját parlamenti csoportot és/vagy új pártot alkottak). De a migráció ellenére a legtöbb pártnak, politikusnak volt „arca”, a választó többé-kevésbé tudta kicsoda-miféle, mik a céljai, elképzelései, mi várható tőle. 1996 nyarán a PDSR lemondott a bejutási küszöb 5%-ra emeléséről, s kiderült, hogy ez által a kis népszerűségű, arc és elképzelés nélküli zsebpártokból alakított koalíciók is könnyen bejuthatnak. E szövetségek közvetlenül a parlamentbe jutás után valószínűleg felbomlanak, mert sem karizmatikus személyiség, sem közös elképzelések nem tartják őket össze, csupán a bekerülés pusztá érdeke. A törvényhozásban olyan pártok, politikusok fognak megjelenni, akikkel a választó, a közélet iránt érdeklődő nem tud mit kezdeni. Nem is kormánypártiak, nem is ellenzékiek, nem technokraták, nem fanatikusok, talán még a volt pártaktivistáknál is korlátotabb, elvtelenebb, rövidtávon futó, piti karrieristák megjelenésére számíthatunk: hétről-hétre áruba bocsátják szavazatukat annak, aki többet kínál.

És végül vissza a stabilitáshoz?

Mire írásom lezártam, megváltozott az egész helyzet. Előreláthatatlan, sőt eddig kizártnak vélt lépést tett a PDSR: előfordulhat, hogy aggodalmam az elkövetkező kormánykoalícióval és főleg a parlamenttel szemben napokon belül elveszti aktualitását. Egy évvel ezelőtt a PDSR a parlamenti bejutási küszöb 3%-ról legalább 5%-ra való felemelését támogatta. A helyhatósági választások után meggondolta magát, állítólag már nincs idő a választási törvény módosítására. Azóta ezt minden párt és minden elemző kész ténynek vette, és e számítások alapján alakultak különböző szövetségek (a választási törvény szerint egy pártkoalíció számára szintén 3% a bejutási küszöb, függetlenül attól, hogy hány pártból áll).

Augusztus 28-án, „véletlenül” Iliescu elnökjelölésének hivatalos és ünnepléses bejelentése napján, a PDSR meggondolta magát, mintegy rájött, hogy mégiscsak van idő (vagyis mégsem áll érdekében az instabilitást vállalni) és kijelentette, hogy a parlamentben támogatni fogja a választási törvény

módosítását. A törvénytervezet valószínűleg 5%-os küszöböt fog előírni a pártoknak, 8%-ot a két pártból alakult szövetségeknek, 10%-ot a három pártból álló szövetségeknek és így tovább. Ha ezt megszavazzák (és ez csak a PDSR akaratától függ) akkor új helyzet előtt állunk. A legfontosabb következménye e döntésnek az lenne, hogy a szélsőséges pártok, a PUNR, a PRM és a PSM valószínűleg nem kerülnének be a parlamentbe, legalábbis nem mindhárman, mert népszerűségük a helyhatósági választások és a közvéleménykutatások eredményei szerint 4–5% között ingadozik.